CHRISTIANI HENRICI ECKHARDI
I. V. D. ELOQVENT. ET POES. PROF. P. O. IVR. EXTRAORD.
SOCIET. LAT. IENENS. QVONDAM DIRECT. CELEBERR.

INTRODVCTIO
IN
REM DIPLOMATICAM
PRAECIPVE GERMANICAM

IN QVA
REGVLAE IDONEAE VERA DIPLOMATA
A FALSIS SECERNENDI EXPONVNTVR
ET LVCVLENTIS EXEMPLIS ILLVSTRANTVR
IN VSVM
HISTORIAE AC IVRIS PVBLICI ET PRIVATI
GERMANIAE.

EDITIO ALTERA
EX SCHEDIS AVCTORIS LOCVPLETATA ET EMENDATA.

IENAE
SVMTIBVS WILH. ERNEST. THEOD. GVTHE.
A. O. R. CIƆIƆCCLIII.

SERENISSIMO PRINCIPI
AC DOMINO
DOMINO
ERNESTO
AVGVSTO
DVCI SAXONIAE IVLIACI CLIVIAE
MONTIVM ANGARIAE ET WESTPHALIAE LANDGRAVIO THVRINGIAE MARGGRAVIO MISNIAE PRINCIPI COMITI HENNEBERGIAE COMITI MARCAE ET RAVENSBERGAE DYNASTAE RAVENSTEINII RELIQVA
SVMMI TOTIVS CAESAREI EQVITATVS ET LEGIONIS PEDESTRIS AEQVE ATQVE EQVESTRIS TRIBVNO EODEMQVE CAESAREO

PRINCIPI AC DOMINO MEO
CLEMENTISSIMO.

SERENISSIME PRINCEPS
DOMINE CLEMENTISSIME

I in tanto, in quo emines, fastigio, omnes TVAS *curas cogitationesque ciuium et prouinciarum, quae imperio* TVO *sapientissimo parent, commoda sibi solum vindicarent, aut eo esses animo, vt rei publicae rationes a Musarum tutela seiunctas esse existimares: meam ipse temeritatem accusarem, quod oculis* TVIS, SERENISSIME PRINCEPS, *libellum perexiguum quam demis-*

demissisime subiicere sustineam. Neque enim ignorare possum, quod res ipsa, multis magnisque immortalium operum monimentis comprobata, loquitur, et quotidianis praeconiis veluti consecratur, quanta rerum gerendarum mole distringaris, et quam admirabili et prope diuina animi magnitudine erecti dies noctesque prouinciarum TVARVM *saluti prouidentissime consulas; hoc maxime tempore, quo moderante ita, qui fata regnorum et rerum publicarum temperat, Deo immortali, amplissimarum ditionum hereditatem adiisti. Sed quum summam togae bellique prudentiam, et excellentissimas, quae in Principis personam et magnae fortunae cultum conueniunt, virtutes, ad auitam illam* SAXONIAE GENTIS *gloriam adiunxeris, vt munifica planeque regia voluntate Musas foueas ac tuearis: non verendum mihi est, ne benignissime non patiaris, vt fulgentissimo* TVO NOMINE *munitum adpareat opusculum, quo de vsu diplomatum Germaniae disserui, et, qui falsa a genuinis discer-*

ni possint, exposui. Magnam omnino diplomatum partem in Germania illa absoluunt, quae AVGVSTA ET POTENTISSIMA GENS SAXONICA *a multis retro saeculis sacris collegiis, ciuitatibus, et praeclare de se meritis concessit, quae non minus ob venerandam antiquitatem, quam quod Principum maiestatem, ipsis etiam illorum operibus spectatiorem et pereniorem, prae se ferunt, eminentissima illorum in S. R. I. iura, et diuina in omnem rem merita luculentissime loquuntur, summo in pretio habentur. Infelicitatis non postremae loco* IPSE *numeras splendidissima* TVA *tabularia, vera vetustatis sacraria, quae antiquitate, praestantia, et adparatu chartarum et diplomatum, quae ibi tamquam gemmae, auro contra pretiosiores, religiose solliciteque custodiuntur, cum paucis in Germania possunt conferri. Eminent adhuc in terris* TVIS *duo oppida, quae magna rerum ibi gestarum magnificentia olim floruerunt, et insigni summorum Principum splendore*

dore celebrata sunt, in quibus Reges et Imperatores Germaniae tot Principes, Saxonicos potissimum, amplissimis beneficiis, diplomatibus concessis, ornarunt, Altsteda alterum, alterum Dornburgum propter Salam. Cuius itaque tutelae potius, quam TVAE, SERENISSIME PRINCEPS, *tradam atque consecrem hanc de re diplomatica Germ. commentationem? qui et singulari tutela foues tabularia instructissima, atque palatia quondam celeberrima, et tantum chartis vetustis statuis pretii, quantum illis incorrupta fides et summa auctoritas conciliare possunt. Quae omnia tanto mihi incitamento sunt, vt confidentiore animo sacram* TVAM *purpuram adeam, et in laetissimam me spem erigunt, fore, vt hunc libellum tamquam sanctissimi pignus officii et sempiternae fidei subiectissimaeque obsequentiae testimonium, ea, qua soles, fronte quidquid ex animo* TIBI *deuotissimo proficiscitur, accipias, et clementia* TVA *auctorem haud indignum iudices. Caeterum summum, quod*

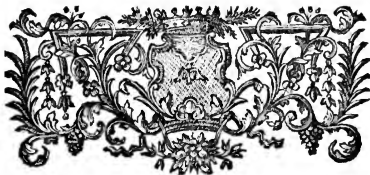
omnia

omnia moderatur, Numen castis piisque precibus supplex rogo, vt TE, SERENISSIME PRINCEPS, *aeterna virtutis florentem laude, ad seros annos saluum atque incolumem praestet, quo prouinciarum* TVARVM *opes ac felicitatem quam diutissime tuearis, et augustam domum* TVAM *ita stabilias, vt eius gloria iisdem, quibus haec rerum vniuersitas, finibus terminetur. Est haec votorum summa, quae incitatissima pietate concipit*

SERENITATI TVAE

deuotissimus subiectissimusque

CHRISTIANVS HENR. ECKHARD.

LECTORI BENEVOLO
S. P. D.
M. IO. CHRISTIANVS BLASCHE
SOCIETATVM TEVTONICAE ET LATINAE IENENSIVM COLLEGA.

Qui post auctorum fata prodeunt in lucem libri, illos haud raro iustissimis de caussis constat, suspicione mala premi, ac negligi. Quorum alterum quum huic quoque contingat, in rem diplomaticam introductioni, hoc nouo habitu vulgandae; caruit enim omnino rebus humanis excellens ECKHARDI ingenium, ante annum et

a quod

quod excurrit, flebiliter exſtinctum, eo ipſo tempore, quo maxime florere in litteris poterat: alterum illud ne contingat, quia res ita monet, cauendum eſt. Ac primum id facile apparere cuilibet poterit, acceſſiones libelli, quem nunc edo, non eſſe ex eiusmodi genere vel lucubrationum, vel animaduerſionum, quas eruditi ad ſuum potius commodum, quam aliquo edendi conſilio, ſuis in ſchedis ſcriptas relinquunt. Quid enim quaeſo frequentius eſt, et magis ab eruditis viris quaſi more receptum, quam vt, quae ſemel enixi, atque in lucem ire paſſi ſunt, monimenta ingenii, haec poſtea, tamquam agrum ſemel aratum, nouent et iterent, quo illa meliores ſubinde grandioresque foetus edant. Huc igitur eorum animus eſt intentus, huc curam conferunt ſuam, vt, quae ſuperflua videantur, reuocent, quae animo, quaſi peregrinante, ex caeco effluxerint calamo, corrigant, atque in campos laetiſſimos curſu facto, flores vndique decerptos ad libri ſupellectilem locupletandam, magna copia ſecum auferant. Fecit hoc ipſum ECKHARDVS inſigni cum ſtudio ab eo inde tempore, quum opellae huius eruditae publicationem ingens peritorum hominum fauor ſubito eſſet conſequutus. Ac poterat ſane, ſiquidem impatiens morae fuiſſet vir litteratiſſimus, poterat, inquam, iterari editio cum acceſſio-

acceſſionibus non exiguis multo quidem ante, quam neceſſitati ille, nimis vrgenti, cederet. Sed videlicet nec praeuidere poterat obſcuram fatorum viam ECKHARDVS, nec rationes cum illis habebat communicatas, qui nullum hominem ſatis eruditum putant, niſi idem bis terue quotannis inſigniter auxerit, pondus ſi ſpectes, bibliopolarum tabernas, qui ipſi libris ſcribendis intenti, melius, peius; proſit, obſit; nihil vident, niſi quod lubet, ſatis interim ſibi beati viſi, dummodo ab huius aetatis hominum reprehenſione ſecuri, et patrocinio quorumdam velut cenſorum nixi, qui tamquam poſita ſella pronunciant, latere tecto incedunt. Itaque quod auctor ipſe nondum ſatis coctum, ſatis maturum iudicauerat, poſt eius mortem temere vulgatur? Minime illud quidem! Quod ſi quis ſuſpicetur; poteſt eum ſane et ipſum edendi conſilium beati diuinitus viri, ante hos duo fere annos Hamburgo cum orbe erudito communicatum, et ipſa eius manus operi in ordinem cogendi admota conuincere; ex cuius operis principio ſtatim liquet, oculorum ſenſu iudicatum, partem aliquam prooemii ab illo ipſo paullo concinnius eſſe et rebus et oratione factam. Haec eo dicta eſſe velim, vt inde quodammodo intelligatur, a te-

 meri-

meritate et ratione peruerſa abfuiſſe et illum, qui ſumtus fecit libro iterum edendo, bibliopolam, meque adeo ipſum, qui mihi, vt eumdem perpolirem, veſtigiis auctoris inſiſtens, perſuaderi ſim paſſus. Quod vt luculentius adpareat; reliquum eſt, vt rationes reddam, partim, quid ſit ab auctore bonae frugis ad locupletandum perficiendumque librum profectum; partim etiam, quam rationem ipſe in edendo ſim ſequutus.

Motus igitur ſuperſtite ECKHARDI fama, et de introductione eius in rem diplomaticam opinione librarius, me adiit, rogans, vt, quantum in me eſſet, amici atque fautoris partes poſt mortem deſideratiſſimi, ſuſciperem, librum accuratius, adhibitis eius ſchedis, recognoſcerem, et, quod inſeri poſſe ex illis videretur, aut corrigi, adderem emendaremque. Re inſpecta atque deliberata, cauſſa detrectandi laboris iuſta apparuit nulla. Pleraque enim ab ECKHARDO adlata animaduerſionum ſupellex, ex magna optimorum librorum copia ſtudioſe collecta, ita erat comparata, vt quam vtiliſſime ex eadem augeri ac perfici liber poſſe videretur. Nouis igitur ille regulis quibusdam auctus eſt, modo latioribus illis, vnde ſcilicet magnae

gnae diplomatum copiae vel integritas cognoſcatur, vel falſitas conuincatur; modo anguſtioribus, ad alicuius viri principis chartas ſpectantibus; modo, quae erat inconſtans veri aut falſi nota, ſuis limitibus eſt circumſcripta; modo maius regulis pondus ex vberiori copia exemplorum acceſſit; modo etiam, quae ſparſa per varios libros, vbi ex inſtituto de diplomatica re ſermo nullus eſt, et facere tamen huc poſſe Auctori recte viſa erant, adducta ſunt. Denique, quod non poteſt non eſſe iucundiſſimum erudiri cupientibus, frequens facta eſt librorum mentio vtiliſſimorum, hanc ipſam in rem ab magni nominis viris in lucem editorum, atque adeo campus quaſi eſt patefactus, in quem, quantum volupe ſit, vniuscuiusque induſtria excurrat.

Has igitur non contemnendas, ni fallor, acceſſiones (de me ipſo enim dicendum nunc eſt,) rem et argumentum quidem ſi ſpectes, BENEVOLE LECTOR, ipſi ECKHARDO fere omnes debes. Diligenter accurateque ab illo fontes erant numeris ſuis oſtenſi, vnde vnumquodque manaſſet. Eius enim librariam ſupellectilem ego ſaepe conſului, loca inſpexi, et nuſpiam fere ab illo erratum eſſe in nume-

 rorum

rorum notis cognoui. Quod eam ob cauſſam moneo, vt, quoniam omnia explorare mihi, ex amicorum libris petita, quorum copia non erat, minime licuit, vt inquam ex hoc coniectura de reliquis fiat, nec dubitandi ſit locus, niſi, quem hominum conditio, erroris non expers, relinquit. Etſi igitur eam mihi legem ipſe dixiſſem, vt ab Auctoris ſententia ſtarem: tamen non nihil quoque a me ipſo eſt profectum. In re enim manifeſta, auctore alioquin probatiſſimo, errare quis velit? Pertinent huc maxime, quae ſunt de titulo: *Dei gratia*, eiusque vſu diſputata, quam quidem ſupremae dignitatis formulam paullo ſerius fuiſſe frequentatam, atque re vera factum eſt, aliis crediderat Auctor; atque ob eam ipſam rem multas iam chartas falſitatis perperam accuſauerat. Quidquid praeterea rerum ipſe vel addidi, vel immutaui, tanti non eſſe puto, vt ſcire cuiusque magnopere referat. Ad orationis vero caſtitatem quod attinet, aliquid mihi omnino licuiſſe putaui, et in ea, quae litteris erant impreſſa, et quae nouiter acceſſerunt, feſtinantius latine ſcripta, vt inter legendum fieri ſolet. Nec puto, hanc qualemcunque induſtriam, ſi caeteroquin bene res habeat, reprehenſum iri. Tantum enim fuit viri

optimi

optimi de me iudicium, tanta eius in me beneuolentia, tanta denique illius modeſtia, Pliniano aeuo digna, vt, contracta inter nos ante duodenos annos amicitia, ab mutuo litterarum conſortio nata atque profecta, quum ille Societatis Latinae Ienenſis Ephorus, ego primum ſodalis, et poſtea quatuor annos ab illius epiſtolis eſſem, vt inquam ſaepiſſime vir humaniſſimus de elegantioris doctrinae capitibus mecum diſputaret, ac ſiue valetudine impeditus eſſet, ſcribendi publice partes in me deferret, ſiue ipſe negotiorum mole oppreſſus quidquam litteris iuberet, cui fidem aeger animo non haberet, imprimi, me vteretur et diſceptatore et arbitro. Quod, quemadmodum ſine arrogantiae temeritate a me dictum eſſe exiſtimari velim, (nam veritatem rei ECKHARDI mei chirographus tueri poteſt): ita illud ipſum ad laudem eius inſignem pertinere certiſſime arbitror, et ratio inde conſtare poteſt emendationis meae. Denique nec illud prorſus eſt ſilentio premendum, de indice rerum, vt et accuratior et ad legendi ſtudium accommodatior redderetur, a me eſſe proſpectum, atque de typothetarum quoque erroribus, quantum fieri potuit, cautum.

Vale,

Vale, BENEVOLE LECTOR, et meum de Te merendi ſtudium, ſi quando lapſum me eſſe cognoueris, aequi bonique conſule. Scribebam Ienae, annuus Lipſienſium mercatus, verno tempore quum eſſet. A. A. S. V. P.

cIↄ Iↄ CC L III.

LECTO-

LECTORI BENEVOLO

S. D.

CHRISTIANVS HENRICVS ECKHARD.

QVOD in veteri prouerbio eſt, neceſſitatem pleraſque artes inueniſſe: id ſi quis arti diplomaticae eueniſſe exiſtimet, is ad ſuum iudicium non meam ſolum, ſed doctiſſimorum quoque hominum ſententiam adſcribat. Quis enim, niſi rerum haud admodum intelligens,

negauerit, dudum ante diplomata, quam de arte vera a falsis iudicandi quidquam peruulgatum est, exstitisse? Exstabant illa in tabulariis, in quibus veluti Sibyllae folia custodiebantur, non inspicienda, nisi quando vsus ita ferebat, aut vetustatis memoria excitanda erat, quod fere in portentis numerabatur: exstabant quoque haud pauca in vulgus edita, sed paucissimis nota, vtpote nondum vtilitate illorum perspecta, et nemini in mentem venit, de integritate cuiusdam dubitare, aut fidem eius ad normam quamdam, tamquam ad Lydium lapidem, explorare. Itaque quum, quid prodessent chartae, quidque vtilitatis haberent diplomata, pauci scirent, nec vllius interesset, proba et sincera, an falsa et suspecta illa essent; quid, quaeso, quemquam mouere potuit, vt de regulis cogitaret, quibus vera a falsis possent internosci? vt operam susciperet, quam nec sibi, nec aliis magno vsui fore intelligebat? Neque enim nostra solum aetate, sed patrum quoque memoria iam ea fuit hominum indoles, vt omnia vtilitate sua metirentur, nec quisquam tam patiens fuit, vt discere vellet, quod in vsu non esset habiturus.

Sed

Sed quod ratio nonnullis vix potuit ſuadere, neceſſitas praeter opinionem effecit. Accidit enim, (quis fortuito ita rem cecidiſſe neget?) vt bonis in controuerſiam vocatis, quo iure illa parta eſſent, quaereretur, et periculum poſſeſſoribus intenderetur ea amittendi. Quid hi faciant, vt poſſeſſionem ſuam iure tueantur? Omnia excutiunt, ſcrinia, et forulos omnes expilant, incidunt forte in chartas et tabulas, vetuſtate paene exeſas, quas, quum legitme ſibi adquiſita bona eſſe ex iis cognoſcunt, proferunt, et aduerſariis opponunt. Quemadmodum vero gladiatores circumuenti ab aduerſariis, et loco deiecti, omnes corporis vires et neruos intendere ſolent, ne amittant victoriam, quam antea in manibus fere habebant: ita, qui ſpe iam deuorauerant bona, prolata contra ſe diplomata, quae iuſti tituli priuilegium loquuntur, ne ea quidquam poſſeſſoribus proſint, conficta et ſpuria eſſe contendunt. Sic, credo, factum eſt, vt inueſtigatae primum ſint notae genuinorum et ſpuriorum diplomatum, et vt ita credam, res ipſa monet, et ſummorum hominum auctoritas cogit. Equidem non ignoro, eſſe viros

doctiſſimos, et in his V. C. IVSTVM FONTANINI, quibus perſuaderi non poteſt, bella, vt vocant, diplomatica primum nobis artem hanc adtuliſſe, vti mihi videtur, eosque paullo altius rem repetere, et apud antiquiſſimas Germaniae gentes, vtpote Ripuarios, eius incunabula iam ſibi reperiſſe videri. Sed id quoque ſcio, rationem eos fugere, et antiquitatem huius artis maiorem facere, quam quidem probari poſſit. Nam ſi Ripuarii, vti aliae gentes Germanicae falſi crimen ſeueris poenis vindicarunt, multa praeclare aduerſus falſariorum fraudes ſtatuerunt, et chartam comparatione aliarum falſam pronunciatam, perforandam ſanxerunt; an ideo artem criticam eos exploratam habuiſſe dixeris, aliarum artium rudes et imperitos? Ab his initiis, exiguis ſane, profecta eſt ars diplomatica, et, vti *obſeruatio diuturna notandis rebus artem fecit* auctore TVLLIO; ſic quas ſparſim in bellis diplomaticis obſeruando alii notarunt, expreſſas in diplomatibus veritatis et falſitatis notas, viri ingenio doctrinaque acuti ad praecepta reuocarunt. Vnde non mirandum eſt, mancam quodammodo ac imperfectam

ctam fuiſſe initio hanc ſcientiam, et multa, quae pro certis tradita ſunt, falſa alios eſſe animaduertiſſe, adeo, vt ſi nihil habuiſſent alii, quod reprehenderent, hoc mihi longe magis mirandum videretur. Quid enim ſimul et inuentum et perfectum eſt? anne omnes artes, veluti per gradus adſcendentes, ad id, quod ſummum eſt, peruenerunt? Et quis eſt tam ſubducta ad docendum ratione, quin aetas, vſus et experientia ſemper aliquid adportet noui, et quae certa primo putauit, poſtea tamquam incerta repudiet? Eſt haec earum artium, quae obſeruatione magis, quam aliae inueniuntur, in quarum numero artem quoque diplomaticam eſſe, vnusquisque intelligit, indoles, vt ab ipſo quaſi temqore vires capiant, et quotidie limites illarum proferantur. Quo longiori vſu tractantur, eo magis limantur et perpoliuntur, et ad perfectionem quamdam accedunt, quemadmodum fluuii, quo longius progrediuntur, paullatim ſordes, quas ab ortu trahunt, amittunt. Multa vidit MABILLONIVS, ad quae caligauit CONRINGIVS: in multis haeſit MABILLONIVS, quae ab aliis in aprico poſita ſunt, et quae nos in-

 certa

certa exiſtimamus, de iis certius ſtatuent poſteri. Neſcio igitur, quonam fato factum ſit, vt quam recte de aliis artibus nonnulli ſenſerint, tam inique cum arte diplomatica egerint. Fuerunt enim, qui eam tamquam nugatoriam, futilem, inconſtantem, lubricam, in qua nihil ſit, quo tuto pedem figas, traduxerint, et, ſi eorum res acta eſſet arbitrio, dudum in exilium eſſet acta. Sed rideant eam cenſores, induſtria et contentione noſtra indignam clament, et proſcribendam cenſeant! non recuſo, dum ferali hoc edicto alias omnes artes quoque comprehendant. Nam, quae magno ſupercilio in arte diplomatica notant, ea omnia cum hac aliae artes communia habent. Et ſi ob vtilitatem, quam habent, alias retinendas cenſent, hanc quoque reiicere non poſſunt, quia vſu et praeſtantia multis anteponenda, paucis aequiparanda videtur. Nec ſatis bona fide agere videntur, qui partem quamdam paullo ſeuerius expendunt, et ex eo ſpecimine alio iudicare iubent, quam parum certum et ſtabile ſit totius artis fundamentum, et quam male bonas horas perdant, qui in ea ingenium induſtriamque

que exerceant, ſimiles profecto illi ſcholaſtico faceto apud Hieroclem, qui domum venditurus, euulſum ex illa lapidem tamquam in ſpecimen circumferebat. Non magis enim de parte, niſi totum inſpiciatur, quam de aedibus ex lapide, vno pariete euulſo, licebit iudicare. Memini praeclare ſapienterque a SENECA dictum: *res geritur, et per lineamenta ſui ingenii opus nectitur, ex quo nihil ſubduci ſine ruina poteſt, dummodo in ipſo homine conſideres*, id quod de arte diplomatica dicendum eſſe, nemo non intelligit. Sed longa eſt iniuria, cui profligandae vix opus eſt immorari, praeſertim, quum iam a viris doctiſſimis cauſſa haec perorata ſit.

Quemadmodum vero nihil, quod pluribus conſtat rebus, ita perfici ac perpoliri poteſt, vt omni ex parte abſolutum videatur: ita quoque, ſi in ſingulis alii elaborauerint, tunc demum illud neſcio quid praeclarum atque eximium ſolet efflореſcere. Venia ergo parata merito eſſe debuit iis, qui primum artem vera diplomata a falſis diſtinguendi inſtituerunt, quandoquidem in vniuerſo genere elabora-

borarunt, et quum omnium, quae ad illam pertinent, animo praeceptisque comprehendere vellent ſcientiam, ſingula quaeque non ſemper adcurate perſequi potuerunt. Atqui noſtro ſaeculo haec contigit felicitas, vt plures veluti claſſico excitati ad illuſtranda ſingula et potiora artis diplomaticae capita omne ſtudium ac ingenium contulerint viri doctiſſimi, et de litterarum commodis egregie meriti, quorum opera in pretio erunt, quoad litteris his ſuum conſtabit pretium. Sunt, qui de ſigillis ex inſtituto diſputarunt, et quidquid lectione veterum monimentorum indagari poterat, magna diligentia varioque ſtudio moliti ſunt. Sunt, qui monogrammata cum cura ſibi inueſtiganda ſumſerunt, et praeclara induſtria, quam in explicandis illis poſuerunt, effectum eſt, vt inſignis lux rei diplomaticae acceſſerit. Reſtabat adhuc argumentum de temporum adnotationibus, et aeris principatus, quae in diplomatibus vſurpantur, difficile ſane et intricatum, quod minus adhuc explanatum videbatur. Sed hic quoque inuenti ſunt, quos neque rei difficultas, neque moleſtiarum deuorandarum magnitudo deterrere potuit, quin ſale-

ſalebroſam ingrederentur viam, et ſpinis obſitum iter conficerent, planum atque expeditum aliis futurum. Quum intereſſe videretur, Archicancellariorum et Cancellariorum Regum et Imperatorum Germaniae adcuratam habere notitiam; nihil reliqui fecerunt viri docti, vt eam in lucem et ad communem huius aetatis vtilitatem proferrent. Porro palatiorum et villarum regiarum, in quibus diplomata data ſunt, memoria ex annalium vetuſtate eruenda erat, vt nihil ad operis perfectionem deeſſet; reſtituta eſt. Et quid dicam de tot elegantiſſimis obſeruationibus, quibus aliorum praecepta vel perpolita magis ſunt et ſtabilita, vel minus ad amuſſim facta, emendata, et denique compluribus aliis antea incompertis locupletata? Quis ergo dubitet, laetiorem faciem artem hanc noſtra aetate induiſſe, et ſi qua adhuc illi deſint ornamenta et praeſidia, venturam aetatem adlaturam? Nonne optima ſpes adfulget, fore, vt tandem deſinant de lubrico artis diplomaticae conqueri, vel potius ſomniare, et naeuos, quos oculis male curioſis venantur, acrius conſectari? Sed huius quoque

 feli-

felicitatis cauſſa referenda eſt ad illud incredibile ſtudium, quod diuinitus hominibus iniectum eſt, colligendi et proferendi in lucem diplomata, aliaque veteris aeui monimenta, absque quo foret, nihil eſſet, in quo prae ſuperiore aetate noſtra gloriaretur.

Quae quum intelligerem et animo mecum paullo adcuratius reputarem; hanc feci cogitationum mearum ſummam, operae forſan pretium me facturum, ſi quae diſputata ſunt de fide diplomatum, quoad eius fieri poſſet, idoneis praeceptis complecterer. Non ignorabam in tanta litterarum luce, quum vbique ferueat iuris Germanici tum publici tum priuati ſtudium, nihil magis, quam diplomata ſtudioſae iuuentuti commendari ſolere, vt ex ipſis fontibus relictis riuulis, hauriat pleniorem iuris ſcientiam, et tamen regulam non habere, vnde, quid diſtent aera lupinis, ſcire queat. Etſi vero ſatis cuiusque deſiderio facere videbantur incomparabile IOAN. MABILLONII opus, et quod illi, ſi non anteponendum, certe aequiparandum eſt, CHRONICON GOTTWICENSE: illud tamen vel eo nomine

nomine non magno vſui erit, quod in Francorum tantum Regum diplomatibus verſatus eſt praeſtantiſſimus auctor; in hoc vero latius ſparguntur praecepta, quam vt ſtatim reperiri queant, quae ſcire cuiusque intereſt. Accedit, quod tantae molis ſint abſolutiſſima haec opera, vt non omnibus liceat oracula haec conſulere; nec tamen ideo illos carere fas eſt hoc praeſidio tam vtili, tam neceſſario. Sed exſtat quoque viri ſummi, IOANNIS NICOL. HERTII opuſculum, quod nemo legerit, quin expreſſa quaedam excellentis ingenii, ſubacti multo rerum vſu iudicii, et exquiſitae eruditionis veſtigia, quae in ceteris eius lucubrationibus admiramur, perſpexerit. Tantum vero abeſt, vt rem omnem exhauſerit vir ille cum paucis ſuperioris ſaeculi comparandus, vt aceruatis aliis ſuper alia praeſidiis et obſeruationibus, quibus poſt eum reſpublica locupletata eſt, vix primas lineas argumenti duxiſſe videatur. Itaque quum non verendum eſſet, ne mei me conſilii olim poeniteret; facile a me impetraui, vt hunc laborem ſuſciperem, eoque publici in me fauoris experimentum facerem, praeſertim, quum

 hoc

hoc cogitanti stimulos quasi admouerent viri, quorum neque auctoritatem ignorare, neque iudicium negligere debebam.

Sed ne ignores, BENEVOLE LECTOR, in quo potissimum industriae meae curriculum elaboratum sit, paucis instituti mei rationes reddam. Primo vero ita habe, constitutum mihi fuisse, rem Germaniae diplomaticam, si possem, succincte explicare, et viam veluti munire iis, qui ipsum hunc campum, sane amplissimum, ingredi, et diplomata legere statuerint. Sed quum hoc nec rite explicari, nec satis intelligi posse videretur, nisi generatim et carptim perstrictis iis, quae diplomata in vniuersum spectant; Sectione prima de arte diplomatica disserui, et, quod eius fundamentum sit, paullo adcuratius, ni fallor, ostendi. Nam qui moderatius insaniunt, genuina diplomata superesse non negant, nec omnia pro spuriis, posita omni fronte, habenda esse censent. Exinde vero recte colligere mihi videor, genuinis diplomatibus notas quasdam inesse debere, ex quibus a falsis discerni possint, quae ex similitudine plurium exemplorum ducuntur. Tales autem notas, ex singulis

ſingulis diplomatis partibus depromtas, comprehendunt regulae; quae ſi vno quaſi faſce colliguntur, et inter ſe connectuntur, quid aliud efficitur, quam ars? Deinde ea quoque mihi exponenda putaui, quae ad antiquitatem et auctoritatem diplomatum pertinere videbantur, et quae de fatis et materia illorum diligenter litteris conſignata, vel obſeruata ſunt a viris doctiſſimis. Praeterea, quum res diplomatica duobus his quaſi capitibus, quorum alterum externa, vt vocant, alterum interna, complectitur, abſoluatur: capitulatim ſingula ea expoſui, et quae de his adnotata ſunt, aut dici poterant amplius, ad praecepta idonea et perſpicua reuocaui; id ſemper dans operam, vt ea ex fontibus, hoc eſt diplomatibus, fluere quisque intelligeret. In conſilium vbique adhibui praeſtantiſſimos auctores, qui idem ſtadium cucurrerunt, vel ſingula argumenta tractarunt, et, quid illis debeam, vbique prae me fero. Quid enim tam illiberale, tamque parum homine ingenuo dignum, quam ignorare aut tacendo diſſimulare vnde, et per quos profeceris? Ex quo inſtituto hunc quoque fructum cepi, vt ſedulo diligenterque peruolutatis lucubrationi-

c 3 bus

bus aliorum, et excuſſis diplomatibus ipſis, multa indagauerim, quae aliis in mentem veniſſe haud arbitror, quaeque perperam tradita ſunt, adcuratius explicauerim, et ex his omnibus plures collegerim regulas, quas fruſtra alibi quaeſiueris. Operam quoque dedi, vt exemplis luculentis ex diplomatibus petitis regulae, quas dedi, illuſtratae eſſent, aut ſponte eas ex dictis promanare intelligi poſſet.

Denique nihil reliqui feci, vt oratio, non quidem verborum floribus conſperſa eſſet, at pure tamen, et quantum fieri poteſt, minus aſpere flueret. Sed quemadmodum, qui paullo familiarius cum peregrinis hominibus verſantur, non ſolum vocem, geſtum, mores illorum, et ea, quae probant, imitantur, ſed etiam, quae ipſi in illis reprehendunt, ſenſim ex longa conſuetudine et vſu arripiunt: ita quoque nemo mihi ſuccenſebit, ſi mihi in mediaeui monimentis et chartis, inquinatiſſimi ſeri monis ſordibus pleniſſimis, verſanti, quamuis ab illorum barbarie mihi quam maxime cauerim, talia exciderint, quibus minime adſuetae ſunt aures teretes et religioſae. Quamquam vero

vero ipse probe intelligam, quidquid hoc scriptionis est, nulla se dignitate tueri posse; nolim tamen bene de aliorum studiis merendi voluntatem mihi eripi, eo, quod ita me in hoc labore versatum esse, memini, vt non plane nullum fructum ad meam conscientiam mihi referre liceat. Quod si a TE, BENEVOLE LECTOR, impetrauero; facile quoque mihi ea, vt spero, condonabis, quae minus adcurate dicta sunt, et lima indigent, et ego facile alios suo sensu abundare patiar. Haec sunt, quae TE volui, LECTOR BENEVOLE. Tu vale, et si quid bonis litteris me prodesse intellexeris, mihi faue.

In Academia Ienensi ipsis Kal. Octobris anno CIƆIƆCCXXXXI.

ARGV-

ARGVMENTA CAPITVM.

PROOEMIVM.

SECTIO I.

De arte diplomatica generatim, auctoritate, fatis et materia diplomatum.

SECTIO II.

De externis diplomatum notis.

SECTIO III.

De internis diplomatum notis.

INTRO-

INTRODVCTIO

IN

REM DIPLOMATICAM

PRAECIPVE

GERMANICAM.

PROOEMIVM
DE
NECESSITATE VTILITATE ET SVBSIDIIS REI DIPLOMATICAE.

§. I.

In tanta tamque immenſa tabularum omnis generis et diplomatum multitudine, cuius varias et multiplices eſſe cauſſas inter omnes conſtat, et ſincera, et ſpuria occurrere poſſe, quin vere haec illis permixta eſſe, tam certum eſt, quam quod certiſſimum. Nam vt nihil tam ſancte tamque prouidenter conſtitutum eſt, quod non verſutorum et male feriatorum hominum fraudes temerauerint: ſic nullis non temporibus falſarii et impoſtores exſtiterunt, qui vel ſpe emolumenti, vel alia cauſſa minus honeſta inducti, tabulas et diplomata confingerent, eaque pro veris ſubiicerent.

§. II.

Ex quo litterarum vſus coepit, nihil ad memoriam rerum conſeruandam aptius veteres populi iudicarunt, quam ſi res, quarum ſcientiam poſteris profuturam putarent, publice per idoneos homines in tabulas et litteras, teſtibus etiam cuſtodibusque adpoſitis, referrent, publiceque ſeruarent. SCIPIO MAFFEI *Iſtoria diplom.* p. 12. Itaque genuina prius monimenta et diplomata exſtitiſſe oportet, quam falſa et ſpuria coeperunt fingi, quippe quae ad genuinorum imitationem conficiuntur, vt pro veris habeantur.* SIMON FRIDERICVS HAHN *diſſ. ad diploma Bergenſe p. 2.*

* Multum, ſi quid video, ratio haec valet ad probandum, omni tempore genuina exſtitiſſe diplomata, licet admodum imbecillis viſa ſit IO. GVILIELMO HOFFMANNO *comm. de lubrico artis diplomat. p. 9.* Nemo ſane falſum teſtamentum ſcripſit, qui nullum authenticum vidit aut legit, et nummi adulterini ad ſimilitudinem genuinorum fabrefacti ſunt. Nullae ergo tabulae ſpuriae fingi et ſupponi potuiſſent, niſi germanae exſtitiſſent, quas impoſtores imitari ſolent. Sic Titus maximum ſe falſarium eſſe potuiſſe profeſſus eſt, quod chirographa, quaecunque vidiſſet, poſſet imitari. SVETON. in *Tito c. III.*

§. III.

Varia quidem aduerſus falſarios reperta ſunt, vt memoriae rerum, tabularumque fidei conſuleretur, et grauiſſimae poenae iis, qui diplomata fingere, corrumpere aut interpolare auſi eſſent, propoſitae. Nam vti SCo, Neronis temporibus facto, ſancitum eſt, vt tabulae publici vel priuati contractus non obſignarentur, niſi pertuſae, ac ter lino per foramina traiecto, quod egregie illuſtrant tabulae diplomatis a Galba Imp. dati apud SCIP. MAFFEVM in *Iſtor. diplomat. §. XIII p. 33.* SVETONIVS in *Neron. cap. XVII.* PAVLLVS *Recept. Sent. V. 25. 6:* ſic apud germanicas gentes variis poe-

nis,

nis, amissione nempe certae bonorum partis, et praesertim manus, aut pollicis amputatione, quin etiam vltimo supplicio in chartarum vel publicarum, vel priuatarum corruptores et sigillorum adulteratores animaduersum est. * LEX RIPVAR. *Tit. LIX. §. III.* L. WISIGOTHOR. *L. VII. T. V.* LEG. LANGOB. *L. I. T. XXIX. §. II.* vid. IVSTVS FONTANINI *vindic. antiquor. diplomat. L. I. cap. V. §. 5. sq.* CHRON. GOTTWIC. *Tom. I. L. II. p. 80.*

* Ex Lege Ripuariorum *T. LIX. §. V.* modum discimus chartae integritatem in iudicio probandi, nimirum per trium chartarum inter se comparationem. Quod si charta supposititia pronunciata erat, aut alia falsitatis indicia prodebat: iudicis iussu perforabatur, eodem fere modo, quo nunc etiam nummi adulterini perforari et adfigi solent. LEX RIPVAR. *T. LVIII. §. 5.*

§. IV.

Neque vero vlla caueri potuit prouidentia, quo minus chartae et diplomata confingerentur, aut spuria pro veris subiicerentur, nec vllis, quamuis grauissimis poenis, falsi crimen coerceri. Magnus semper falsariorum numerus fuit, infestis praesertim temporibus, quibus omne litterarum lumen exstinctum erat: nulla autem saecula huius flagitii feraciora fuerunt, quam vndecimum, et proxima, quae illud sequuntur, vt obseruat DANIEL PAPEBROCHIVS propylaeo *antiqu. n. 103.* In primis sacri ordinis homines huius criminis accusantur, quippe qui in fingendis et refingendis tabulis diplomatum ita excelluerunt, vt turpissimo artificio insignem fecerint quaestum, et ex officina illorum ingens falsorum diplomatum numerus prodierit. * Quamquam vero GABRIEL NAVDAEVS apud HERM. CONRINGIVM in *censura diplomat. Lindau. p. 305.* omnem huius flagitii culpam in diui Benedicti familiam con-

fert, et IO. LAVNOIVS in *discuss. cap. IV. p. 227.* Dionyſianum Benedictinorum monachorum tabularium *ſpuriarum chartarum et priuilegiorum officinam* adpellat: ſatis tamen conſtat, nulla fere collegia, nulla monaſteria a labe falſorum inſtrumentorum immunia eſſe. IO. MABILLON *L. I. de re diplomat. cap. VI. et L. III. cap. III.*

* Nec mirum, inquit BEATVS RHENANVS *L. I. rer. Germ. p. 79.* ſi rudibus iſtis ſaeculis olim auſi ſint talia confingere monachi, quia praeter hos tum nemo norat litteras. Sic Leo IX. P. R. monaſterii Sublacenſis falſiſſima inſtrumenta chartarum notauit, et ex magna parte ante ſe igne cremari iuſſit, teſte BARONIO *annal. eccleſiaſt. ann.* CIↃLI. *§. 6. tom. XI.* p. 199. Cel. GOTTFRIDVS LEONHARD. BAVDISIVS in *notis* ad LVD. ANTON. MVRATORII *hiſtor. Ital. tom. VI. p. 277.* Infinita quoque opum exaggerandarum cupiditas, vel metus illas amittendi clericos impulit, vt pro adquirendis vel tuendis poſſeſſionibus et priuilegiis commenta cuderent. Sic Gerronius S. Medardi apud Sueſſionenſes monaſterii ſodalis, morti quum eſſet vicinus, non crimini, ſed gloriae ſibi duxit, ſodalibus praeſentibus egregia ſua facinora, conficta ſcilicet diplomata, commemorare, quibus immenſas opes S. Medardi collegio comparaſſet. LVDOV. RAGVET *hiſtoire des conteſtations ſur la diplomatique p. 75.* Inſignis quoque falſarii cucullati meminit Fridericus II. Imp. apud PETRVM DE VINEIS *L. V. ep. XXII.* Alia exempla clericorum, qui diplomata et ſigilla refingere non dubitarunt, exſtant apud STEPH. BALVZIVM *Capitular. Tom. II. p. 52.* et in *cap. 3. X. de crimine falſi* Conf. pe illuſtris viri ERNESTI IOACH. DE WESTPHALEN *praef. tom. II. moniment. ineditor. rer. Cimbric. p. 9.*

§. V.

Vera ergo non minus, quam ſuppoſititia diplomata hodienum ſupereſſe, vt quisque rem ſuis momentis maxime ponderat, ita nobis lubentiſſime concedet. Hoc, ſi quis addubitet, luculentiſſime *bella,* vt vocant, *diplomatica,* magno vtrinque animorum aeſtu in ſummis I. R. G. tribunalibus geſta confirmant, in quibus illud omni ſtudio actum eſt, vt aut veritas, aut falſitas diplomatum, qua ſtabat, cadebatque victoria cauſſae, in iudicium deductae, adpareret. *

* Nulla

* Nulla igitur diplomata credere falsa esse, aeque sane stultum est, atque omnibus omnino, tamquam suspectis, fidem derogare. Absonum porro est, comminisci, si qua olim vera exstitissent diplomata, aut incendiis illa periisse, aut aliis temporum iniuriis cuncta siue erepta, siue dispersa intercidisse. Quid enim quaeso erat, quod tempus edax rerum, inuidiosam vetustatem, incendia, aliasque calamitates innumeras admoneret, vt veras tantum absumerent chartas, falsis parcerent? An, vt saepe homines temerarii, ita etiam res inanimatae contra veritatem armantur? Aut, siquid aliquando fraus atque temeritas abstulit; num nihil aduersus eas vmquam valuit illorum hominum in custodiendo industria et circumspectio, quorum, incorrupta esse rerum gestarum possessionumque monimenta, non minimum intererat?

§. VI.

Sunt autem diplomata genuina, vt inter omnes constat, litterae et monimenta publica, quorum summa est fides atque auctoritas, vt et insitus cuique sensus, et summa necessitas, et consentiens sapientissimorum omnis aeui hominum tum opinio, tum consuetudo iubet, existimare. Nemo enim est, quin ita animo adficiatur, quum rem aliquam litteris ac monimentis publicis testatam reperiat, vt omni dubitatione liberatus, in eorum testimonio et auctoritate acquiescat; quum in iis contra, quae priuata auctoritate traduntur, animus semper aliquid amplius desideret, quod maiorem credendi necessitatem adferat. v. C. IO. AVG. ERNESTI *diss. de fide historica recte aestimanda §. XII.*

§. VII.

Magna igitur diplomatum vis est, et magna auctoritas, si germana sint et sincera, nulla vero, si spuria et conficta. Multum ergo ad fidem recte constituendam interest, verum, an falsum sit diploma, explorare, ne, si falsa pro veris habeamus, rerum fides concidat, et damnum alteri inferatur. *Recepto enim mentito instrumento,*

mento, vt recte iudicat BARTHOL. GERMONIVS *disc*ept. *II. P. IV. c. 2. ius commune violabitur, praediis suis iniuste eiicientur legitimi successores, veterum annalium series interturbabitur, peruertetur ordo temporum, historiae fides concidet. Plurima huius rei exempla subministrant vel ipsa Merouingicae et Carolinae aetatis diplomata. Neque leuiora*, pergit idem, *falsae chartae damna inferunt tum priuatis hominibus, quibus aut praedia eripiunt, iniuste, aut lites aeternas suscitant, tum nobilibus familiis, quas furtiua ignobilium hominum et nouorum admissione contaminant.*

§. VIII.

Fieri autem non potest, quin vera diplomata pro falsis, aut falsa pro genuinis accipias, et nubem, vt aiunt, pro Iunone amplectaris, nisi regulam in numerato habeas, qua vera a falsis discernantur. Sane res ipsa statim in bellis diplomaticis docuit, norma opus esse, ad quam, tamquam ad Lydium lapidem, diplomatum fides exigi, seu iudicium de integritate et falsitate eorundem dirigi posset. Ars autem verum et falsum secernendi generatim *critica* vocatur. Ex quo fit, vt ars diplomatica, quae germana diplomata a commentitiis discernere docet, sub criticae artis genere comprehendatur.

§. VIIII.

In omni diplomate duo spectari debent, *materia* nempe et *forma*, e quibus notae et characteres genuini diplomatis ducuntur. *Materia* inest in rebus, et rationibus personarum, de quibus in diplomate agitur, itemque temporis et loci, quo conscriptum esse perhibetur. *Formam* autem habitus tabularum tum externus, tum internus absoluit.

§. X.

§. X.

Vt vero paullo luculentius de neceſſitate artis diplomaticae conſtet, operae pretium erit, de inſigni diplomatum vtilitate et praeſtantia quaedam praefari. Neſcio vero, an maius vlli ſcientiae praeſidium diplomata adferant, quam hiſtoriae. Aperiunt illa cauſſas rerum veras et genuinas, quas annalium conditores vel ignorant, vel partium ſtudiis abrepti celant. Produnt porro acta pacis et belli, eorumque conſilia et exitus, et quae obſcurius de his omnibus memoriae prodiderunt hiſtorici, mirifice illuſtrant. Accedit denique his, quod diplomata fidem hiſtoriarum et chronicorum, quae ſaepe numero varias ob cauſſas laborat, egregie confirment et tueantur. *

* Quum diplomata ſint acta publico nomine et ſollemniter litteris conſignata; longe maiorem ſane fidem merentur, quam hiſtorici. Quid enim tuto credas priuatae ſortis hominibus, qui intra clauſtrorum ſepta ſqualebant, et ab omni ſcientia et vſu rerum alieni erant, quales eos fuiſſe nouimus, qui annales medio praeſertim aeuo condiderunt. Quis denique eos, ſi omnibus etiam praeſidiis et ornamentis, ad ſcribendam hiſtoriam neceſſariis, inſtructi fuerint, adfectibus tamen, odio et amori obnoxios, vera ſemper ſcribere voluiſſe credat? Nulla autem eiusmodi ſuſpicio in diplomata cadit. Praeclare hoc argumentum tractat vir ſummus, GODOFREDVS GVILIELM. LEIBNITIVS in Praefat. *Codicis iuris gent. diplomat.*

§. XI.

Hinc non ſatis laudanda eſt illorum opera, qui nihil reliqui fecerunt, vt hiſtorias, quas litteris conſignarunt, diplomatibus, veluti luminibus diſtinguerent, eorumque conſenſu omnia, quae dicerent, luculentiſſime firmarent munirentque. Longum catalogum eorum, qui hoc modo praeclare de omni hiſtoria meruerunt, Ill. Dn. DE LVDEWIG in Praefat. *T. I. Reliquiar. MStor.*

§. 39. sq. et Cl. BARING in *Claue diplomatica p. 43.* texuerunt. vid. Ill. BVDERI *progr. de bibl. historica.*

§. XII.

Nec aliunde *genealogia principum*, male alias cohaerens, infinitis erroribus inquinata, et absurdis commentis superstructa, nitori suo et verae dignitati restitui potest, quam ex diplomatibus. Ex his enim eruuntur familiarum origines, earumque nexus, inde intelliguntur Imperatorum, Regum ac Principum series, agnati, propinqui, adfines, aliaque, quae scire in genealogia interest, et alibi frustra quaeruntur, tanto maioris pretii, quanto certius haec omnia constant. *

* Saepe in diplomatibus adiiciuntur parentum, liberorum, fratrum, agnatorum et cognatorum nomina, quod rarius fit apud scriptores. Sic Bertha, Regina Burgundiae et Italiae in diplomate de anno DCCCCLXVI. apud SAM. GVICHENON in *Bibliotheca Sebusiana Centur. I. n. 1. p. 27.* adcurate nobis exponit familiam suam: *Ego* BERTHA, *gratia Dei Regina, primum pro amore Dei, pro amore domini mei* (mariti) *beati Rodulphi Regis, et pro anima filii mei* BVRCHARDI *Episcopi et eorum, quorum debitores sumus, et* OTHONIS, *gloriosissimi Regis, nec non pro anima filiae meae, Reginae* ADELHEIDAE, *et filiorum meorum* CONRADI, *Serenissimi Regis, et* RODVLPHI *Ducis, et pro me ipsa &c.* Ex quo quantiuis pretii diplomate multo plenius restitui potest genealogia Regum Burgundiae, quam eam exhibuit NIC. HIERON. GVNDLINGIVS in *Gundlingian. P. VII. p. 111.* Ex eodem intelligi potest, Mathildem, Abbatissam Quedlinburgensem, Ottonis M. filiam, maternum genus ex stirpe Burgundica duxisse. Mater enim eius non fuit Editha, Britanna, vti vulgo creditur, (de qua vid. SAGITTARIVM *in antiquitt. episcopat. Magdeburg.* p. 13. et GVNDLINGIVM *in comment. de Henrico Aucupe §. 26. p. 189.*); sed Adelheidis Burgunda, quam Bertha, Rudolphi II. R. Burgundiae coniux diserte filiam suam vocat v. CHRIST. GOTTL. SCHWARZII Diss. *de Mathilde, Abbatissa Quedlinburgensi, aliquando Vicaria imperii, §. 4. 5. sq.* Parentis et patruorum suorum nomina Fridericus II. Imp. in diplomate de anno MCCXX, quod exstat in HVNDII et GEWOLDI *Metropol. Salisburg. T. III. p. 362.* notanter exprimit: FRIDERICVS *Dei*

Dei gratia Rom. Rex etc. confirmantes quidquid - - - et gloriosus pater noster, inuictissimus Imp. HEINRICVS, *et charissimus patruus noster* CONRADVS, *illustris Sueuorum Dux - - tradita a patruis nostris* FRIDERICO *et* CONRADO, *Sueuorum Ducibus etc.* Euerardus Comes Foro Iulienſis, liberos ſuos ordine recenſet in teſtamento an. DCCCLXIII. condito hiſce verbis: *Ego in Dei nomine* EVERARDVS *Comes, cum coniuge* GISLA *huius teſtamentum diuiſionis fieri inter infantes noſtros inſtitui, quorum haec ſunt nomina Vnroch, Berengarius, Adalardus, Rodulphus, Engeltrud, Iudith, Heilwich etc.* AVBERT. MIRAEVS in *Codice donat. piarum, Cap. XV.* Ita ex diplomatibus genealogiam Regum Francorum DAVID BLONDELLVS in libro ſub tit. *Genealogiae Francicae plenior aſſertio;* Ducum Sabaudiae SAM. GVICHENON *dans l'hiſtoire genealogique de la royale Maiſon de Savoye;* et Comitum Flandriae OLIVARIVS VREDIVS in *Genealogia Comitum Flandriae* praeclare illuſtrarunt. Vtinam hiſce luminibus quoque vſi eſſent, qui Germaniae principum genealogiam ex inſtituto perpoliuerunt, forſan certiora et meliora de illuſtriſſimarum Germaniae familiarum incrementis et mutationibus haberemus. Sed egregia hac in hiſtoriae parte quoque ſperare licet, poſtquam facem aliis luculentiſſimam praetulit R. P. MARQVARDVS HERGOTT in *Genealogia diplomatica gentis Habspurgicae,* qua potiſſimum vera auguſtiſſimae huius gentis exordia ex diplomatibus ſumma cum cura eruit et illuſtrauit.

§. XIII.

Omnes omnis hiſtoriae rationes conturbatae ſint oportet, niſi peritia temporum ordinentur concinneque digerantur. Quemadmodum igitur incredibilem hiſtoriae vtilitatem diplomata adferunt: (§. VI.) ita dubium non eſt, quin multum ex illis lucis accedat chronologiae, quae ita cum hiſtoria coniuncta eſt, vt haec ſine illa parum ſibi conſtet. * Potiſſimum illa proſunt ad eruendas et reſtituendas temporum rationes, mirum in modum ſaepe turbatas, ad componendas feliciter diſſenſiones ſcriptorum. ** Hi enim non raro temporum ſcientiam negligunt, aut ſane eius temporis, quo aliquid geſtum eſt, adcurate deſignandi rationem inſu-

 per

per habent, et vnam tantum adhibent temporis adnotationem, aeram ſcilicet chriſtianam. Diplomata contra variis vtuntur temporum notis, non ſolum epocha vulgari, ſed etiam annos indictionum exprimunt, diſtingunt ſollicite annos imperii et regni, et diem quoque, quo aliquid actum eſt, diligenter notant.

* Qua de re eleganter GVNDLINGIVS diſſerit, *in praef. Com. de Henr. Aucupe.*

** Exemplis hoc facile iam oſtendi poſſet, niſi id infra data opera demonſtrare animus eſſet. Huc pertinet *Directorium Chronologico-diplomaticum, annorum regni et imperii omnium Regum Germ. et Impp. Romanorum a Pippino R. Franciae vsque ad Carolum VI. Caeſarem Auguſtum, ad vſum computi diplomatici criticum,* quod adornauit vir celeberrimus IO. DAVID KOELER, et MARQ. FREHERI Directorio ſubiecit.

§. XIIII.

Nec parum eſt, quod in geographiam, quam alterum hiſtoriae oculum recte adpellant, ex diplomatibus redundat vtilitatis. Illa praeſertim, quae de media aetate agit, et doctiorum hominum induſtria digna eſt iudicata, *vid.* I. G. BERGER *in memoria Schurzfleiſchii, conf.* S. F. HAHN *progr. auſpic. de medii aeui geographia vberius excolenda;* et magnam habet difficultatem, diplomatum praeſidio certiſſimo ſuperandam. Conf. Ill. BVDERVS *de bibl. diplom. p. 11.* Nemo, hiſtoriarum non plane rudis, ignorat, vtramque paginam in geographia medii aeui facere palatia publica, ſeu curtes regias, villas regias, et pagos, * in quos omnis Germania olim diuiſa erat. Sed vnde nomina, ſitus, conditiones, fata illorum rectius diſces, quam ex diplomatibus? Quum enim Regibus et Imperatoribus germanicis ſollemne fuerit adnotare loca, et nomina villarum publicarum exprimere, in quibus diplomata aliis conceſſa erant: liquido patet, ad illuſtrandam medii aeui geographiam nihil magis,

gis, quam diplomata facere. vid. Cl. GRVPEN *in comm. iur. Saxon. in quo dissertatio de Saxonia in pagis exstat, quae luculentissimis diplomatibus illustrata est.* I. B. LAVENSTEIN specimen geographiae med. aeui diplomat.

* Pagi isti erant tractus regionis seu prouinciae, in quibus plures vici erant. Patria lingua dicebantur *Gowae* seu *Gauen*, vti patet ex nominibus *Rheingau*, *Nordgau*, *Sundgau*, *Brisgau*, *Burgau* aliisque, item *comitatus* more Romano. Singulis pagis praeerant comites, qui principum vice prouincias regebant, et per vicos iura reddebant. v. FRIDR. BRVMMER *de Scabinis Cap. III.* §.13. *Cap. IV.* §. 2. *sq.* De his loquitur vetus Poeta apud LEIBNITIVM *Scriptor. Rer. Brunsuic. Tom. I. p.121.*

Plebs omnis habebat
Quot pagos, tot paene duces, velut vnius artus
Corporis in diuersa forent hinc inde reuulsi.

Hinc comites promiscue modo iudices, modo comites vocantur. Ita VENANTIVS FORTVNATVS *L. IIII. vita S. Martini* Auitianum, quem antea vocauerat *comitem*, moribus tumidum, postea *iudicem* adpellat:

Iudicis inde feri coniux aegra Auitiani.

De pagis Germaniae antiquis elegantissimo opere egit CHRISTIANVS FRANC. PAVLINI; Saxoniae vtriusque pagos speciatim exposuit HENRICVS MEIBOMIVS *Tom. III. Scriptor. Rer. German.* Palmam vero omnibus praeripuit REV. PRAESVL GOTTWICENSIS L. IIII. CHRONICI, vbi secundum Alphabeti seriem antiquos Germaniae mediae pagos recensuit, eosque in chartis geographicis, ad proborum veterum monimentorum fidem adornatis, distincte repraesentauit. Conf. KVCHENBECKERI *Analecta Hassiaca P. XI.* vbi habetur notitia geographica de pagis Hassiae mediae, et terrarum adiacentium, quae ex Chronico Gottwicensi repetita, et variis obseruationibus illustrata et locupletata est. Possunt praeterea medii aeui geographiam egregie illustrare *Traditiones Corbeienses*, quarum quippe monimenta villas pagosque octoginta et tredecim amplius complectuntur. Sunt quoque in illis varia, quae ad Genealogiam pertinent, certissima nec aliunde cognita momenta, rerum, quae perperam vulgo a scriptoribus etiam sollertissimis traduntur.

§. XV.

Inſignem denique vſum diplomata in doctrina de inſignibus ſeu *arte heraldica* praeſtare, quilibet facile per ſe intelligit. Quum enim ad diplomata vel maxime pertineant ſigilla, in his vero totus Principum habitus accurate exprimatur; palam eſt, ea omnia, quae in armis gentilitiis conſiderare ſolent artis heraldicae magiſtri, inde luculenter poſſe demonſtrari. Sic e ſigillis omnium rectiſſime diſcimus, quando Principes inſignibus vti coeperint, * quibus armis gentilitiis familiae illuſtres ab antiquiſſimis temporibus vſae ſint, quo modo paullatim ſucceſſu temporis immutata, aucta et ornata ſint, et ſenſim hodiernam faciem induerint. Porro illa docent armorum figuras, ſitum et diſpoſitionem; denique vera et genuina emblemata, in ſcutis depingi ſolita, pictorum ingenio ſaepe in alias plane figuras detorta, optime e ſigillis reſtituuntur. **

* Inſignium gentilitiorum originem ab expeditionibus ſacris in Palaeſtinam ſuſceptis, exeunte ſaeculo decimo, repetunt IO. IACOB CHIFFLETIVS in *lil. Franc. verit. illuſtrat. c. VI. p. 44.* Ill. IOANNES GEORG ESTOR in *Analectis Fuldenſibus Obſ. XXVII. p. 76.* aliique. v. GVNDLING *de feud. vexilli §. 26.* Tunc enim Principes in Saracenorum perniciem conſpirantes eiusmodi ſibi inſignia eligebant, vt a ſe inuicem diſtinguerentur. Haec ſententia magnum praeſidium in ſigillis reperit. Nullum enim ſigillum, quod quidem ſuſpicione falſi careat, ſaeculo XI. antiquius reperias, quod inſignia gentilitia praeferat. Hinc ab eo quoque tempore teſſeras gentilitias non amplius mutatas, quod antea moris erat, ſed perpetuo vſu retentas eſſe obſeruamus. vid. IO. MICHAEL HEINECCIVS *de vet. German. ſigill P. I. c. X. p. 131.* Ill. IVSTVS HENNING. BOEHMERVS in Diſſ. *de varia iurium innouat. per expedit. cruce ſignatorum cap. III. §. V.* V. C. IO. CRAMERVS *de iur. et praerogat. nobilit. auitae cap. V. p. 364.*

** Vulgo exiſtimant, ſertum rutaceum eſſe, quod in Sereniſſimae gentis Saxonicae inſignibus faſciis Ballenſtaedtenſibus ſuperinductum praefulget. Sed aliud plane loquuntur diplomata et ſigilla, incorruptiſ-

ruptiſſimi veritatis teſtes, ex quibus non obſcure colligitur, non rutam, ſed trabem eſſe, quae ſcutum Ballenſtedtenſe oblique tranſit. Sic enim in ſigillo Rudolphi, Ducis Saxoniae e diplomate Dobrilugenſi de ann. MCCCXXVIIII. deſcribitur: *clipeus, qui habet per latitudinem, ſiue per transverſum quinque tractus eleuatos, et quatuor depreſſos, quos cancellat vnus tractus veniens de ſuperiore cornu dextro ipſius clipei.* Comprobatur hoc e ſigillo Wenceslai Electoris, quod in diplomate germanico de anno MCCCLXXXVI. in chartario Dobrilugenſi deſcribitur, vbi haec habentur: *und hat der Mann eynen Schilt uf der lincken Seyten mit Strichin di twere, und mit eyn andern drüber her etc.* Quis ergo dubitet pictorum et ſculptorum ingenio, ad quiduis fingendum nato, trabem illam in rutam transformatam eſſe. conf. B. BVRCARD GOTTHELF STRVVIVS in Diſſ. *de ruta Saxon.* Nec minus luculenter e ſigillis et diplomatibus probari poteſt, crinale ornamentum Agnetis, Rudolphi Habſpurgici Rom. Regis filiae eſſe, quod ſertum rutaceum creditur, a coniuge eius Alberto II. Electore Saxoniae, in honorem, ipſius inſignibus Aſcanio Saxonicis adiectum, quam ſententiam tuetur V. C. FRIDERICVS ZOLLMANNVS in *hiſtoriſcher Unterſuchung des Sächſiſchen geſammten Haupt-Wapens. Hactenus beatus Eckhardus,* qui paullo aliter de tota re ſenſiſſet, ſi legere illi licuiſſet *coniecturam* ſagacitatis plenam *viri illuſtr.* CHRIST. GOTTLIEB BVDERI, de inueſtitura Bernhardi Aſcanii, Saxoniae Ducis, per Pileum et ſertum, et de origine Rutae Saxonicae. Probat enim inter alia vir celeberrimus ex ſigillis Lauenburgicis, a Dn. DE MEIERN publicatis, antiquius eſſe illud crinale ornamentum nuptiis Alberti II. cum Agnete coniunctis. Sed plura hic enarrare de Buderi coniectura longum eſſet.

§. XVI.

Fallor, aut antiquitatum ſtudioſus egregios quoque fructus ex diplomatibus capere poteſt. Siue enim ritus * veterum in negotiis, tam ad res diuinas, quam humanas pertinentibus, perſpectos habere cupit; ſiue ſtatum publicum et priuatum Germaniae intueri; ſiue rem militarem, et veſtiariam adcuratius noſſe, e re ſua eſſe ducit: mirifice eius deſiderio ſatisfaciunt diplomata et *ſigilla,* quae omnia, quae ſcire in antiquitate refert, pandunt et recludunt. vid. *Diſcours* über Strü-

vens

vens *Ius feudale*, in proleg. p. 21. Siue denique stilus antiquior curiae, qualis fuerit, nosse iuuat; eum non aliunde potius, quam ex diplomatibus didiceris. De quo plura notatu digna obseruauit celeb. de LVDEWIG *in comment. ad* B. A. P. I. p. 16.

* Sic ritus, quibus ministeriales, hominum propriorum species, qui mediae seruos inter et genuinos conditionis habebantur, manumissi olim fuerunt, diploma a LVDOVICO IV. Germ. rege, a ıɔcccc. datum, luculenter exponit, quod exstat apud GVILLIMANNVM *de rebus Heluet.* L. II. c. 12. conf. PLOENNIS *de ministerialib.* th. 18. vbi aliud diploma de a. cIↃCLXXXXIII. adfertur, ex quo patet, ad ministerialium manumissionem non manumittentis solum, sed et integrae eius familiae, quin et optimorum amicorum consensum requisitum esse.

§. XVII.

Quum historia tantum lumen ex diplomatibus accipiat, et antiquitates ex illis praeclare erui possint, ceu hactenus demonstrauimus: profecto non potest non multum praesidii iuri tam priuato quam publico ex iis accedere. Nemo enim ignorat, iurisprudentiam tam arcte cum omnis aeui historia et antiquitate coniunctam esse, vt, qui has ab illa diuellit, non possit non ad multa caligare. * Exinde luculenter patet, demonstrata diplomatum vtilitate in historia, eo ipso quoque eamdem in iurisprudentia demonstrari.

* Rectissime inde perillustris Fridericianae Academiae Cancellarius IO. PETR. A LVDEWIG in Praef. *iuribus feudorum* praemissa p. 4. ait: *quo magis in historia romana versatus est iurecousultus, eo felicior erit in legum Romanarum aperiendis caussis et sensibus. Idem in patria est verum: quo plus in historia nostra proficit, medii praesertim aeui: eo etiam perfectius iuris tam priuati quam publici et feudalis tractabit argumenta.* vid. V. C. IO. GEORG. CRAMERI Comment. *de coniungend. iuris et antiquitatum german. studio* §. 5, et 14.

§. XVIII.

§. XVIII.

Vſus diplomatum in iure Germanico priuato ſatis elucet ex eo, quod ex illis I. tot diuerſae Germanicarum gentium conſuetudines, ritus, legesque prouinciales adcuratius, quam ex aliis monimentis hauriri posſunt; II. egregie iurisprudentia Germanica locupletari poteſt, ſiquidem ſaepiſſime iurium mentionem faciunt, quae alibi fruſtra quaeruntur. III. Produnt diplomata ſtatum perſonarum, dominia rerum, * conuentiones et contractus, ** et ipſam fori conſuetudinem. Ill. PRAESVL GOTTWIC. in *Prodrom. Chronici praef. §. 30.* Perill. Dn. DE LVDEWIG *iur. feudor. praef. §. 1. in notis.* ***

* Diſcimus enim ex diplomatibus, quibus modis traditiones apud Germanos factae, quaeque ſymbola in illis adhibita ſunt, immo ipſas traditionum formulas. Tales ſunt traditiones Fuldenſes, quas primum tribus libris collectas Tomo III. *ſcript. rer. german.* IO. PISTORIVS inſeruit, inſigniter vero locupletatas edidit IO. FRID. SCHANNAT in *Corpore tradition. Fuldenſ.* Huc quoque pertinent traditiones Werthinenſes, quas DAN. PAPEBROCHII beneficio nactus edidit GVILIELM. GODOFR. LEIBNITIVS *ſcript. rer. Brunſu. Tom. I. p. 101.*; Sanct Emmeranenſes, Friſingenſes et Corbeienſes, quae ex codice authentico, et antiquiſſimo, in archiuo imperialis ſemperque liberae Abbatiae Corbeienſis exſtante, erutae, adnotationibusque, quibus recentiorum quorumdam placita circa pagos expenduntur, illuſtratae ſunt, cura IO. FRID. FALCKEN. Ex his ſimilibusque praeclare illuſtrari poteſt iurisprudentia Germanorum ſymbolica, quam ex inſtituto perpoliuerunt doctiſſimi ICti EV. OTTO in *iurisprudent. ſymbolica*, IO. GOTTFRIED SCHAVMBVRG in Diſſ. *de traditione ſymbol.*, et IO. GVIL. HOFFMANN in Diſſ. *de iurisprudent. veterum German. ſymbol.* Singulare quoque eſt, quod ſigna traditionis non ſolum adcurate in chartis deſcripta, ſed etiam ipſae traditionis rite factae teſſerae, veluti feſtucae, ligni fruſtula, numi, baculi, corrigiae illis adſutae ſint, ne eius vmquam periret memoria. Exempla huius moris attulit IO. MABILLON *Actis S. S. ord. Benedict. T. IV.* in *vita Fulradi Abbatis n. 19.* V. CAROLVS DV FRESNE *Gloſſar. lat. Tom. II. pag. 104.* conf. HOFFMANNI *Diſſ. de iurispr. ſymbolic. §. 28. p. 31.*

C ** Vti

** Vti apud Germanos dotem non vxor marito, sed vxori maritus adferebat, teste TACITO de *moribus Germanor. c. 18.*: ita quoque luculenter diplomata vetera docent, ritum hunc diu in Germania seruatum esse, veluti Henrici Aucupis, apud MADERVM in *Antiquitat. Brunsuicens. p. 102.* et KETTNERVM in *Antiquit. Quedlinburgens. n. t.*, Ottonis II. apud LEVCKFELD *Antiqu. Poeldens. p. 208.*, Richardi, Ducis Normannorum ap. LVC. D'ACHERY *Tom. VII. Spicileg. p. 204.* vt praetermittam alia exempla, quae habent LEIBNITIVS in *Cod. iur. Gent. diplom. T. I.* et MIRAEVS in *Codice donationum piarum. cap. 99. p. 106.*, in quibus omnibus mariti vxoribus dotem constituunt. Tanto maioris quoque pretii illa sunt, quod clarissime loquuntur, quae tropica sensim instituerit ius Rom. Obseruamus enim, dotem illam maritalem, seu dotalitium, quod cum illa conuenit, *donationem propter nuptias* vocari, v. g. in diplomate Alberti I. Imp. apud LEIBNITIVM *Cod. diplom. T. I. p. 43.* Henrici Rasponis de a. MCCX, quod ex BVTKENII *Trophaeis Brabant.* adduxit GVNDLING de *emt. vxor. cap. 2. §. 23.* luculentissimo argumento, adcommodatum hoc esse iuris rom. principiis, ex quibus non dotis, sed donationis propter nuptias nomen illi, quod maritus vxori offert, conuenit. Ita omnia iuris rom. laciniis infecta sunt, et tenebrae obductae nobilissimae de dote doctrinae, quae vix sibi constat, nisi consulas diplomata, quorum luminibus argumentum hoc illustrarunt magni nominis ICti IO. PETR. DE LVDEWIG in Diss. *de dote mariti* NIC. HIER. GVNDLING de *emtione vxorum* et IVSTVS HENNING. BOEHMERVS in Diss. *de secundis nupt. personar. illustr.* Praeterea diplomata luculenter definiunt, quomodo dotalitia constituta sint vel generatim, nulla adiecta temporis mentione, vel ad dies vitae, vel ad viduitatis statum restricta, qualia exempla permulta collegit vir illustris IO. GEORG ESTOR in Diss. *an dotalit. cesset propter secund. nupt. cap. 4. sq.* quae in illustri hac quaestione rite decidenda vtramque paginam facere nemo non intelligit. Mathildis loca dotis nomine ab Henrico I. marito accepta post eius mortem vidua amittebat, teste *auctore vitae Mathild. c. III. §. 14.* V. HEVMANNI obseru. de imperatore mortuo p. 63.

*** Nec praetermittendum est, diplomatibus acceptum ferendum esse, quod rectius, quam olim creditum est, iam nobis constet, quo tempore iuris rom. in Germ. vsus inualuerit. Etenim formulae in diplomatibus occurrentes, quibus Germani beneficiis et exceptionibus iuris ciu. et canon. renunciarunt, satis superque probant, in ipso foro rationem habitam esse vtriusque iuris, ad cuius normam actus ciuiles

ciuiles componebantur. Tales vero iam inde a faeculo XII. in chartis germ. obferuantur, quas ftudiofe collegerunt HERTIVS de *confultat. legibus et iudic.* §. 14. STRVVIVS *Hiftor. iur. c. VI.* §. 30. p. 529. *fq.* Ill. BOEHMERVS *T. I. iur. ecclef. Proteft. T. II.* §. 48. *fq.* Ill. HEINECCIVS in *Hiftor. iur. cap. 3.* §. 62. *fq.* et qui maiori illas protulit adparatu, vir doctiffimus mihique amiciffimus CHRISTIANVS GOTTL. RICCIVS in *fpicilegio hiftorico diplomatico de vfu iuris Iuftinianei faec. 13. et 14.* Vid. Dn. DREYER de vfu iuris Anglo Saxon. in explicando iure Cimbr., vbi contra Riccii fententiam quaedam adfert. Vnde facile condonandus eft error CONRINGIO et THOMASIO, faeculo XV. demum ius Rom. in Germ. penetraffe exiftimantibus, quum notitiam illorum fugerent diplomata, ex quibus rectius edoceri potuiffent, quem vero hodie cuiquam condonari nefas eft.

§. XVIIII.

Inter iuris feudalis Germanici praefidia primum locum diplomata iure meritoque fibi vindicant. Praeterquam enim quod litterae clientelares, * quae effentialia, naturalia et accidentalia feudorum definiunt, Ill. ESTOR *Obferuat. iur. feudal. XII.*, ideoque vtramque paginam in decidendis cauffis feudalibus faciunt, ad diplomata vel maxime pertinent; ** origines, natura, confuetudines feudorum genuinae, et cuiuis prouinciae propriae ex diplomatibus eruuntur. Porro illa exponunt ftatum rei feudalis in Germ., iura Imperatorum circa feuda imperii, et nexum Principum beneficiarium erga imperium declarant, et antiquitates feudales egregie illuftrant. *** Vt iam praetermittam ftatum reipublicae Germ. militarem, ex quo complura iuris feudalis principia deriuanda, ex iisdem luculenter cognofci (§. XII.). conf. Ill. de WESTPHALEN meditatio pragmatica de fatis atque vfu ftudii iuris feudalis in Germ. itemque Ill. SENCKENBERGII prodromus iuris feudal.

* De antiquitate litterarum clientelarium conf. Ill. CHRIST. GOTTL. BVDERI *amoenitates feud. p. 133.*, vbi antiquissimis temporibus nullas plane litteras clientelares datas et concessas fuisse ostendit, Ill. IO. GEORG. ESTOR in diss. de symbolica inuestitura, et inuestitura sine litteris inuestitur. et Dn. DE LVDEWIG in iure clientelari p. 23.

** Inde tam manifesta est artis diplomaticae necessitas in iure feudali, vt euidentior esse non possit. Quum enim antiquiores litterae clientelares primum inspiciendae sint, si controuersia feudalis decidenda, et praeferendae recentioribus: frustra is erit in illis interpretandis, qui in numerato non habet praecepta illas legendi, et egregie sibi imponet, si artem veras a falsis secernendi ignorat.

*** Quamprimum intellectum est, iuris Longobardici decreta plane aduersa esse feudis Germ., hisque non sine summo vasallorum detrimento adplicari posse: nihil reliqui fecerunt viri praestantissimi, vt chartas, diplomata, aliaque veteris aeui monimenta conquirerent, et in lucem proferrent, ex quibus genuinum ius feudale Germanicum restitueretur. In colligendis eiusmodi litteris clientelaribus egregiam operam posuerunt IO. CHRISTIANVS LÜNIGIVS, qui in *Corpore iuris feudalis germanici, et Codice Italiae diplomatico* ingentem illarum farraginem congessit, IO. FRID. SCHANNAT in *Clientela Fuldensi*, Ill. IO. GEORG ESTOR in *Opusculis minoribus*, HENR. CHRISTIANVS SENCKENBERG in *selectis iuris et historiarum*, qui maiori selectu ac ordine, quam LÜNIGIVS sese commendant. Ita qui hodienum praeclare de hac iurisprudentiae parte merentur DE LVDEWIG, DE WESTPHALEN, ESTOR, BVDERVS, KOPPIVS, SENCKENBERGIVS, BVRI, aliique leges et mores feudales et selectissimas quasque obseruationes repetunt ex diplomatibus, iisque tamquam clarissimis luminibus ius feudale illustrant.

§. XX.

Quod si ius publicum particulare ex forma cuiusque rei publicae, et eius legibus fundamentalibus deriuandum est: maximus quoque vsus diplomatum hic sese exserit. In iure Germaniae publico multum profecto interest, inspicere diplomata, * in quibus tam bene expressa est genuina imperii Germanici facies, vt eam velut in speculo limpidissimo intueri queas. Non igno-

ignorare nos patiuntur, quae fuerint iura et poteſtas Imperatoris, quae ſtatuum Imperii. Denique rationes territoriorum et mutationes ſtatus publici, ex quibus in eam tandem, qua iam regitur, formulam conuerſa eſt Germania, diſtincte cognoſcere licet. Accedit, quod primarium iuris publici noſtri fundamentum ſit vſus et obſeruantia, quae factis nititur, adeoque ex monimentis fide dignis, actis publicis et diplomatibus eruenda et illuſtranda. **

* Dn. DE LVDEWIG in *Praef. ad ſingular. iur. publ. §. VII.* „Principio facile intellexi, iuris publ. Germ. rationes genuinas in tanta„ legum publicarum paucitate et tenebris requirendas praecipue ex„ hiſtoria et rebus medii aeui. Hanc autem in ſcriptoribus noſtris eſſe„ admodum fallacem ac mancam. Quod horum plerique monachi,„ clerici, ciuilium rerum ignari prorſus. Qui etſi fabulae abſint, tamen„ nobis produnt fere nihil, quam clades, incendia, bella, cauſſis nul-„ lis vel indicatis vel aeſtimatis recto iudicio. Igitur iuris publici in„ Germ. conſulto opus eſſe, cogitare de firmioribus hiſtoriae praeſi-„ diis. Atque haec demum requirenda ex Impp. pontificum, princi-„ pum codicillis et diplomatibus plenae fidei. Haec enim ſunt docu-„ menta veritatis limpidiſſima: haec iura publica produnt: haec de-„ nique faciem reipubl. ita depingunt, vt forma eius facile inde ae-„ ſtimari queat.„ v. BOEHMERI *Orat. ſaecul. de merit. Aug. confeſſ. in rem iurid. p. 35.*

** Similiter ius gentium conſuetudinarium et pactitium ex diplomatibus repetendum et ſtabiliendum eſt. Tabulae enim publicae, ex quibus iura per pacta inter gentes determinata intelliguntur, ſunt diplomata, quo pertinent IO. DV MONT *Corps univerſel diplomatique du Droit des Gens, ou Recueil des traites de paix etc.* GODOFR. GVILIELMI LEIBNITII *Codex iuris gentium diplomaticus*, et *Mantiſſa Codicis iuris gent. diplomatici.* Hinc diplomaticum ſtudium iuris publici cultori diſertiſſimis verbis commendant maximi nominis viri IO. PETR. A LVDEWIG in Praef. *T. I. Reliquiar. MStor.* IO. IAC. MASCOV in *Princip. iur. publ. I. R. G. L. 1. c. 6. §. 14.* et IO. IAC. MOSER in *teutſchen Staats Recht P. II. L. I. c. XXXIII. et c. XXXVIII.* rati, quod res eſt, origines, progreſſionem, rationes et principia iuris publici ope diplomatum optime addiſci poſſe. V. C. HENR. GOTTLIEB FRANCKE in

 Notitia

Notitia subsid. iur. publ. Comment P. R. VITRIARII *de adminiculis iuris publ. praemissa §. III. et V.* Sic memoriam iuris publ. Germ. certi ex diplomatibus eruit vir clarissimus et rerum patriarum adprime doctus CHRISTIAN. GOTTL. HALTAVS in dissertatione elegantissima de *iure publ. certo Germ. medii aeui.* Idem dicendum est de iuribus Germ. publicis specialissimis, quae nexum Principum germ. et ordinum prouincialium declarant. Tanto elegantius et perfectius est ius publicum Hassiacum, perpolitum a viro meritis et doctrinae fama illustri IO. GEORGIO ESTORE, in *Originibus iuris publ. Hassiaci* et in Commentat. de *iure publ. Hassiaco nouissimo*, quod ex diplomatibus deductum et mirifice illustratum est. Ius publicum particulare Aepiscopatus et Electoratus ex diplomatibus egregie illustrauit Auctor historiae Treuirens. diplomat. Vtinam similem operam alii nauarent rebus iuribusque patriae, eaque ex hisce fontibus, omni exceptione maioribus, repetita in luce collocarent.

§. XXI.

Nec plane nullum vsum esse diplomatum in iurisprudentia ecclesiastica tam publica, quam priuata, satis adparet ex eo, quod illa ad statum ecclesiae adcommodata sit. Hinc eo penitius rationes iuris ecclesiastici inspicies, quo diligentius consulueris diplomata, quae statum ecclesiae, eiusque regimen, iura Imperatorum et Principum circa sacra liquido produnt. Quis nescit, maximam diplomatum partem referre fundationes ecclesiarum, quae origines, historiam, faciem, libertatem, et iura illarum, posteritati omni clarissime commemorant? * Quin et ius ecclesiasticum prouinciale ex diplomatibus patriae insigne lumen accipere, satis superque a viris doctissimis demonstratum est. **

* Locus hic est *Germaniae sacrae*, cuius primus felicissimus scrutator est incomparabilis ICtus IO. SCHILTERVS in reconditae doctrinae opere de *libertate ecclesiarum Germaniae*, Ienae anno CIƆIƆCLXXXIII. edito. Excoluerunt eam P. MARCVS HANSIZIVS, IOSEPH. MEZGERVS, WIGVLEVS HVNDIVS et CHRISTOPH. GEWOLDVS, NIC. SCHATENIVS, illustrissimus FERDINANDVS A FVRSTENBERG, IO. HENR. A FALCKENSTEIN,

IO. PETR. A LVDEWIG, IO. GEORG. AB ECKHART, IO. CHRISTIANVS LVNIGIVS, IO. FRIDER. SCHANNAT aliique, quos laudat litteratissimus BARING, in *Claue diplomat.* inter scriptores rei diplomaticae p. 44. sq. Sed nondum pro dignitate argumenti illustrata est Germania sacra; ideoque post largam laudatissimorum virorum messem satis magnum spicilegium aliorum industriae relictum est.

** Vid. Ill. IO. GEORG. ESTOR in *Origin. iuris publ. Hass. Cap. VI.* vbi de iuribus Henrici I. Hassiae Landgrauii, circa sacra luculenter disserit, eaque ex prisci aeui monimentis ineditis illustrat. SIMON FRIDER. HAHN in *Obseruat. iuris publ. medii aeui §. VIII.* Semper enim viguit summorum imperii nostri Principum potestas in sacris, magno licet impetu a Romanae sedis Praesulibus oppugnata. Specimina summae potestatis, quam in sacris habuit Henricus Leo, Dux Boioariae et Saxoniae, satis luculenta ex instituto collegit venerandus post fata parens TOB. ECKHARDVS *de Henrici Leonis circa sacra auctoritate §. XIV. et XXXI.*, vbi ex diplomatibus, quae ex MADERI *Antiquit. Brunsuicens. p. 121. et p. 135.* adducit, Henricum Leonem ius inuestiendi episcopos, episcopatus et ecclesias instituendi et transferendi exercuisse ostendit. Quidni ergo alia iuris ecclesiastici argumenta ex chartis egregie illustrari possint?

§. XXII.

Quum itaque tam late pateat vsus diplomatum, vt nulla fere pars sit vel historiae vel iurisprudentiae, quae non inde aliquid vel lucis, vel ornamenti capiat: * ratio omnino constat dictis IO. MABILLONII *L. I. de re diplomatica cap. I. §. 1.* IO. NIC. HERTII de *fide diplomatum p. 1.* et perillustris IO. PETRI DE LVDEWIG in Praef. *T. I. Reliquiar. MStor. §. 35. a fide diplomatum non priuatorum solum, sed et ecclesiarum fortunas et iura in integras regiones et principatus pendere.* Id quod et inde luculentissimo argumento efficitur, quod de diplomatum ratione genuina in ipsis summis imperii tribunalibus magna animorum concitatione disputatum est. (§. III.)

* Adpo-

* Adposite iuxta et eleganter rem exprimit perillustris ERNESTVS IOACH. DE WESTPHALEN in *Praef. Specimini documentor. ineditor. Mecklenburgens.* praemissa. *Diplomaticum*, inquit, *studium historias referat, doctrinas iuris priuati et publici limat, Principum iura a neglectu et insultu maleuolorum vindicat, prouincialia negotia in ordinem collocat, et si quid magis in vtilitatem iurisprudentiae et historiae exspectari poterit, exequitur, quin superat quam manifesto.*

§. XXIII.

Quantamcunque vero vtilitatem diplomata habeant; parum tamen illa profuerint, nisi falsa a genuinis discernantur, quia illa nihil probant, et tamen vbique veris permixta sunt (§ II. et III.). Artem igitur diplomaticam ICtis commendatissimam esse debere, prudenter monent BOEHMERVS *in iure ecclesiastic. L. I. T. III. §. 18* et WALDSCHMID *de probat. per diplomat. p. 21.* Egregie autem falluntur, qui, si titulum digestorum et decretalium de *fide instrumentorum* per transennam modo inspexerint, aut ieiunas interpretum in illa iuris capita commentationes deuorarint, se commode rei diplomaticae studio carere posse sibi aliisque persuadent. Tantum enim abest, vt hoc ad rei summam sufficiat, vt eius caussa ne digitum quidem porrigendum existimem. *

* Tanta enim interpretum est incuria, vt non solum, quum tamen possint, non excurrant in hoc argumentum, si titulum hunc enarrant, sed etiam, quum se sponte quasi de eo dicendi occasio offert, illud non attingant. Exemplo esse potest egregium *Cap. VI. X. de fide instrumentorum*, in quo elegantissimum rei diplomaticae specimen proponitur. Summa eius haec est. Lis erat inter Archiepiscopum Mediolanensem et Abbatem S. Donati de Scozula, qui pro caussa sua proferebat priuilegium Luithardi comitis, et episcopi Lucani, et alia Imperatorum Romanorum, praesertim Henrici diplomata. Sed haec tam eleganter ex rei diplomaticae regulis sub censuram vocauit, et falsi conuicit procurator Mediolanensis, vt secundum hunc Innocentius III. P. R. litem dare non dubitauerit. Primo enim in Luithardi diplomate externa perstringit, in quibus va-

rias

rias obseruat falsitatis notas: adnotationem temporis omissam, sigillum spurium esse ostendit, eo, quod non recte adpositum sit, spuriam repraesentet figuram, eiusque inscriptio fraudem redoleat. Ad interna pertinet, quod eidem obiicit, scripturam eius recentiorem esse, quam vt aetatem, qua scriptum sit, ferre possit. Alterum diploma, instrumentum scilicet sententiae, in fraudis suspicionem adducit ideo, quod subscriptio notarii ab alterius manu sit, quam subscriptio instrumenti, quum tamen notarius in subscriptione professus sit, instrumentum manu propria a se conscriptum esse: scripturam charta recentiorem esse, et aquam videri encaustum infectum, vt antiquius adpareret. Nemo non videt, ad illustrandum hocce caput egregia rei diplomaticae praecepta adspergere hic potuisse, quotquot in hunc titulum commentati sunt, nisi lacua illis mens fuisset, et aliud plane agere maluissent.

§. XXIIII.

Interest quoque rei diplomaticae studiosi, scire et consulere praesidia, quae tam ad intelligenda diplomata, quam ad rectius de iis iudicium ferendum pertineant. Quemadmodum omnes fere litterarum disciplinae ita inter se coniunctae sunt, vt mutuam altera alteri opem ferat, et amice conspiret: ita quoque historia, chronologia, genealogia, geographia, ars insignium, iuris tam publici, quam priuati, feudalis, et ecclesiastici scientia, quas omnes eruditionis partes ex diplomatibus insigniter illustrari diximus, multum praesidii et adiumenti artis criticae medii aeui studioso adferunt. Quos enim impostores non deprehenderis in ipsis tabularum partibus, vtpote quas callide admodum imitando expresserunt; eos facilius agnoueris ex eo, quod falsi sint, aut in iure publico et priuato, aut in ecclesiastica disciplina, aut historiae et chronologiae contraria commentis suis inseruerint. *

* Ita diploma Lindauiense non pauca habet, fatente ipso HERM. CONRINGIO in *Censura diplom. Lindau. cap. V. p. 71.* quae cum genuinis Ludouici Pii diplomatis conueniunt, veluti scripturae rationem,

nem, sigilli formam, formulas initiales, et subscribendi, aliaque, quae omnia ex sincero diplomate decerpta sunt. At multo plura habet, quae iuri publico eius aeui, et rerum gestarum memoriae plane aduersantur. Meminit ducis, in sensu scilicet ciuili, aeuo illo inauditi, praesertim in Alemannia, quam Conradi I. aetate nondum in Ducatum redactam fuisse, sed fisco regio paruisse, diserte test ur EKKHARDVS de *Casibus S. Galli cap. I.* Fingit subaduocatos, quos saeculo Carolino longe recentiores esse, adcurate demonstrarunt IO. NIC. HERTIVS in *Notit. regni Francor. Cap. V. §. XIX. de fide diplomat.. sect. I. §. XII.* et CHRISTIAN. FRID. PAVLLINI de *Aduocatis monasticis* §. *IX. p. 541.* Meminit Rhabani, ecclesiae Moguntinae metropolitae, (de quo exstat dissert. praes. BVDDEO habita Ienae) quem tamen octo annis post diploma datum Moguntinae demum sedi a Ludouico Germanico praefectum esse, historiarum annales testantur. Quin Metropolitae vocabulum in nullo diplomate Ludouiciani aeui occurrit, nec a priuato scriptore et Hincmaro in *opusculis* et *epistolis* eius mentio fit, sed semper Archiepiscopi nomen adhibetur. v. WEGELIN *de Praerogat. ciuit. Lindau. prae Coenobio p. 246.* Lindaugiae nomen contra monimentorum fidem insulae tribuit. Insula enim haec Lindowa, siue Lintouua in saeculi IX. monimentis vocatur. Lacus Bodamicus, in quo coenobium situm est, nunquam Withse vocatur, quae vox neque in Cancellaria Regum Francorum, neque a scriptoribus saeculi IX. et X. vsurpata est. v. IO. CHRISTOPH. WEGELIN *de dominio maris Sueuici p. 13.* vti in diplomate, a scriptoribus saeculi IX. adpellatur, sed *lacus Brigantinus* vel *Potamicus.* Superior Lacus pars comparata inferiori parti dicta est ab accolis Withsee, i. e. der weite oder breite See. Quae aliaque παρεραματα, clarissima et inuicta falsi argumenta, obseruarunt viri historiarum iurisque patriae peritissimi DAN. HEIDERVS in *gründlicher Ausführung der Stadt Lindau etc.* HERM. CONRINGIVS in *Censura diplomat. Lindau.* WILH. ERNESTVS TENZELIVS in *Historicis vindiciis pro H. Conringii censura in diploma Lindau.*, et qui hodienum de reipublicae Lindauiensis commodis praeclare meretur, doctissimus IO. REINH. WEGELINVS de *Ciuitatis Lindauiensis praerogatiua antiquitatis prae illustri ad D. Virginem coenobio.* Ita quoque C. S. SCHVRZFLEISCHIVS diplomatum fidem ad calculos reuocabat, omnique ratione circumspiciebat, de quibusdam dubitabat, aliqua sine vlla dubitatione reiiciebat, vt istud, quod vulgo Ludouico, Ludouici pii filio attribuitur, in quo tot prope naeuos, tot falsi argumenta, quot verba deprehendebat, propterea, quod Ludouicus ille numquam fuerit imperator,

tor, et tamen imperator in diplomate nominetur; quod numeri insint, illi saeculo ignoti, dicendi genera adhibeantur, prorsus inusitata, ac sic adfecta certe, vt et vsui ciuili, et indoli illius saeculi omnino repugnent. vid. IO. GVIL. DE BERGER in *memoria Schurzfleischii* p. 152. sq.

§. XXV.

Porro non vtilis tantum, sed plane necessaria est *latinitatis*, itemque *linguae teutonicae medii aeui* cognitio. * Qui enim diplomata intelligere potest, latino barbara et germanica lingua scripta, eius ignarus? quomodo is scire, num latinae aut germanicae linguae stilus aetati, quam diploma praefert, proprius sit, nec ne? Omni proinde pretio dignissima sunt Glossaria mediae et infimae latinitatis, Germanica, Anglo Saxonica, Francica, Allemannica, quae dederunt CAROLVS DV FRESNE, IO. GEORG. WACHTERVS, IO. SCHILTERVS in *Tomo III. Thesauri antiquitat. teutonicarum*, GEORG. HICKESIVS, HENR. SPELMANNVS, GVIL. SOMNERVS, CASP. BARTHIVS, aliique.

* GVILLIMANNVS Conradi II. de expeditione Rom. diploma Ciceronem imitari putauit, in Comment. de huius Imperatoris origine, et verba, quae non capiebat, immutauit, meliora, quae sibi videbantur, ex ingenio substituit, atque ita plane egit, vt diploma hoc in ipso diplomate quaeras. V. Dn. SENCKENBERG prodromo iuris feudal. §. 1.

§. XXVI.

Quum origines vocum ipsas notiones recludunt, naturam et argumenta rerum exponunt: non negligendum est *studium* etymologicum, de cuius *vsu et praestantia* itemque *historia* praeclare disseruit IO. GVIL. BERGER *in praef. diss. academicis praemissa*, et IO. GEORG. ECCARDVS, qui et ingenium, ad res etymologicas ornandas aptum, satis ostendit in *Catechesi Theotisca* cum versione et notis edita, et in *Commentario ad*

legem Salicam et Ripuariorum, in quibus feliciſſime multarum Teutonicarum vocum origines et cognationes enodantur. Adde GODOFR. GVIL. LEIBNITII *Collectanea etymologica*, et perilluſtris IOACH. ERNESTI DE WESTPHALEN *Bibliothecam etymologicam*, quam ſubiecit *ſpecimini Monumentor. ineditor. Mecklenburgenſ.*

§. XXVII.

Egregie quoque ſibi conſulit rei diplomaticae ſtudioſus, ſi ſcripta virorum, artis huius intelligentiſſimorum, et ea, quae in bellis diplomaticis in lucem emiſſa ſunt, quanta poteſt cura, conquirit, et diurna nocturnaque manu verſat. Ex his enim diſcere poteſt notas, quae a partibus in iudiciis allegatae ſunt ad demonſtrandam vel fidem, vel fraudem diplomatum; in illis vero ſelectiſſimas quasque obſeruationes, quibus varia rei diplomaticae capita illuſtrantur, reperiet. Inter illa, quae huc pertinent, potiora ſunt IO. MABILLONII, HERM. CONRINGII, NIC. ZYLLESII, IO. NIC. HERTII, IO. PETRI DE LVDEWIG, IO. GEORG. AB ECKHART, IO. FRID. SHANNAT, SIMON FRID. HAHNII, IO. GODOFR. DE MEIERN, IO. IAC. MOSERI, DAN. HEIDERI, IO. REINH. WEGELINI. POLYC. LEYSERI aliorumque. V. C. BARING in *Claue diplomat.* de ſcriptor. rei diplomat.

§. XXVIII.

Nihil denique praeceptis rei diplomaticae probe imbuto reliqui faciendum eſt, vt faciles aditus ad Principum tabularia, bene inſtructa, habeat, et ipſa diplomatum *αὐτόγραφα* cum cura inſpicere et excutere poſſit. Multum, vti in aliis omnibus, hic quoque valet vſus

vſus et experientia, cui ratio et conformatio accedit doctrinae; et aſſidua membranarum lectione tractationeque tale ſaepe acumen comparatur, quod vix regulis adquiri poteſt.

SECTIO PRIMA
DE
ARTE DIPLOMATICA GENERATIM AVCTORITATE FATIS ET MATERIA DIPLOMATVM.

CAPVT I.
DE
REGVLIS ARTIS DIPLOMATICAE EARVMQVE FVNDAMENTO.

§. I.

REGVLAE, quae in examine diplomatum ſunt obſeruandae, dicuntur *diplomaticae*. Hinc *ars diplomatica* eſt complexus regularum, quae in examine diplomatum obſeruandae ſunt. *

* Quidquid regulis continetur, recte dicitur ars. Vix ergo excuſanda videtur verecundia et religio neſcio quae, eorum, qui regulas diplomaticas libris ſuis complexi ſunt, et artis nomine abſtinuerunt. Licet enim leges, quibus res diplomatica regitur, non ſint immutabiles et neceſſariae, vti leges phyſicae, mechanicae, et aliae eius generis: tam diu tamen pro illis ſtandum eſt, donec nouis excitatis iudiciis nouae conficiendae ſint. Vtcunque itaque res cadat, regula adeſt.

§. II.

Fundamentum regularum diplomaticarum eſt exiſtentia diplomatum genuinorum, quam demonſtrauimus §. XI. Prooem. Quia vero his quaedam ineſſe de-

bent, quae illis propria ſunt, vnde agnoſcantur, et ab aliis diſcernantur; palam fit, ſincera diplomata per notas determinari. *

* Optandum igitur eſſet, vt diplomatum omnium, quae ſuperſunt, catalogus ederetur, vnde diplomaticae artis regulae et praecepta poſſent depromi. Tale conſilium animo agitauit IO. MABILLONIVS, teſte HERTIO *de fide diplomatum.* Sed vtile quoque eſſet, ſinceris et genuinis diplomatibus ſpuria et ſuppoſititia addere, vt, collatione facta, de fide legitimorum eo accuratius iudicari poſſet. vid. Ill. BVDERI *progr. de biblioth. diplomat.*

§. III.

Cognitis vero notis diplomatum legitimorum, ſpuria facile deſignari poſſunt. Quum enim ſpuria incorruptis oppoſita ſint; non poſſunt non carere notis illis, per quas genuina determinantur. Hinc ſi diploma deſtitutum ſit notis, ex quibus genuina intelliguntur, aut contraria illis contineat, recte illud falſis adnumeratur.

§. IIII.

Regulae ergo diplomaticae deriuantur ex diplomatibus genuinis, et notas continent, quibus vera et falſa diplomata cognoſcuntur. Notae autem eruuntur, ſi omnia cuiusuis auctoris et ſaeculi diplomata adcurate et diligenter examinantur, eademque inter ſe, tam quoad interna, quam quoad externa comparantur. *

* Antiquitatem litterarum comparationis apud Germanos oſtendit HAVSHILD *in der Gerichts - Verfaſſung der alten Teutſchen v. index b. v.* conf. CONRADI parerga p. 443.

§. V.

Ex his porro intelligitur I. falſa et ſuppoſititia diplomata normam, ad quam alia exigantur, non conſtituere; II. nec vno alteroue modo excuſſo, regulas confici poſſe. * Omnia itaque prius conſulenda ſunt, quae

ab

ab vno Imp. profecta ſunt, quam regulae effingantur, ea ſcilicet, quae circumferuntur, quaeque haberi poſſunt.

* Vagae proinde, ambiguae et periculoſae erant regulae a DANIELE PAPEBROCHIO in *Propylaeo circa veri et falſi diſcrimen in vetuſtis membranis T. II. Actor. SS. menſis Aprilis* propoſitae, quippe nec magno numero, nec optimae fidei diplomatibus adhibitis ſcriptae, quas merito ideo profligauit vir ſummus IO. MABILLON in libris *de re diplomatica.*

§. VI.

Quumque ex diplomatibus genuinis et ſinceris, ſumma cum cura inter ſe collatis, notae et regulae deriuentur (§. v.): ſequitur, vt, quae in omnibus partibus, internis et externis conſpirant diplomata, vera et legitima habeantur; quae vero ab illis diſcrepant, commentitiis accenſenda ſint, donec contrarium probetur. *

* Fieri quidem poteſt, vt diploma Imperatoris cuiusdam re vera ſincerum ſit, licet non omnes legitimi characteres habeat, et v. g. formulam: *in Dei nomine amen* in fronte gerat, quum reliqua omnia, quae ab iſto Imp. profecta ſint, hanc *in nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis* praeferant. Sed hoc regulae fraudi eſſe nequit, et potius ad exceptiones referendum eſt. Itàque non corruit regula Reu. Praeſulis Gottwicenſis, obſeruantis, in Conradinis diplomatibus non occurrere nomen vxoris Conradi I., ſiquidem nulla eius mentio in aliis diplomatibus ab hoc Imp. profectis fiat, ob locum, quem eam infirmandi cauſſa ex annalibus Laureshamenſibus vir doctiſſimus IO. GVIL. HOFFMANN in Orat. de *lubrico artis diplomat. p. 41.* adfert, qui ſic ſe habet: *Regis Cunradi vxor Chunegunda locum proprietatis ſuae Ginga appellatum cum omni iure regalique praecepto S. Nazario tradidit.* Quod ſi enim ex his verbis colligi poſſet, quod contendit vir laudatiſſimus, exſtitiſſe diploma Conradi Regis, in quo vxorem ſuam laudauerit: nondum tamen falleret regula, quippe quae vno contrario exemplo non euertitur. Sed plane locus iſte huc non quadrat, quia non ipſius Conradi I., ſed eius vxoris Cunegundae praeceptum ſeu diploma tantum commemoratur.

§. VII.

§. VII.

Verum hic intercedunt ſceptici, et praecipue BARTHOL. GERMON *de veter. Regum Francor. diplom. P. I. c. III. p. 39.* et inſtrumentum, in quo omnia recte ſe habeant, cuiusque falſitas nullis ſe indiciis prodat, recte quidem falſis non adnumerari, ſed etiam non item verum habendum eſſe, contendunt, quia veritas eius certis argumentis demonſtrari nequeat. At praeclare iam animaduertit IO. MABILLON *Supplem. ad libros de re diplomat. c. I.* nullum hic locum eſſe demonſtrationibus mathematicis, quae ſi in factis exigantur, ilicet, actum eſt de omni hiſtoria et antiquitate, et omnia in Pyrrhoniſmum abeunt. *

* Iure quoque noſtro certiſſimum eſt, et aperte conſtitutum, ſincera et legitima ea inſtrumenta reputari, quorum falſitas nullis argumentis probari poſſit. Mirum itaque eſt, eiusmodi pyrrhonicis ſententiis tantopere fauere potuiſſe virum eximium et longiori vita digniſſimum, IO. GVIL. HOFFMANNVM, in elegantiſſima oratione de *lubrico artis diplomaticae*, quae prodiit Vitembergae anno CIↃIↃCCXXXVII.

§. VIII.

Notae, quibus vera diplomata a falſis diſcernuntur, ab internis et externis diplomatum deſumuntur. Hinc in examine diplomatum ſpectanda eſt exterior eorum ſpecies et interior. vid. IO. NIC. HERT. *de fide diplomat. Sect. I.* §. *1.* CHRON. GOTTWIC. *L. II. c. I.* §. *1.*

§. VIIII.

Externa diplomatum ſpecies eſt in *circa litterarum ductibus, ſcripturae ratione, figuris monogrammatum, forma ſigillorum, eorumque imaginibus et inſcriptionibus.* Interna conſiſtit in *formulis, quae diplomatibus praemitti ſolent, et preces, nomina, titulos Imperatorum vel Regum continent,*

continent, *ſubſcriptionibus Principum vel Cancellariorum, aut qui ipſorum vice relegerunt; adnotationibus loci et temporis, indictionibus aliisque notis chronologicis.* *

* Vnde proprie ad artem diplomaticam non pertinet, ſi inde detegitur falſitas diplomatis, quod in eo aliquid reperiatur aduerſum fidei hiſtoricae, aut contra morum et iurium illius aetatis, qua ſcriptum eſt diploma, rationem. At nemo non videt, hiſtoriae cognitionem et earum rerum, quarum in diplomatibus mentio fieri ſolet, intelligentiam, elegantiſſima artis noſtrae praeſidia eſſe, quae multum ad falſi poſtulanda diplomata valeant. Ideo illis non deſtitui oportet eum, qui in rei diplomaticae ſtudio operae pretium facere cupit. conf. §. XX. Prooem.

§. X.

Praeclare admodum externum et internum tabularum habitum deſcripſit vetus ſcriptor in libello, quem inſcripſit *Syntagmata dictandi.* * Verba eius, quum egregie illuſtrent id, quod paullo ante diximus, hic adſcribere iuuat. *Praecepta*, inquit, *vel Mundiburdia magnatum et ſaecularium poteſtatum ſunt ſolum. Proprie autem Regum vel Principum praecepta ſignum certum non habent in exordiis, ſed quod facere ſcriptoribus collibuerit, vel crucem vel chriſmon, vel literam quamlibet circumdatam ſerpentibus in hunc modum* ❋, *vel quodlibet aliud, quod voluerint. Solet autem prima linea praeceptorum longis et aequalibus litteris figurari, initium autem praeceptorum huiusmodi eſt: In nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis Heynricus Gratia Dei Imperator Auguſtus. Poſt illum Prologum introducitur quaſi perſona Imperatoris loquentis reddentisque cauſſam, qua inductus illud voluerit praeceptum ſtatuere, dicens, regiae dignitati competere, vt talium virorum, a quibus ipſe rogatus eſt, non debeat contemnere preces, vel quam voluerit facere illius edendi praecepti, vel mundiburdii iuſtam cauſſam inſinuans. Poſt haec quod ille*

 loco

loco illi vel homini sua auctoritate concedat vel roboret, erit illud subinferendum. In fine vero Praecepti illud erit locandum, vt quicunque contra illius praecepti decretionem fecerit, mille auri optimi libras, vel quodlibet alind pretium, quod instituerit Imperator se persoluturum cognoscat, medietatem regiae camerae, et medietatem loco vel homini illi, cui illud praeceptum conscribitur. Post haec, quod Imperator propria manu subscripserit, et proprio signari sigillo iusserit, erit adiiciendum. Post completum praeceptum monogramma est ponendum, in quo nomen Imperatoris Augusti Dei gratia habeatur connexum, vel alia quaelibet, quae Imperatorem condeceat. Ex vtraque autem Monogrammatis parte longioribus et aequalibus literis scriptum erit signum domini illius Imperatoris Serenissimi vel Augusti, vel aliud quodlibet huiusmodi. Post Monogramma prolixioribus et paribus litteris scribitur Heynricus vel A. Cancellarius vice G. Vercellensis Episcopi recognoui istud factum. In vltima chartae linea quoto anno a Domini incarnatione et quota indictione, et quo Regni vel Imperii illius Imperatoris anno et quo loco litteris erit communibus conscribendum. V. IO. MABILLON *L. VI. de re diplomat. p. 619.* qui anonymum hunc auctorem ex codice Metensis ecclesiae produxit. *

* Obseruasse hic iuuabit, vocabulum *dictandi*, medio aeuo, de quouis scribendi, siue libellum conficiendi genere vsurpatum esse. Itaque presse nimis illud definit HAHNIVS in praefat. Collect. monument. veterum T. I. praemissa, vtpote qui dictatoris, et dictaminis vocibus, in medii aeui historia frequentissimis, vel epistolicas institutiones, vel manuductionem ad stilum, vel ipsam litterarum commercium potissimum signari vult. vid. HEVMANNI, viri celeberrimi *conspect. reipubl. litterariae p. m. 217.* Cel. GESNERVS *ad Quinctilianum X, 3, 18.*

§. XI.

Interna ergo et externa diplomatum, notas constitunt, per quas illa dignoscuntur, et ex quibus intelligi,

ligi, veraque a falsis secerni possunt. Hinc perspicue patet, de singulis hisce quaedam praecipienda esse, et praecepta luculentis exemplis illustranda et confirmanda, quae vtpote omnia ars diplomatica complectitur.

§. XII.

Ex his facile colligitur I. regulas diplomaticas non seorsim, sed omnes coniunctim adhibendas esse, et tum secundum illas diploma examinandum. * MABILLON *Suppl. de re diplomat. p. 2.* II. diploma, quod in quibusdam modo internis et externis genuinum videtur, non in omnibus, suspicione quidem premi, sed non continuo proscribendum esse.

* Ingeniose et diserte, vt solet orator, qui caussae suae seruit, huius regulae neruum incidere conatur V. C. HOFFMANNVS in laudata *orat. p. 46.* Sed firmo illa stat talo, et optimam rationem habet. Res omnis enim hic redit ad probabilitatem. Maior autem omnino adest, si plura legitimi diplomatis requisita occurrant, ex quibus ad αὐθεντίαν concludere licet. Omnibus vero conspirantibus notis, quae in diplomate genuino insunt, seu requisitis ad veritatem diplomatis, certo sincerum diploma esse intelligitur.

§. XIII.

Nec minus inde intelligitur, notas quasdam, per quas diplomata determinantur, reliquis potiores, et essentiales esse. Quae si recte sese habeant, licet in aliis lenioribus vnum alterumue vitium reperiatur; legitimi autographi fides recte sustinetur. Contra si capitalia deprehendantur vitia, et notae essentiales non adpareant, reliquis omnibus sanis; tamen diploma constare nequit. MABILLON *L. III. de re diplomat. cap. VI. §. 5.* *

* Tales defectus essentiales, ob quos vel solos diploma tamquam falsum fictumque repudiari potest, in diplomatibus Regum Francorum primae stirpis sunt inuocatio ipsis praeposita, indictio et annus incarnationis in notis chronicis, vox feudi in textu, sigilla adpensa

ante saeculum XII. nomina personarum, quae post diploma datum vixere, in contextu expressa, contextus plane vitiosus. Conf. R. P. THEOD. RVINART in *Praef. secundae editioni* IO. MABILLONII *librorum de re diplomat. praemissa.*

§. XIIII.

Quandoquidem vero ars diplomatica species est artis criticae, vt ostendimus supra, eadem obseruanda erunt rei diplomaticae cultori, quae a critico exiguntur. Caueat itaque I. *ne iusto plus indulgeat ingenio*, II. *coniecturis nimium tribuat.* Nam vti inconsulta audacia artem hanc pulcherrimam perdit; ita quoque nihil temere statuendum est, et praecipue studendum *modestiae*, quam supremam legem in re critica esse oportere, recte ostendit vir illustris, CORNELIVS VAN BYNKERSHOEK in Praef. *Obseruat. iur. Rom. L. IV.* praemissa, quamque serio commendat et enixe vrget IO. MABILLON *L. III. de re diplomat. c. VI. §. 2.*

CAPVT II.
DE
DIPLOMATIBVS EORVMQVE AVCTORITATE FATIS ET VARIIS NOMINIBVS.

§. XV.

DIPLOMATA, quorum vsus apud Germanos antiquissimus, nec aliis gentibus, vtpote Graecis, Gallis, Hispanis, Anglis et Italis, vti ostendit IO. MABILLON *L. I. de re diplomat. c. IV. et L. II. c. III.* incognitus fuit, mihi dicuntur *litterae patentes Imperatorum, Regum, aliorumque Principum, quibus varia iura et priuilegia, vel etiam res personis, ciuitatibus et collegiis tribuuntur.* * Nomen eorum a figura externa fluxisse, plerique sentiunt cum ISA. CASAVBONO *ad Sueton. August. c. 50.*

* An

* An etiam Romanis? Ita videri posset ideo, quod a C. IVLIO CAESARE et NERONE *diplomata* augustissimae genti Austriacae *concessa* esse iactantur a Cuspiniano, Gerardo a Roo, Fuggero, et aliis Austriacarum rerum scriptoribus. Deinde Augustum SVETONIVS in *eius vita cap. L.* refert, *in diplomatibus libellisque et epistolis signandis initio Sphinge vsum esse, mox imagine magni Alexandri, nouissime sua.* Nec ignorasse Romanos diplomata, colligi posset ex CICERONE *L. X. Ep. XI.* C. PLINIO *L. X. Ep. XIV. LIV. CXXI.* et IVLIO CAPITOLINO, qui in *Pertinace cap. I.* ait: *quod sine diplomatibus cursum vsurpauerat, pedibus ab Antiochia ad legationem suam iter facere coactus est.* Luculenter quoque hoc testantur ICti, Venuleius in *L. 137. §. 2. D. de Verbor. oblig.* et Modestinus in *L. 27. D. ad L. Cornel. de falsis.* Sed vti merum commentum est, quidquid de diplomatis Iul. Caesaris et Neronis, Austriis datis traditur, quod ex instituto docuit FRANC. PETRARCHA in *Ep. V.* quae exstat in eius *Oper. L. XV. rerum senilium p. 955. sq.*, add. PETR. LAMBECIVS *Biblioth. Vindobon. L. II. p. 962. sq.* et IO. PETR. DE LVDEWIG in *German. Principe L. I. Cap. IV. §. 2.*: ita alio plane sensu a laudatis auctoribus diplomata accipiuntur, scilicet pro litteris principalibus, quibus iter facientes per prouincias adiuuabantur, iisque cursui necessaria publice praestabantur. v. BIRNBAVM de natur. et vsu stud. antiquitat. p. 45. Formulam eiusmodi diplomatis ad cursum publicum dati exhibet BARONIVS *annal. eccles. T. III. ad a. 314. n. 72.* Quamquam vero Romanorum diplomata huc vel potissimum spectabant: tamen et alias virorum principum litteras, quibus beneficia indulgebantur, id nominis sortita esse, CASAVBONVS ad Suet. obseruauit. SVETONIVS sane diplomatum facit mentionem, quibus Iulius, Augustus et Nero ciuitatem Romanam concessere. Calig. c. 38. Neron. c. 12.

§. XVI.

Aetas, qua primum in Germania inualuerint diplomata, certo definiri nequit. Vix tamen illorum, praecipue regiorum vsus antiquior videtur saeculo sexto aut septimo. Hoc enim iam prodiisse quaedam nouimus, veluti Dagoberti I. Francorum Regis, qui an. IↃCXXIV. diploma concessit coenobio Weissenburgensi, et anno IↃCXL. monasterio Sancti Maximini apud Treuiros, quod exhibet NIC. ZYLLESIVS in *Defen-*

sione Abbat. imperial. S. Maximini P. III. p. 9. Falluntur ergo, qui apud Alemannos iam diplomatum vsum fuisse sibi persuadent, idque ex ipsis illorum legibus probari posse credunt. Praecipitur quidem L. Alemann. *cap. XIX. vt res ecclesiae nullus laicus absque charta possidere praesumat, et si chartam non ostenderit, possessio semper ad ecclesiam pertineat.* Sed charta hic priuatum instrumentum denotat, adeoque ad diplomata referri non potest.

§. XVII.

Antiquissimis temporibus Imperatores tantum et Reges concesserunt diplomata, adeoque regia reliquis et vetustate, et dignitate longe antecedunt. Principes vero imperii non prius diplomata iure proprio et perpetuo dedisse credibile est, quam quum superioritatem territorialem sibi adquisiuissent. Nec hic commode obuerti possunt exempla diplomatum, quae a Principibus Imp. ante tempora illa, quibus sibi vindicarunt iura territorialia, tributa leguntur apud NIC. SCHATENIVM in *Annal. Paderbornens. P. I. p. 483. 487. sq.* Quippe non suo, sed Imperatoris nomine et auctoritate talia illos largitos esse palam est. * Praeceptis et diplomatibus in tutelari regimine promulgandis non tutricis, sed ipsius regis praemittebatur nomen, addito etiam sigillo regio; nomina vero matris, et eorum principum, quorum consilio res acta erat, ipsi diplomati inserebantur. Testis est *Ottonis III. diploma* apud MIRAEVM *in codice donat. piar. n. 41. p. 52.* Singulare igitur exemplum est Theophaniae, quae an. IↃCCCC. suum ipsius nomen diplomati praescripsit, imperiique sui annos non ab obitu mariti, Ottonis II., sed ab inito cum eo coniugio computauit. vid. Cel. SWARZIVS *Diss. de Mathilde, Abbatissa Quedlinburg. Vicaria imp. p. 65.*

* Primus

* Primus autem ex Ducibus, vti obferuat IO. AVENTINVS in *Annal. Boior. L. VI. Cap. III. n. 3.* diplomata conceffit Henricus Niger, Dux Boioariae et Saxoniae, pater Henrici fuperbi. Ita vero l. c. ait: *atque hunc Henricum, octauum regulum Boiorum, primum omnium priuatis aufpiciis donationem feciffe, diploma dediffe, hoc fua imagine fignaffe, id quod antea Imperatores, Reges et Caefares duntaxat factitarunt, reperio.* Et paulo poft initium et finem diplomatis adfcripfit.

§. XVIII.

Quum fundamentum iuris diplomata dandi fit fuperioritas territorialis, quod praeclare oftendit IO. EISENHARD de *iure diplomat. cap. II. §. 1.*: in promtu eft ratio, cur praeter caefarea et regia Electorum quoque, Principum, tam faecularium, quam ecclefiafticorum, * Comitum et Ciuitatum imperialium diplomata reperiantur. Hos enim omnes fuperioritate territoriali gaudere, nemo ignorat.

* Exiftimat quidem IOACH. VADIANVS de *collegiis monafteriisque Germ. L. II.*, initio ftatim, Archiepifcoporum, Epifcoporum, Abbatum conceffiones, fcripto comprehenfas, non diplomata, vtpote quae proprie Impp. Ducum, et Comitum priuilegia effent, fed *chartas* dici. Verum difcrimen hoc non femper obferuari oftendimus in §. XXVIII. Deinde quum Archiepifcopi, Epifcopi, Abbates hodie iura territorialia exerceant, et vt Principes fpectandi fint, iudice IO. NIC. HERT. de *fpecial. R. G. I. rebus publ. Sect. I. §. V.* eatenus quoque recte illorum conceffiones diplomata adpellamus.

§. XVIIII.

Hinc iam inde ab antiquiffimis temporibus in Palatiis Regum inftituta erant archiua, in quibus fumma cum cura tabulae publicae reponebantur. ANNALES FRANCORVM ad ann. DCCCXIII. diferte teftantur, Conftitutiones in *archiuo Palatii* haberi, et primae ftirpis Francorum Reges *chartarum fcrinia* et *regefta* habuiffe, obferuat IO. NIC. HERT in *Notit. regni Francor. veteris cap. III. §. 45.* In Praecepto Ludouici Pii, quod

quod exſtat apud STEPH. BALVZIVM *T. I. Capitular. p. 552.* legitur: *exemplar vero eorum* in archiuo palatii noſtri *cenſuimus reponendum.* Ex eodem intelligitur, tria tum in ciuitatibus maioribus fuiſſe tabularia, Epiſcopi, Comitis, et Vniuerſitatis. *

* *Regeſta* et *regiſtra* medio aeuo dicta ſunt ſcrinia, in quibus *chartae* et *reſcripta* adſeruabantur. BOEHMERVS *in not. ad cap. 2. X. de conſtitution.* Cauſſas archiuorum medio aeuo conditorum exponit IO. PETR. A LVDEWIG *in iure clientelari* p. 7.

§. XX.

In eccleſiis et coenobiis diplomata, veluti ſibyllina carmina adſeruabantur, quin illa ipſa Germaniae tabularia fuerunt, quod erudite oſtendit V. C. GODOFRED. HECHTIVS in commentat. de *coenobiis Germ. rerum geſtarum tabulariis*, quae adiecta eſt eius Diſſ. de *Henrici Guelfi inſignibus gentilitiis.* Teſtatur quoque de eccleſiarum archiuis Caroli Calui Edictum Piſtenſe de an. DCCCLXXI. apud BALVZ. in *Capitular. T. II. p. 214.* conf. VLRICI *Diſſ. de Archicancellariatu et primatu Abbat. Fuldenſ.* p. 30. WALDSCHMID *Diſſ. de probat. per diplomata* p. 12.

§. XXI.

Praeterea tantum Germanorum ſtudium fuit in cuſtodiendis chartis, vt ob funeſtos fortunae caſus, quos metuebant, vnius diplomatis ſaepe plura exempla in diuerſis tabulariis exſtare vellent, quod iam Caroli M. aeuo factum eſſe, teſtimonio ADEMARI ad a. DCCCXIII. probauit perilluſtris IO. PETR. A LVDEWIG in praef. *T. I. Reliqu. MSCtor. p. 12. et 87.* Eat nunc GERMONIVS, et monſtri ſimile eſſe clamet, tot vetuſtas chartas tam longam ſaeculorum aetatem incorruptas ferre potuiſſe.

potuisse. Quasi vero hoc sit mirandum in tanta antiquitate Archiuorum, quorum summa cura et sollertia non minus Germanis fuit, quam Romanis, aliisque gentibus, de quarum tabulariis commentatus est venerandus parens νῦν ἐν ἁγίοις TOB. ECKHARDVS, in Schediasm. de *tabulariis antiquis*.

* Neque tamen diffitemur, insignem fuisse multorum hominum in tuendis chartis et conseruandis archiuis oscitantiam et negligentiam, cuius rei lepida exempla adfert IO. GEORG. LEVCKFELD *in notis ad Lezneri Nachrichten von dem Reichs Stift Luckem, in Antiquit. Michaelsteinens. p. 60.* conf. A LVDEWIG *in iure clientel. p. 7.*

§. XXII.

Res, de quibus diplomata conduntur, variae sunt et infinitae. Recte vero negotia, circa quae versantur, diuidi possunt in *publica* et *priuata.* Ad illa referas *concessiones regalium*, *sublimiorum dignitatum*, item *erectiones ducatuum et principatuum*, dein *fundationes ecclesiarum atque coenobiorum*, *feudorum*, *variorum iurium ac priuilegiorum collationes et confirmationes.* *Priuata* dixeris, quae ab illis, qui diplomata dare solent, tamquam a priuatis aguntur. Ergo huc pertinent contractus v. g. donationes, * emtiones venditiones, oppignorationes, et quae sunt eius generis alia.

* Nulla vero maior diplomatum farrago occurrit, quam illorum, quibus largitiones monasteriis, coenobiis et ecclesiis factae sunt. His ipsis ideo quoque nomina *donationum piarum* sunt posita, quales ex Belgis vno alteroue volumine collegit AVBERTVS MIRAEVS in *Codice piarum donationum Belgicarum Bruxellis 1624.* et in *Donationibus Belgicis Antwerp. 1629.* In Germania quoque maximam partem absoluunt eius generis chartae, quarum plenissima sunt tabularia. Multitudinem illarum peperit superstitio superiorum temporum, quibus effuse in ecclesias opes congerebant Principes. Auxit eamdem mirum in modum auri sacra fames, et incredibilis astutia Clericorum, qui lucrum ex hac simplicitate captantes,

ptantes, nihil reliqui faciebant, vt magis prouocaretur aliorum liberalitas, et vt quam maxime firmae rataeque essent largitiones, in litteras solemnes illas referebant. Acu rem hic tetigit perillustris Fridericianae Academiae Cancellarius IO. PETR. DE LVDEWIG in eruditissima Praefat. *T. I. Reliquiar. MSCtor.* praemissa *p. 9. et 11.* vbi varias Clericorum artes notat, quibus generatim etiam adscribit caussam insignis diplomatum multitudinis. Porro inde liquet, cur Abbatiarum et in genere coenobiorum tabularia prae reliquis superbiant instructissimo diplomatum adparatu.

§. XXIII.

Auctoritas diplomatum in tantum olim aestimata est, in quantum et sanctitas illorum, et ipsa Principum maiestas intelligi potest. Inculcant eam I. *Leges*, quae grauissimas poenas diplomatum violatoribus minantur, vtpote proscriptionem bonorum, dextrae vel pollicis abscissionem, et viuicomburium. LEX RIPVARIA *Tit. LIX. §. III.* LEX WISIGOTHORVM *L. VII. T. V. §. 1.* II. *Sanctiones poenales*, quibus munitae sunt diplomata: quemadmodum iam Pipinus, Rex Francorum diplomati, monasterio S. Maximini dato apud NIC. ZYLLESIVM in *Defens. Abbat. imperial. S. Maximini P. III. n. 3.* talem subiecit sanctionem: *Si quis autem, quod absit, hanc chartam infringere voluerit, vel eiusdem loci familiae vllam molestiam in aliqua re intulerit, contra voluntatem Abbatis, iram Dei incurrat, ac regiae maiestatis r. us omni tempore teneatur.* Haud paullo grauior est sanctio poenalis, quae in diplomate Friderici I. de an. 1118. Ep. Herbipolensi concesso, apud SCHANNAT in *Vindem. litterar. collect. II. p. 116. sq.* occurrit: *quicunque autem contra eam* (Sanctionem Pragmaticam) *venire praesumpserit, imperatoriae maiestatis reus seuerissimae animaduersionis poenas exsoluat, et mille libras auri purissimi componat camerae, et alteram medietatem Wurceburgensi episcopo et ecclesiae.*

ecclesiae. Aliam sanctionis formulam habes in dipl. Ottonis II. Imp. apud VGHELLVM in *Italia sacra T. III. p. 974.* et in dipl. Conradi III. Imp. de an. 1150. apud HEINECCIVM *Antiquitat. Goslariens. L. II. p. 146.*

§. XXIIII.

Probatur quoque auctoritas diplomatum III. ex eo, quod non nisi viris, qui et integritate summa essent, et summo in republica loco haberentur, nempe cancellariis, seruanda committerentur. HINCMARVS Rhemensis, *Ep. III. cap. XVI. summus cancellarius, qui olim a secretis adpellabatur, erantque illi subiecti prudentes et intelligentes ac fideles viri, qui praecepta regia absque immoderata cupiditatis venalitate subscriberent, et secreta fideliter custodirent.* IV. Quod tutissimis, et aduersus quaeuis pericula munitis locis, * diplomata inclusa diligentissime custodirentur, et archiua in sanctissimis locis, palatiis regum, ecclesiis et monasteriis instituta, omnium maxime sarta tectaque conseruanda veteres existimarent. Nec aliam ob caussam, quam quod ad stabiliendam diplomatum auctoritatem pertinere videbatur, in moribus olim fuit, vt Impp. ac Reges eos, qui diplomata temerare, aut conuellere auderent, dirissimis exsecrationibus deuouerent, et quasi sacros esse iuberent, de quo postea plura dicemus.

* FRODOGARDVS *Histor. Remens. L. II. c. XIX.* archiuum ecclesiae Remensis *tutissimis aedificiis* constructum fuisse refert. Apud Floriacenses priuilegia et instrumenta in *turricula* adseruabantur, et apud Croylandenses in *Chartaria, arcu lapideo per totum contecta,* vt testatur INGVLPHVS in *historia Croylandensi ad an. 1091.* Hariulfus, monachus Centulensis, siue Sti Richarii de historia sui coenobii, quam ex monimentis, ex tabulariis depromtis, condidit, ad suos ita scribit:

Quam puto vos latuisse diu, nec vestra tenere:
Condita secretis *armaria* clauibus *arcent.*

 Plura

Plura de singulari veterum cura in custodiendis diplomatibus et tuendis archiuis exposuit vir humanissimus, IVSTVS FONTANINVS in *Vindic. antiquor. diplomat. L. I. cap. II.* Adde IO. MABILLON *Suppl. libr. de re diplomat. cap. II.* Sic quoque Germani nostri munitissima quaeque loca, concamerationes, vel fornices solido lapide structos, adseruandis diplomatibus destinarunt.

§. XXV.

Quemadmodum vero omnia, vt est rerum humanarum conditio, ad varios fortunae casus proiecta sunt: ita quoque diplomata et archiua sua habuerunt fata. In tot bellorum fluctibus et hostium direptionibus, quibus Germania olim vniuersa misere infestata est, diplomata inuiolata mansisse, et tabularia nullam passa esse cladem, nemo facile sibi persuaserit, si vel maxime milites, litterarum incuriosos, auro magis et argento inhiantes, a cariosis chartis scelestas manus abstinuisse quis suspicetur. v. IO. PETR. DE LVDEWIG, vir perillustris, in Praef. *de vsu et praestant. diplomat. §. XXXVI.* et WALDSCHMID *Diss. de probat. per diplomata p. 13.* Saepe quoque, quibus belli furor pepercit, ea flammae vis abstulit, disturbatis igne, aut conflagratis archiuis; et ob alias calamitates, quas in terrorem mortalium vertit diuinum Numen, praestantissima monimenta interciderunt. Exstant eius rei exempla satis deploranda, historiarum annalibus prodita, ex quibus vnum alterumque modo adferre licebit. Wicelinus, Treuirensis Vice-Dominus, facto in Coenobium Mediolacense impetu, ne qua repetendi bona, quae inuaserat, sacris eius incolis superesset, omnes donationum veteras chartas minutatim conscidit, auctore BROWERO *Annal. Treuirens. Tom. I. p. 454.* Incensa A. C. millesimo, et in fauillas redacta, ecclesia Paderbornensi, ingentem sacrae supellectilis, sed multo magis deplorandam diplomatum

tum iacturam factam esse testatur NIC. SCHATEN *Annal. Paderbornens. Tom. I. p. 356.* Hinc factum est, vt sacrorum Praesules prouidi et circumspecti, diplomata a barbaris dissipata, aut alio fato deperdita ab Impp. et Regibus renouanda curarent, ne quid inde detrimenti res suae caperent. Sic Waldo, Frisingensis episcopus, precibus effecit, vt amissa *ex fortuita ignium succensione* priuilegia a Ludouico IV. sibi suaeque ecclesiae instaurarentur, et de nouo confirmarentur, vti obseruat MEICHELBECK in *Histor. Frising. P. I. p. 152.* Vtinam vero, quod maxime illaetabile est, non magis metuendum esset ab iis, qui, quod ignis, barbari, et tempus edax rerum, intactum reliquerunt, vno quasi edicto abolere conantur, barbaris ipsis truculentiores! de quo iure conqueritur eruditissimus IO. MABILLON in *Supplem. ad rem diplomat. c. II. §. 1.*

§. XXVI.

Operae pretium erit hic obseruare vocabula, quibus antiquissimo et medio praesertim aeuo diplomata designari solent. Vocantur illa I. *praecepta* vel *praeceptiones*, quam denominationem satis antiquam esse, adparet ex diplomatibus saeculi VII. Theodorici et Childeberti III. Regum Francorum, in quibus leguntur formulae: *per praesentem praeceptionem, per praesens praeceptum decernimus*, item clausula subscriptionis: *vt haec praeceptio firmius habeatur.* Similiter Henricus IIII. in dipl. de an. 1114. apud HAHNIVM in *collectione monumentor. veter. p. 74.* ait: *hoc praeceptum inde conscriptum sigilli impressione signare iussimus.* conf. IO. MABILLON *de re diplomat. L. VI. n. IX. X. XII. XIII. XX. XXII. XXVI.* Diplomata ecclesiae Compendiensi concessa Carolus Simplex *praecepta* adpellat in diplomate, quod exhibet

 lauda-

laudatus MABILLON *l. c. n. CXXVII.* Confirmat hoc egregie THEGANVS *de gestis Ludouici Pii Imp. cap. X.* vbi ait: *Iussit supra dictus princeps renouare omnia praecepta, quae sub temporibus patrum suorum gesta erant ecclesiis Dei, et ipse manu propria ea cum subscriptione roborauit.* Hoc sensu in Germanicis quoque diplomatis huius vocis mentio frequenter occurrit. Vnde in confirmationibus priuilegiorum Impp. et Reges Germ. formula vtuntur: *obtulit obtutibus nostris praecepta* N. N. item ea: *hanc praecepti nostri paginam manu propria etc.* vid. diploma Ottonis III. Imp. apud AVBERT. MIRAEVM *Tom. VII. p. 238.* conf. HERTII *Notit. veter. Francor. regni Cap. V. §. 34. p. m. 258.*

§. XXVII.

Auctoritas olim idem significauit, quod diploma. *L. Wisigothorum L. VII. T. V. Leg. I.* poenas statuit in falsarios *auctoritatum* vel praeceptionum regiarum. Sed ibi auctoritas edictum vel rescriptum regis modo denotare videtur. Luculentius vero vsum huius vocis pro diplomate ostendunt formulae, quae habentur in dipl. Chlodouaei iunioris de an. 653. *per hanc auctoritatem iubemus*, in dipl. Caroli M. de an. 813. *vt haec autoritas firmior habeatur*, et in dipl. Ludouici Pii, monasterio Corbeiensi concesso an. 823. *hanc autoritatem immunitatis fieri iussimus.* V. IO. MABILLON de *re diplomat. L. VI. p. 466. et p. 514.* Ita et a recentioribus Germ. Impp. et Regibus autoritas pro diplomate crebro vsurpatur, quod pluribus exemplis probare non attinet. V. ANTON. MATTHAEI in *Notis et Obseruat. ad Annal. Egmondanos cap. XVII.*

§. XXVIII.

Deinde *chartarum* nomine media aetate frequentissime

tiſſime diplomata inſigniebantur. Generali ſignificatione quodcunque inſtrumentum charta dicitur, ideoque a Marculfo chartae diſtinguuntur in *regales et pagenſes* ſeu priuatas. In Germanicis tamen diplomatibus charta ſemper accipitur pro diplomate ab Imp. vel Rege dato. Hinc ſolemnem in illis clauſulam ſaepe obſeruamus: *chartam hanc inde conſcribi et ſigilli noſtri impreſſione iuſſimus inſigniri.* Compara diplomata ADAMO BREMENSI ſubiecta *n. XIV. XV. ſq.* conf. CHRONICON. GOTTWIC. *L. II. p. 82.* Ex his patet, fallere obſeruationem VADIANI *ſ. XVIII.* * adlatam, Archiepiſcoporum, Epiſcoporum et Abbatum conceſſiones chartas tantum olim nuncupatas eſſe.

* De *chartis* copioſe diſſerit HAVSHILD *von der Gerichts-Verfaſſung der alten Deutſchen v. chart.* De *charta rogata* v. CAR. DV FRESNE *Gloſſ. v. charta rogata.* conf. CONRADI *parerg. p. 471.* Charta *teſtamentaria* vocatur diploma a Conrado, Marchione Miſniae, ap. HAHNIVM *in collect. Monum. vet.* T. I. p. 77. De *chartis indentatis* vid. PISTORIVS *in amoenit. hiſtoric. iurid. P. I. p. 45.* et *in praef. P. III.* Exempla eiusmodi chartarum exſtant in *chartular. Moelnenſ. n. 119. in fin.* Ex inſtituto autem de illis egit DREYERVS *in comment. de chartis indentat.*

§. XXVIIII.

Porro diplomata dicuntur *priuilegia*, notione rei ſatis concinna et perſpicua, quia priuilegia plerumque diplomatis concedi ſolent. (§. XV.) Luculenter hoc probari poteſt ex loco Auctoris *de rebus pie geſtis Theoderici R. Francorum* apud ANDR. DV CHESNE *Hiſtor. Francor. ſcriptor. T. I. p. 631.* vbi refertur: *Ansbertum quemdam aulicum ſcribam factum eſſe, et conditorem regalium priuilegiorum, et gerulum annuli regalis, quo eadem ſignabantur priuilegia* ſc. diplomata. Sic auctor *Syntagmat. dictandi* apud MABILLON de *re diplomat. L. VI. p. 618.* caput,

caput, quo formulam regiorum diplomatum tradit, *priuilegia regum* inscripsit. Eodem sensu *littera priuilegialis* pro charta immunitatis adhibetur in dipl. Agnetis, Ducissae Silesiae de a. 1369. apud perillustrem IO. PETR. DE LVDEWIG in *Reliqu. MSCtor. Tom. VI. pag. 405.*

§. XXX.

Testamentum vti medio aeuo quodlibet genus contractus, et quodlibet instrumentum significabat, IO. MABILLON *L. I. de re diplomat. cap. II. §. VI. et XX.* FRIDER. LINDENBROGIVS in *Formulis cap. C.*: ita quoque non raro pressiori potestate diplomata regia hoc nomine insigniuntur. Sic in Fragmentis de Regum Francorum rebus pie gestis apud DV CHESNE *Histor. Francor. Scriptor. T. I. p. 541.* memorantur *testamenta regalia*, quibus Ansebaldus quidam praefectus fuerit. Conferatur apud MABILLON in *analect. T. II.* ABBO Floriacensis in *Canonibus*, quorum *Cap. VII. p. 266.* inter varias vocabuli *testamentum* significationes illa quoque, quae huius loci est, adfertur. In praecepto Ludouici Regis ad petitionem Luithelmi, episcopi Tullensis, monasterio S. Apri concesso dicitur: *praesentem testamenti paginam renouando transcribi iussimus, per quam decernimus etc.* apud EDM. MARTENE et VRSIN. DVRANDVM in *Thesaur. Anecdot. Tom. I. p. 60.* conf. N. H. GVNDLING *de Henrico Aucupe p. 260.*

§. XXXI.

Denique sigillum medii aeui scriptoribus saepe diploma seu instrumentum ipsum sigillo munitum notat, quemadmodum et bulla pro diplomate, bulla instructo, accipitur. Notabile est exemplum, laudatum iam doctissimo HEINECCIO in *Synt. de Sigillis P. I. c. II. §. 3.* in

in diplomate apud BARONIVM *Annal. eccles. T. X. p. 724.*, quod ita se habet: *in nomine patris et filii et spiritus sancti Romanus et Constantinus, Christophorus et Stephanus et Constantinus Christi amicissimi et fidelissimi in domino benigno Imperatores dispofuimus istud praesens nostrum benignum* sigillum. Plura vero dabit CAROLVS DV FRESNE in *Glossario v. sigillum.* Recte nuper monuit illustris IVSTVS HENNING. BOEHMER in Diss. de *Sanction. pragmaticar. indole et auctoritate Cap. II. §. IV.* ad diplomatum species referri quoque debere *Sanctiones pragmaticas.* Hoc enim nomen praeceptis suis nonnumquam Impp. ac Reges tribuisse constat. Conradus II. in diplomate Archiepiscopo Pisano dato ap. VGHELLVM in *Italia sacra V. p. 703.* ait: *inconuulsa permanere pragmatica sanctione decernimus.* Eodem vocabulo vtitur Fridericus II. Imp. in dipl. de an. 1178. *pragmatica sanctione eis confirmamus.* conf. BOEHMER cit. Diss.

§. XXXII.

Sunt et alia vocabula diplomatum *συνώνυμα*, veluti *placita, panchartae, et indiculi.* * Placita dicebantur litterae regiae super re iudiciali expeditae; alias erant conuentus publici totius regni ordinum, de quibus pluribus egit CAROLVS DV FRESNE in *Glossario h. v.* Sed rarior, immo vix vllus huius vocis vsus ex diplomatibus Germanicis intelligitur. CHRON. GOTTWIC. *L. II. p. 82.* Quod quum etiam de panchartis et indiculis dicendum sit; iis hic non immoramur. Consulendi vero de his sunt MABILLON *L. I. de re diplomat. Cap. II. §. III.* et DV CANGE in *Glossario his vocibus.*

* Huc pertinet vox Germanica *Vrkunde*, de qua vid. HERTIVS *in Notit. regn. Franc. veter. c. V. §. 44. in not.* et MATTHAEVS *in manuduct. ad ius canon. p. 46.* conf. WACHTERI *Glossarium*

Germ.

Germ. h. v. Vocabulum *Orkunde* ab auris torsione, cuius in instrumentis frequens fit mentio, repetendum esse, POTGIESSERVS existimat, et perperam *Vrkunde* dici, *de statu seruor. Germ. p. m. 424.*

CAPVT III.

DE MATERIA IN QVA ET EX QVA SCRIPTA SVNT DIPLOMATA.

§. XXXIII.

VARIA quidem et multiplex apud veteres fuit materia, in qua olim excepta scriptura est, vti ex instituto hoc exponunt HERM. HVGO de *prima scribendi origine, Antwerpiae an. 1617. 8.* LEO ALLATIVS in *animaduersion. ad antiquitates Etruscas Inghiramii*, IO. MABILLON de *re diplomat. L. I. c. VIII.* CHRON. GOTTWIC. *T. I. L. I. C. I. p. 10. sq.* Sed non quaeuis aeque in diplomatis scribendis vsurpata est.

§. XXXIIII.

Membrana, vti reliquis omnibus materiis praestantior, ita quoque frequentior et praecipuus fere eius vsus fuit, quem ideo ceteris anteposuit VLPIANVS in *L. 52. D. de legatis III.* * Charta quoque Aegyptiaca, quae ex herba Nilotica conficiebatur, ad scribenda diplomata adhibita est, quod contra PAPEBROCHIVM probauit MABILLON *L. I. de re diplomat. cap. VIII. §. 6. sq.* ** Vulgari autem charta nostra, quae ex reliquiis linteorum contritis conficitur, cuius origo incerta est, licet eam iam Saeculo XII. notam fuisse, ex Petri Venerabilis loco, qui eodem saeculo vixit, ostenderit MABILLONIVS, vix vmquam Imperatores vel Reges in diplomatis vsos esse constat; nec hodie, si modo

do alicuius momenti ſint, in illa ſcribi ſolent. Caeterum Germanicis Imperatoribus et Regibus nulla alia ſcribendi materia, quam *membrana* vſitata fuit, ideoque omnia diplomata in membrana ſcripta fuiſſe oportet, quod et de aliis cuiuscunque argumenti libellis ante annum MCCLXXX. ſtatuit Dn. VALENT. FERDIN. DE GVDENVS in *Praef. Syllog. I. varior. diplomat. p. 2.*

* Notabilis admodum haecce lex eſt, in qua Vlpianus adcurate variam materiam, in qua libri olim exarati ſunt, recenſet. Ita vero ait: *librorum adpellatione continentur omnia volumina, ſiue in charta, ſiue in membrana ſint, ſiue in quauis alia materia, ſed et ſi in philyra, aut in tilia, vt nonnulli conficiunt, aut in alio corio; idem erit dicendum. Quod ſi in* CODICIBVS *ſint* MEMBRANEIS, *vel* CHARTACEIS, *vel etiam* EBOREIS, *vel* ALTERIVS MATERIAE, *vel in* CERATIS CODICILLIS; *an debeantur videamus?*

** Quomodo charta ex papyro fuerit confecta, PLINIVS L. XIII. c. XII. docuit.

§. XXXV.

Ad formam, quod adtinet, externam membranae, in qua exarata ſunt diplomata: illa in latitudinem extenſa eſt vsque ad ſaeculum XI. Interiecto vero deinde tempore longior potius membranae forma placuit, ita tamen, vt nullum in ea ſpatium marginale reperias, quod per totum ſaeculum XII. obtinuit. vid. Dn. VALENT. FERDIN. DE GVDENVS in *Praef. Syllog. I. varior. diplomatarior. p. 2.*

§. XXXVI.

Materia, ex qua diplomata ſcripta ſunt, quadruplex fuit, nimirum *rubrica*, *aureus* et *argenteus liquor*, *et atramentum.* Rubricae ſeu minii vſum in diplomatibus non ſolum Imperatorum Graecorum, ſed etiam Regum Francorum oſtendit laudatus MABILLON *L. I. de re diplomat. cap. X. §. IV. V.* In primis nomina et mono-

 gram-

grammata Impp. et subscriptiones nominaque Cancellariorum minio pingebantur. At in Germanicis diplomatibus minium vsurpatum esse, vix reperitur.

* De sacro encausto, siue colore purpureo, quo Imperatores Rom. rescripta subscripserunt. vid. IO. SAM. STRYCK *diss. de sanctitate Residentiar.*

§. XXXVII.

Ex auro quoque diplomata nonnumquam scripta esse, et quidem ad maiorem regiae maiestatis splendorem declarandum, non paucis exemplis compertum habemus. Nolim vero ad fidem huic rei faciendam cum BERNARDO A MALLINCROT de *Cancellar. et Vicecancellar. imper. p. 464.* CHRON. GOTTWIC. *T. I. L. II. p. 82.* vrgere diploma Ottonis M., quo ecclesiae Rom. iura confirmata dicuntur, quod aureis litteris scriptum esse tradit BARONIVS, quia suspectae illud fidei esse ostendit HERM. CONRINGIVS de *Germanor. imperio Rom. cap. X.* Sunt enim alia magis sincera diplomata, ex quibus satis luculenter hoc probari potest; veluti Henrici II. Imp., quod Meinwerco, Paderbornensi Episcopo anno MXIV. concessit teste NIC. SCHATENIO *L. V. Annal. Paderborn. p. 409.* aureis litteris distinctum, et Conradi III. priuilegium Corbeiensibus datum an. MCXLVII. cuius meminit KLEINSORGIVS *L. VI. Chron. Westphal. eccles.* et quod aureis litteris membranae purpureae inscriptum esse testis αὐτόπτης est doctissimus IO. MICHAEL HEINECCIVS de *sigillis P. I. c. IV. §. 3.* Aliud exemplum aureo liquore exarati diplomatis habet LEVCKFELD in *Antiquitat. Poeldens. Cap. VIII. §. I. p. 29.* vid. IO. NIC. HERTIVS de *fide diplomat. sect. I. §. IX.* *

* Et auro et argento scribere antiqui solebant, cum scilicet pretium operis indicare vellent. SVETONIVS in Nerone: *pars carminum*

minum aureis litteris Capitolino Ioui dicata. vid. MONTFAVCON *in palaeogr. Graec. l. 1.* Caeterum hic obſeruandum adhuc eſt, ſaepe diplomata et bullas aureas dici non tam ob ſcripturam auream, ſed ob chryſobulum et auream bullam, quae iis appendet, id quod vel exemplo Aureae Bullae, Caroli IV. legis imperii fundamentalis, ſatis adparet; quantumvis etiam hanc adpellationis rationem COLERVS rideat *in Parerg. c. 4. Theſ. iur. Ott. T. I. p. 358.* conf. CASPAR. ZIEGLER. de iurib. maieſtat. L. II. c. 21. §. 18. ſq.

§. XXXVIII.

Argenteo liquore exarata diplomata vix occurrunt, auctore MABILLONIO *L. I. de re diplomat. c. X. §. vlt.* Nec vllus eius vſus fuit Germanis, qui atramento, tamquam communi ad ſcribenda diplomata materia, vſi ſunt. CHRON. GOTTWIC. *T. I. L. I. p. 82.*

SECTIO SECVNDA
DE
EXTERNIS DIPLOMATVM
NOTIS

CAPVT I.
DE
LINGVA ET SCRIPTVRA DIPLOMATVM.

§. I.

EXPLICATIS hiſce, ad ipſam rem diplomaticam, et quidem priorem eius partem, quae externos diplomatum characteres expendit, progredimur. Itaque iam de ſcriptura agendum, ſi quaedam ante de idiomate diplomatum dixerimus.

§. II.

Quum ſero admodum in Germania lingua Germanica in publicis monimentis vſurpari coeperit; licet

 alias

alias eius vſus a multis iam annis inualuiſſet: facile patet, antiquiſſima diplomata latine fuiſſe conſcripta. *

* Antiquiſſima Germanorum lingua, et omnibus Germanicae originis gentibus communis, fuit Celtica, vid. PAVLVS HACHENBERG *Germ. media Diſſ. VII. de lingua veter. Germanor.* vid. HEINECCII *Vita Ludou. Germ.* p. 740. ſq. peregrinarum tamen admixtione poſtea mirum in modum inquinata et corrupta. Deinde apud Francos viguit Theotiſca, quam Caroli M. auſpiciis excoluit Rhabanus Maurus, Archiepiſcopus Moguntinus. Quin ipſe Carolus eius perpoliendae cauſſa *grammaticam ſcripſit*, teſte EGINHARTO de *vita Caroli M. cap. XXIX.*, quam poſtea auxit et abſoluit Otfridus, Monachus Weiſſenburgenſis, (conf. IO. DAVID. HOFFMANNI *Diſſ. de Otfrido Monacho Weiſſenburgenſi, quatuor euangeliorum interprete.*) cuius et volumen Euangeliorum rythmis theotiſcis compoſitum, et theotiſca paraphraſis ſingulis Pſalmi latinis verſibus ſubiecta, ex hoc aeuo ſuperſunt. v. PETR. LAMBECIVS *L. II. Bibl. Caeſar. cap. V. p. 463. L. II. c. VIII. p. 757.* Nec poſtea quidquam praetermiſſum eſſe credibile eſt, quod ad emendandam linguam noſtram cultioremque reddendam pertinere videbatur. Sed quum Clerici facile praeuiderent, ſi vſus eius in publicis negotiis inualeſceret, inutilem fore ſuam operam, quam antea, vtpote ſoli latinae linguae periti, ſcribendis actis publicis praeſtabant: non poterant non diligenter cauere, ne patria lingua in diplomata et publica monimenta migraret. conf. C. DV FRESNE in *praefat. Gloſſ. mediae et infimae latinitatis.* add. IAC. BVRCKHARD *de fatis latin. lingu.*

§. III.

A Rudolphi Habſpurgici temporibus non niſi Germanica lingua ſcripta diplomata prodiiſſe, plerique cum IO. AVENTINO *Annal. Boior. L. VII. c. IX.* LEHMANNO in *Chronico Spirenſ. L. V. c. CVII.* exiſtimant, qui huius ſententiae non aliud fundamentum habent, quam quod Rex ille primus an. MCCLXXIV. edicto ſanxiſſe dicitur, *vt in poſterum Principum Mandata, Edicta, priuilegia in teutonica lingua ederentur*, cuius ſummam exhibet GOLDASTVS in *Tomo vno Conſtitut. imperial. p. 311.*

§. IIII.

§. IIII.

Sed praeterquam, quod incertum ſit, an talis conſtitutio a Rudolpho publicata ſit, quia nusquam reperiri potuit, vt ideo merito de fide illius dubitent LIMNAEVS in *Iure publ. L. I. c. VI. n. 60.* CONRINGIVS de *origine iur. german. c. XXVII.;* falſum quoque eſt, nulla diplomata Germanica ante Rudolphum exſtare, et nulla latina poſt eumdem edita eſſe. Nam ſub FRIDERICO II. Imp. in comitiis Moguntinis celeberrimis *pax iurata, vetera iura ſtabilita, et teutonico ſermone in membrana ſcripta omnibus publicata ſunt*, vti refert Gothofredus, Monachus, in *Chron. ad annum* MCCXXXV. En monimentum legis, patria lingua ſcriptae, Rudolphi aetate antiquius, et forſan etiam vetuſtiſſimum! quod edidit GOLDASTVS *T. II. Conſtit. imperial. p. 17.* Quin poſt Rudolphi aetatem multa latina publicata ſunt, quod vel Aureae Bullae, cuius authenticum latino idiomate conſcriptum eſt, exemplo manifeſto liquet. Sic quoque chartas Haſſiae Landgrauiorum vsque ad an. MCCCLXXI., quo prima vernacula noſtra ſcripta eſt, teſte *Auctore Chronici Franckenbergenſis* ad dictum annum, latino ſermone datas eſſe obſeruat WIGVLEVS HVNDIVS in *kurzem Auszuge hiſtoriſcher Obſervationen lit. I.*

§. V.

Exeunte vero ſaeculo XIII. Reges et Principes vernacula in praeceptis ſuis vti coepiſſe, non dubitandum eſt; hinc primum diploma Germanica lingua conſcriptum, quod vidit laudatus Dn. DE GVDENVS in *Praef.* citata, a Rudolpho Habſpurgico datum eſt a. MCCLXXXVI. Vix ergo ferenda eſt ſententia illorum, qui ad ſaeculum decimum quartum vsque cuncta fere diplomata latine

latine ſcripta eſſe putant. Dn. I. P. DE LVDEWIG in *Commentar. ad Aur. Bullam P. I. p. 14.* Tantum quoque abeſt, vt poſtea quam ſatis exculta eſſet lingua patria, latina ex monimentis publicis proſcripta ſit, vt potius illa iuxta vernaculam retenta adhiberetur, quod ex legibus imperii ſatis luculenter adparet. v. Maximiliani I. Imp. *ordinat. de Notariis de an. 1512. Capitulat. Caroli V. art. XIV. Leopoldi art. XLIII.* conf. NIC. CHRISTOPH. L. B. DE LYNCKER in Diſſ. *de idiomat. imperial. p. 11. ſq.*

§. VI.

Etſi vero vernacula tandem lingua in diplomatis adhibita eſt; illa ipſa tamen latinis litteris in autographis exarata ſunt. Teſtatur hoc ipſa Rudolphi Habſpurgici conſtitutio, quam priſcis latinis litteris ſcriptam eſſe, auctor eſt LEHMANN in *Chron. Spirenſi L. V. cap. VIII.* Itaque harum litterarum forma, praeſertim ea, quae in Impp. et Regum germ. diplomatibus obſeruatur, et cuique ſaeculo propria fuit, hic iam conſideranda. *

* Caue vero illam diiudices ex ſcriptura veterum codicum, quippe quae plane ab ea diuerſa eſt, vti iam recte monuit MABILLON *L. I. de re diplomat. c. XI.* §. 12. Neque tamen negligenda eſt eius cognitio rei diplomaticae ſtudioſo, quin potius illi ſumme neceſſaria, quia inſignem lucem diplomatibus adfert, et ad rectius iudicium de iis ferendum adprime prodeſt. Praeclare ſpartam hanc ornauit B. BVRC. GOTTH. STRVVIVS in Diſſ. de *criteriis MSCtor.* et, qui maiori adparatu ad illam acceſſit, Reu. Praeſul Gottwicenſis in CHRON. GOTTWIC. opere apud ſeros poſteros ſummum pretium habituro, Tomo primo per totum librum primum.

§. VII.

Scriptura diplomatum variat, et aeque ac codicum ſcriptura ſaepe immutata eſt. Litterae duplicis ſunt generis, *maiores* ſcilicet, et *minores.* Illae vocantur etiam

vnciales,

vnciales, quia vncia ſeu duodecima pedis parte conſtabant, quarum vſum iam ſub Merouingicis Regibus et prima ſtirpe Francica oſtendit MABILLON *L. I. de re diplomat. c. XI. §. 12.* *Minores* litterae eiusdem quidem formae cum vncialibus ſunt, ſed diuerſae magnitudinis, ideoque *minutae* veteribus dictae. LEO ALLATIVS in *Animaduerſ. ad antiquit. hetruſcas pag. 58.* *

* In codicibus maiores litterae ad Romanarum, quales aureo potiſſimum latinitatis ſaeculo obtinuerunt, formam, Gothicis et Longobardicis aliquando permixtam, accedunt, adeoque hae differunt a maioribus diplomatum litteris, quae teneris, acutis, preſſim coacervatis, et in longum diductis apicibus ductibusque ſunt efformatae. CHRON. GOTTWIC. *T. I. L. II. p. 90.*

§. VIII.

Antiquiora et quidem Francica primae ſtirpis diplomata ſcripturam repraeſentant barbaram, ſinuoſis litterarum ductibus deformatam, et miris flexibus diſtortam, ideoque lectu difficillimam, vti docent ſpecimina apud MABILLON *T. V. Tab. 16. 17. 18. 19.*

§. VIIII.

De Merouingicorum Regum diplomatibus notandum eſt, inſcriptiones et ſubſcriptiones illorum maioribus litteris, quas vnciales vocant, expreſſas eſſe. Ipſe vero contextus paullo minutiori, eademque vniformi ſcriptura conſtat. MABILLON *l. c. §. XII.*

§. X.

Aliam plane faciem ſcriptura praefert Caroli M. aeuo, quo paullatim deterſa eſt barbaries, et litterae, quarum tenuiores ſunt ductus, elegantiori formae reſtitutae ſunt. Quae poſtea quoque retentae in ipſa Germanicorum Regum diplomata feliciter migrarunt. CHRON. GOTTWIC. *T. I. L. II. p. 90.*

§. XI.

Maiores litterae Carolingicis temporibus primum ſemper verſum integrum occupant; id quod etiam in poſterioribus et Germanicis diplomatibus conſtanter obſeruatum eſſe, probant ectypa apud MABILLON *L. V. de re diplomatica Tab. 26. 30. ſq.* SCHANNAT in *Vindic. archiu. Fuldenſ. diplom. Tab. 5. 6. ſq.* et in CHRON. GOTTWIC. *T. I. p. 88.* et alibi paſſim. Patet hinc diſcrimen inter antiquiora Francica et Germanica diplomata, quia in illis primus verſus non integre abſoluitur litteris maioribus, ſed nudum tantum Regis nomen cum vulgato elogio expreſſum eſt. MABILLON *l. c. L. I. c. XI. §. 12.*

§. XII.

Porro obſeruandum eſt, maiores litteras, quae in principio et fine diplomatum occurrunt, teneris, acutis, preſſim coaceruatis, et in longum diductis apicibus effictas eſſe. In Francicis diplomatibus illae vtplurimum directae reperiuntur, in Germanicis vero nonnihil ſunt inflexae, et ſuperius criſpatae. Scriptura, quae criſpatis litteris conſtat, *tremula* vocatur. Vnde ſatis antiquam illam eſſe, quilibet animaduertit. *

* DAN. PAPEBROCHIVS in *Propyl. antiqu. P. I. c. I. §. 52. et c. III. §. 37. et 41.* exiſtimat, ſuſpecta eſſe diplomata Regum Francorum primae ſtirpis, quae maiores litteras praeferant, et criſpatas Ottonis I. demum aeuo inuectas eſſe. Vtrumque falſum eſt. Nam vti maiores litterae in plerisque Merouingicis diplomatis iam repeжriuntur, cuius rei teſtis eſt MABILLON l. c.: ita criſpatas ſeu tremulas in Conraditis et Henricianis diplomatibus iam obſeruari, auctor eſt ILLVSTRISSIMVS ABBAS GOTTWIC. in CHRON. *T. I. L. II. p. 90.*

§. XIII.

Quum orthographia tempori non minus, quam ſcriptorum imperitiae ſeruiat; facile intelligitur, ſcribendi

bendi rationem, quae in diplomatibus obseruatur, et variam et vitiosissimam esse. Tanto magis enim recte scribendi leges insuper habitae sunt, quod recti sermonis in diplomatis scribendis nulla fere ratio haberetur. Hinc ad expoliendam peruersam scribendi rationem, quae satis prodit saeculi barbariem, et multos errores peperit, Carolus M. in *Capitulari de anno* DCCCV. de scribis cauit, vt *ne vitiose scriberent* apud BALVZIVM in *Capitular. Tom. I. Col. 421. n. 3.* *

* Itaque ad integritatem praeceptorum, siue diplomatum aestimandam scribendi ratio, quamtumuis alioquin corrupta, multum facit. Ac proinde prudenti consilio orthographiam perpetuo filo cohaerentem, et cuncta fere saecula emetientem suadet Dn. SENCKENBERG *in Prodrom. iur. feud. §. 7.*

§. XIIII.

Vitia autem orthographica, quae in diplomatibus occurrunt, vel *adiectione*, vel *detractione* fiunt. Sic in diplomatis primae et secundae stirpis Francicae scriptum legitur *Chlothacarius*, *HLudowuicus*. Huc quoque pertinet, si *aecclesia*, *praesbyter* scribitur, vti non raro fit, a notariis.

§. XV.

Alterum orthographiae vitium consistit in *detractione*, quae potissimum accidit in verbis, in quorum medio littera geminanda erat. Ita pro *reiicit*, *eiicit*, *eleemosyna* fere semper legi *reicit*, *eicit*, *elemosyna* obseruat MABILLON *L. II. de re diplomat. c. I. §. 11.*

§. XVI.

Eaedem obseruationes de vitiis orthographicis in Germanicis quoque diplomatibus locum hebent. Adiectionis exempla ex diplomatibus Henrici I. adfert

CHRON. GOTTWIC. *L. II. p. 140.* in vocabulis ecclesiarum, impressione, quae per diphthongum *ae* expressa reperiuntur, *aecclesiarum*, *impraessione*. Detractionis exempla itidem in illis occurrunt in vocibus *anuli* pro *annuli*, *dinoscitur*, loco *dignoscitur*, *donni* pro *domini*. Adde Dn. DE GVDENVS in *Praef. Syllog. varior. diplomatarior. p. 5.*

§. XVII.

Ad orthographiam quoque pertinent interpunctiones, quae iustum vocabulis sensum reddunt, et iustam in syllabis litterisque separationem constituunt. Has ignorant antiquissimi codices, in quibus litterae mirum in modum inter se connexae reperiuntur, vsque ad tempora Caroli M., qui Alcuini et Pauli Warnefridi opera, punctorum distinctiones vel subdistinctiones restituit. Quum vero in omnibus antiquioribus diplomatibus, quae MABILLONIVS in lucem protulit, et ne in Caroli M. quidem, Ludouici Pii et Lotharii diplomatibus vlla distinctio, vllum colon occurrat: nemo dubitabit, interpunctionum vsum serius in diplomatis obtinuisse. MABILLON *L. I. de re diplomat. c. XI. §. XX.* *

* Interpungendi rationem apud veteres iam vsitatam fuisse, discimus ex ARISTOTELIS *Rhet. III. 5.*, vbi difficile esse ait, scripta Heracliti interpungere eo, quod incertum sit, vtri vox coniungenda sit, priori, an posteriori. Scripsit quoque Nicanor, Grammaticus, tempore Hadriani περὶ στιγμῆς τῦ καθόλυ βιβλία ἕξ *de interpunctione in genere libros sex.* v. SVIDAS in *Lexico v.* Νικάνωρ. Romani singula verba vel punctis, vel litteris graecis Φ Ψ Δ, vel aliis signis notabant, vti hoc docent inscriptiones apud Gruterum, Reinesium, aliosque. Sed quum ita neque peri dus, neque sensus diuidatur; vix hoc interpunctionis nomen me etur. De origine, progressu et differentiis interpunctionum adcur te disseruit Rev. Abbas Gottwicensis in CHRON. *T. I. L. I. §. VI.* vid. STRVVIVS in *Diss. de criteriis MSCtor. §. XV. sq.*

§. XVIII.

§. XVIII.

Sed non multo poſt interpunctiones in diplomata quoque tranſierunt, quippe quae in Conradinis diplomatibus, ſcriptis tam vncialibus ſeu maioribus, quam minutioribus litteris, et vocabulis, adparent. Mera autem puncta pro interpunctionibus vſurpantur, quae ad medium vltimae litterae verbi in comprehenſionis fine collocantur. Inciſa vero, cola, ceteraque diſtinctionis ſigna aut penitus exulant e diplomatibus, aut, licet non plane veteribus incognita fuerint, rariſſime tamen occurrunt.

§. XVIIII.

Nec aliae obſeruationes, quae ad orthographiam pertinent, nobis ſunt praetermittendae. Tales vero ſunt, quae ſequuntur:

I. Littera I in antiquis diplomatibus numquam puncto ſuperne notatur, et ſaeculo XV. demum puncto inſigniri coepit.

II. Littera Y modo ſine puncto, modo cum ſingulis punctis in vtroque apice adſcriptis, frequentius autem puncto in medio ſuperne notata occurrit. MABILLON *l. c. §. 19.* CHRON. GOTTWIC. *L. II. p. 92.*

III. Litterula H vocibus praefigitur et immiſcetur, quae illam plane reſpuunt. v. g. *hoſtium*, *heremita*, *habundare*, *perhennare*. Saepe quoque omittitur, vbi minime oportebat v. g. *ortus* pro *hortus*, *actenus* pro *hactenus*, *ypotheca etc.* Dn. DE GVDENVS l. c. p. 5.

§. XX.

Praeterea ex ſedula veterum monimentorum contemplatione profluxerunt obſeruationes, quas de litte-

ris quibusdam viri doctissimi dederunt. Operae pretium fuerit, illas hic veluti per lancem saturam exhibere.

I. Diphthongi tam in Francicis, quam in Germanicis diplomatibus non litteris in vnam conflatis per *æ*, sed aut separatis *ae*, aut per simplex *e* scriptae reperiuntur. Hinc Conringius eo quoque nomine Lindauiense diploma, quod Ludouico Pio tribuitur, falsi postulauit, quod in vocabulo ecclesiae aliisque diphthongus *ae* coniuncta in eodem obseruetur; id quod ab vsu Ludouiciani aeui prorsus alienum esse, praeclare docet in *Censura diplom. Lindauiens. c. XVII. p. 316.* * Caeterum de diphthongis legas velim obseruationes elegantes Schubarti, Omeisii, Cellarii, Schurzfleischii in IO. FABRICII *responsione de orthograph. latin.* adiectas OCT. FERRARII *de pantomim. et mimis tr. p. 51.*

* Verba eius digna sunt, quae hic legantur: *minor*, inquit, *eiusdem diphthongi ae forma adeo frequenter in diplomate occurrit; illa scilicet diphthongi figura neutiquam aeuo Ludouici Germanici fuit in vsu, sed multo post demum coepit. Testantur id liquido illius tempestatis, quae supersunt, et tabulae, et libri scripti quamplures. Etenim perfrequenter quidem a scribis et librariis omissa est diphthongi nota, et simplex vocalis e illius loco adhibita, quandocunque tamen diphthongi habita in scribendo fuit ratio, solet illa exprimi per diuisas ae nunquam per æ litteris in vnam quasi conflatis.* Quamquam vero in diplomatibus diphthongus semper, separatim positis vocalibus, scribatur: attamen codices etiam antiquiores saepe diphthongum coniunctam praeferre, iam vidit MABILLON *de re diplomat. L. II. c. I.* §. 2. et pluribus exemplis probauit Reu. Abbas Gottwicensis in CHRON. *L. II. p. 94.*

§. XXI.

II. Litterae CH aut coniunctim, aut separatim a Francis quibusdam nominibus propriis praefiguntur. Sic CHILDEBERTVS pro HILDEBERTVS, CHE-

REBER-

REBERTVS pro EREBERTVS scribitur. V. LE BLANC *tr. histoir. des Monnoies de France p. 47.*

III. Adspiratio seu littera H semper litterae L et R in nominibus propriis praemittitur. Hinc in genuinis diplomatibus non reperies LVDOVICVS, sed HLVDOVICVS, HLOTHARIVS, HRABANVS, non RABANVS. * Frustra autem sunt, qui cum VALFRIDO STRABONE de *Rep. eccles. c. VII.* sibi persuadent, H hic denotare dominum, et initialem litteram esse Germanici vocabuli *Herr*, latini *herus*, quia et vrbium nominibus eadem littera praemissa reperitur, vti eleganter ostendit laudatus LE BLANC l. c. Nec magis probabilis est coniectura FRANC. GVILLIMANNI de altera littera C, quam in eiusmodi nominibus idem denotare putat, quod *Cünig.* Neque enim Regum solum, sed etiam sacerdotum, monachorum, et plebeiorum nomina ita scripta et picta in veterum monimentis obseruantur. Verosimilius ergo est, quod in mentem venit doctissimo BLANCO l. c., factum hoc esse more Francorum, qui pleniore spiritu cuncta efferrent. Eamdem huius rei rationem reddit BARTHOL. SCHOBINGER in *addition. ad* IOACH. VADIANI *Farrag. antiquit. praef. apud* GOLDASTVM *Script. rer. Alem. T. III. p. 85.* conf. HEINECCIVS de *Sigillis P. I. c. IX. §. 20.* et AVCTOR *iustae defens. Lindau. c. V. n. 2. p. 73.*

* Lapsus itaque est errore Lindauiensis diplomatis confictor, qui omissa littera H Rabani nomen contra morem saeculi IX. expressit, id quod luculenter recentioris aeui partum arguit, indice TENZELIO in *Vindic. pro Conringii censura cap. X. n. 3.* extremo. Exstat in GOLDASTI *Tomo II. rerum Alemann.* catalogus nominum propriorum ex vetustissimo Codice Monasterii S. Galli ordine descriptus,

ptus, in quo haec habentur: *HLothart, HLudouic, HRanfrid, HRotold, HRuadbert* et similia, quae constanter hoc ab aliis etiam scriptoribus obseruatum esse probant.

§. XXII.

IV. Littera *a* saepe in *o* mutata olim est, praesertim in nominibus propriis, vti Reginaldus, Reginoldus, Arnaldus, Arnoldus, quae mutatio diuersum non facit hominem. v. CHR. GEWOLDVS *ad* HVNDII *Metropol. Salisburg. T. I. de Ratispon. Episcop. p. 246.*

§. XXIII.

V. C. maiusculum plerumque ipsis diplomatum initiis praeponitur, et quidem vel variis ductibus implicatum, vel nudum sine vllis aliis ductibus. vid. *Specimina in* CHRON. GOTTWIC. *T. I. L. II. p. 159. 161. 193. 209. 229.* et alibi passim. Nihil aliud autem C illud significat, quam *caput*, seu initium chartae esse eo loco, quo positum cernitur. * Si ductibus insignita est illa littera: *Chrismon* speciatim vocatur, quod innuit AVCTOR *Syntagm. dictandi* ap. MABILLON. *L. VI. de re diplomat. n. CCVII.* vbi de priuilegiis seu diplomatibus Pontificum Roman. ait: *signum autem in exordio priuilegii vel* CHRISMON *etc.* Pluribus hoc docte illustrauit V. C. BARING in *Obseruat.* elegantissima de *Significat. litterae C. in diplomatum antiq. fronte posita*, quae exstat in eius *Claue diplomat. p. 102.* vbi exhibetur diploma Wicmanni Archiepiscopi Magdeburgensis, cui nudum C praefixum est.

* Ratio inde constat, cur litterae maiores, quae ab initio ponuntur, *capitulares* vel *capitales* dicantur. EKKEHARDVS de *Casibus S. Galli cap. I. de Carolo M.* ait: *Lineandi et capitulares litteras creandi gnarus.*

§. XXIIII.

§. XXIIII.

Vti in codicibus antiquis occurrunt compendiariae ſcribendi notae, quas vulgo abbreuiaturas vocant: ita quoque illae ex his in diplomata ſunt deriuatae. Quum vero lectu admodum difficiles ſint: facile eſt ad intelligendum, crucem illas figere iis, qui antiqua monimenta explicare cupiunt. Nec mirum eſt, ex male intellectis iſtis litterarum compendiis complures, eosque inſignes errores natos eſſe tam in hiſtoria, quam in re diplomatica, quod exemplis aliquot eleganter oſtendit vir doctiſſimus DAN. EBERH. BARING in *Clauis diplomat. Praef. p. 16. ſq.*

* Praeclare de rei diplomaticae ſtudio mereretur, qui per ſaecula eundo abbreuiaturas cuiusuis aetatis diplomatibus proprias colligeret, modumque legendi illas oſtenderet. Et ſane dolendum eſt, intercepiſſe nobis fata egregium et vtiliſſimum opus de abbreuiaturis Germanorum, quod molitus eſt NIC. STAPHORSTIVS. Oeconomiam huius libri vide apud V. C. BARING p. 34. Ipſe hic vir egregius ſummam rei diplomaticae ſtudioſorum gratiam iniit, editis ſpeciminibus ſcripturarum et abbreuiationum medii aeui, quae Claui diplomaticae ſubiunxit.

§. XXV.

Apud Romanos iam vſitatas fuiſſe notas, ſatis conſtat ex ſcriptoribus, qui de notis veterum, in primis Romanorum, egerunt, nimirum Tirone,* Ciceronis liberto, Valerio Probo, et Petro Diacono, quos recenſuit IO. ALBERT. FABRICIVS *P. I. Bibl. latin. p. 774*, et iunctim edidit PETR. BVRMANNVS in *T. II. Theſauri Inſcription. Gruteriani.* Conferas velim viri illuſtris et ſumme venerabilis ERNESTI SALOMONIS CYPRIANI exquiſitae doctrinae plenam diſſertationem *de Siglis.* Huc quoque pertinet egregius SERTORII VRSATI li-

 ber

ber de *notis Romanorum*, qui exſtat in *Tomo XI. Theſaur. Antiqu. Graeu. p. 751.* et I. A. ERNESTI *Clauis Ciceron. h. v.*

* Alphabetum Tironianum, f. notas Tironis explicandi methodum etc. Lut. Pariſ. an. 1747. edidit P. Carpenthier O. S. B.

§. XXVI.

A Romanis procul dubio iſta litterarum compendia acceperunt Chriſtiani, qui ſummo ſtudio vſum illorum conſeruarunt, et ad poſteriorem aetatem propagarunt. B. G. STRVVIVS in Diſſertat. de *criteriis MSCtor. §. XIV. XXII. XXVI.*

§. XXVII.

In antiquioribus primae ſtirpis Francicae diplomatibus, quae occurrunt compendia, tortuoſos repraeſentant ductus, vti docent ſpecimina apud MABILLON *L. V. de re diplomat.* Paullo diſtinctior magisque lectu facilis eſt forma illarum, quae in Carolinis reperiuntur diplomatis, quod itidem teſtantur ſchemata, quae MABILLON l. c. exhibet. Nec Germani ignorant notas, quas praeſertim in diplomatum litteris maioribus in vocibus *Domini Dni*, *Dei Di*, *Ihu Ieſu*, *Xpi Chriſti*, *Sčti ſancti*, *nri noſtri*, *gra gratia*, *induae indiuiduae* et ſimilibus obſeruamus. *

* Quum vero abbreuiationes ad occultam ſcripturam quodammodo referri poſſint; inſignem hic vſum praeſtat *ars decifratoria*, quae quomodo antiqua monimenta obſcuris litterarum ductibus referta legi et explicari queant, docet. Eleganter eam tractat et praeceptis illuſtrat CHRISTIANVS BREITHAVPT de *arte decifratoria* Helmſtadii an. CIϽIϽCCXXXVII. vbi et Cap. V. de vſu huius artis in re diplomatica egregie diſſerit.

CAPVT

CAPVT II.
DE
MONOGRAMMATIBVS.

§. XXVIII.

Ad notas a nonnullis referuntur *monogrammata.* Sed quum rectius haec ab illis distinguantur, et in externis diplomatum notis praecipuum locum teneant: non abs re facturi videmur, si peculiare illis caput damus.

§. XXVIIII.

Monogramma nobis est *character singulas nominis litteras, vario ordine dispositas, exprimens.* Ita SIRMONDVS in *Notis ad Capitular. Regum Francor. T. II. p. 791.* edit. Baluz. illud describit per notam et characterem, qui cum vnica littera videtur, omnes tamen nominis litteras exprimit, quem sequitur MABILLON *L. II. de re diplomat. c. X. §. X.* *

* Ipsa monogrammatis vox raro occurrit in diplomatibus, sed aliis denotatur nominibus. Vocatur enim *character*, vti in charta Ottonis II. apud BECMANNVM in *Histor. Anhalt. P. III. p. 429. character nominis, regius character, signi character* in dipl. Conradi III. apud SCHANNAT *Vindem. litter. coll. II. p. 117. n. 9. nominis figura, manus propriae nota, manus signum*, et *signum* simpliciter, quod postremum monogrammatis synonymum omnium antiquissimum est, et quo perpetuo vti solent notarii in formula indicationis, quae monogrammati adponitur.

§. XXX.

Ratione formae monogrammata sunt vel *cruciformia*, quae crucem repraesentant, vel *quadriformia*, quae quadratam exhibent figuram. In cruciformibus medius pro centro rhombus supplet locum vocalium, in ipso nomine occurrentium, et reliquae litterae conso-

nae ſingulae ſunt expreſſae, et arbitrario ordine diſpoſitae. Vis exemplum, quo clarius hoc fiat? en! monogramma Caroli M. quod cruciforme eſt, et talem formam refert

In medio huius figurae, qui occurrit rhombus ◊, vocalium A O V locum ſupplet, * et conſonae K R S L extremis linearum adhaerent. Habes ergo hic nomen KAROLVS.

* Huius rei ratio in procliui eſt. Ipſe enim rhombus ◊ conſtituit O quadratum. Superior eius angulus, cui binae lineae, quae verſus centrum rhombi coeunt, inſertae ſunt, praefert litteram A. Inferior autem angulus litteram V producit.

§. XXXI.

Cruciformia porro diuiduntur in *ſimplicia* et *compoſita*. Illa ſunt, quae ſimplicem crucem ſingulis litteris ad extremam linearum partem adhaerentibus ſiſtunt; haec vero, praeter ſimplicem crucem, etiam decuſſatam intra quadraturam oſtendunt, litteris orbiculari figura apices litterarum tenentibus. V. C. GOTTFR. LEONH. BAVDIS in Diſſ. qua *ad analyſin Monogrammat. Imp. ac Regum German. Praeparationem* ſiſtit §. VII.

§. XXXII.

Quadriformia conſtant *littera fundamentali quadrata, cui reliquae litterae vel inneſtuntur, vel inſeruntur, vel per contignationem adduntur.* Litterae quadratae ſunt H M N, quae

quae binis fulcris inſtructae facile conficiunt quadratum, ſi duae obliquae adhuc accedunt. *

* Hae litterae obliquae mentales ſunt, h. e. ſubintelligendae, quia praeſentia illarum non ſolum elegantiae monogrammatis aduerſa foret, ſed litterarum quoque ſtatum turbaret.

§. XXXIII.

Innexio litterarum fit per implexionem litterae in ipſa linea; *contignatio* per contiguitatem litterae cum linea; *inſertio* per collocationem litterae in partibus vacuis quadraturae.

§. XXXIIII.

Iuuabit rem illuſtrare exemplo monogrammatis Ludouici Pii, cuius figuram hic adpoſuimus:

Quadriforme hoc eſt monogramma, et nomen HLVDOWICVS continet. Fundamentalis in eo littera eſt H a Francis litterae L praemitti ſolita. (§. XXI.) Dextrum fulcrum linea transuerſali inferne addita repraeſentat L. Lineolae ex vtriusque fulcri inferioribus angulis procurrentes inſeruiunt vocali V, quippe quae quater in nomine recurrit, producendae. Ex curuatura in fulcri dextri parte ſuperiori littera D per contignationem formatur. Vocales O et I per inſertionem adiectae ſunt, illa ſuper lineam transuerſalem, haec infra illam collocata. C Francicum, ſeu quadra-

 tum

tum dimidiatum [in finiſtro fulcro conſpicitur. S denique in eiusdem litterae medio ad laeuam poſitum exſtat.

§. XXXV.

Monogrammata, quae tantummodo principis nomen proprium continent, vocantur *nominalia;* quae vero praeter nomen proprium titulos etiam, qui cuique Imp. et Regi placuerunt, complectuntur, *titularia* adpellantur. Et haec rurſus in *regia*, ſeu ea, quae Regibus noſtris, nondum imperiali dignitate conſpicuis, ſolemnia fuerunt, et *imperialia*, quae iisdem ad imperii faſtigium euectis, in vſu fuerunt, recte diſpeſcuntur.

§. XXXVI.

Origo monogrammatum * cruciformium in diplomatibus recte nobis arceſſenda videtur a conſuetudine Chriſtianorum veterum, qui contractus aliaque inſtrumenta crucis ſigno notabant, eidemque nomen adſcribebant. DAN. PAPEBROCHIVS in *Propylaeo antiqu. P. I. cap. IV. n. 54.* Quemadmodum enim crucis ſignum commune veluti ſymbolum Chriſtianorum habebatur; ita quoque vix quisquam nomen ſuum ſcribebat, quin crucem illi praemitteret. HIERONYM. *comm. in Ezechiel. c. 9. Chriſtiani frequenti manus inſcriptione ſignabant crucem.* conf. V. C. CONRADI *parerg. p. 462. §. 10.* Factum inde eſt, vt iam antiquitus ſignum hoc pro fide et ſubſcriptione in inſtrumentis cederet, quod eleganter ſummus ICtus IACOBVS CVIACIVS in *Paratitl. ad Cod. L. I. T. VIII.* obſeruauit ex *L. vlt. §. 2. C. de iure deliber.* qua diſerte Iuſtinianus ſanxit, vt heres, rudis ſcribendi, hereditatem adiens, inuentarium, litteris ab aliis ſub-

subscriptis, crucis signo, sua manu subnotet. ** v. CHRISTIAN. WILDVOGEL *de venerabili signo crucis Cap. III. §. 12. sq.*

* Antiquissimum sane siglarum et monogrammatum vsum, et ipso quoque Romano imperio vetustiorem, Graeci passim, Smyrnensium, Patrensium, Panormitanorum, Heracliensium, Apolloniatarum, Agrigentinorum, Archaeorum, Epirotarum, aliorumque numi ostendunt; vsu a Graecis ad Romanos translato, et in monimentis imperii florentis quoque conspicuo. vid. viri celeberr. IO. DANIEL. SCHOEPFLINI *tract. historicus de apotheosi p. 13.* De hoc ipso argumento disseruit quoque V. C. SCHLAEGER, *de numo Alexandri M.*

** Hinc per signum, quo nomine crux domini semper denotabatur, medio aeuo nihil aliud intellectum est, quam subscriptio. CAROLVS DV FRESNE in *Glossar. med. et infim. latinit. v. crux et signum.* Probari hoc potest exemplis quamplurimis ex traditionibus Fuldensibus, Werthinensibus, Frisingensibus, aliisque similibus. Exstat apud GOLDASTVM *Scriptor. rer. Alemann. T. II. P. I. n. XVII.* charta permutationis, in cuius fine haec habentur: *Actum in Chiricheim in cubiculo regis publice praesentibus istis, quorum hic signa continentur. Sign. Totoni, qui hoc concambium cum Grimaldo Abbate et aduocato suo Libone perpetrauit. Sign. Witperti, † Pero, † Vuoluuini, † Hagano, † Libo iunior, † Vto, † Isanbart, † Erchanfrid, † Ridbard, † Meginbert, item † Vto, item † Vuispert. Ego itaque Theodhardus Praepositus vice Remmingi, presbyteri rogatus scripsi et subscripsi. Notaui diem Martis II. Non. April. an. XXVII. regni HLudowici in orientali Francia sub Karolo Principe eiusdem HLudouuici Regis filio.*

§. XXXVII.

Quum vero monogramma instar subscriptionis sit, et ideo *signum* quoque audiat: nihil sane prohibet, quo minus illud in crucis locum successisse existimemus. Antiquior tamen illorum vsus fuit in operibus musiuis et aulaeis basilicarum, quam in diplomatibus, siquidem ex illis exempla, quae habet, omnia repetit HRABANVS

NVS MAVRVS, de *inuent. lingu. et not. antiqu.* ap. GOLDASTVM *Script. rer. Alemann. T. II. P. I. p. 70.*

§. XXXVIII.

Ex his iam facile conſtabit, cur in plerorumque ex Merouingica ſtirpe Regum Francorum diplomatum ſubſcriptionibus crucis ſignum adpareat. Porro inde colligi poteſt, omnium antiquiſſima eſſe monogrammata cruciformia, quippe quae nihil aliud ſunt, quam cruces litteris nominis ipſi cruci adnexis ornatae. PAPEBROCH l. c. CHRON. GOTTWIC. *T. I. P. I. L. II. c. I. §. 10.*

§. XXXVIIII.

An vero Carolus M. primus monogrammatibus vſus ſit in diplomatis, quod ſibi perſuadent IO. NIC. HERTIVS de *fide diplom. german. Sect. I. §. VII.* perilluſtris IO. PETR. A LVDEWIG in *Diſſ. de ſcript. et ſubſcript. nexu c. IV. §. VI.* aliique, non ſatis expeditum eſt. Sane ratio introducti ab eo in diplomata illorum vſus, quam in illius imperitia ſcribendi, de qua teſtatur EGINHARDVS in *vit. Caroli M. c. XXV.* quaerunt, rem non conficit. * Immo aperte hanc ſententiam refellit charta Clodouaei iunioris apud MABILLON *de re diplom. L. V. Tab. XVIII. n. I.* et locus in *vita S. Baboleni*, quem adfert Reuerendiſſimus Abbas Gottwicenſis in CHRON. l. c. qui ita ſe habet: *ſed et ipſe Rex Clodouicus fauens ſubſcripſit, et ſuo monogrammate facto annulo regio inſigniri iuſſit.* Dubium ergo non eſt, iam ante Carolum M. monogrammata in diplomatis, ſed raro admodum, et a quibusdam modo Francorum Regibus eſſe vſurpata.

* Nemo

* Nemo non intelligit, difficilius esse monogramma, quam litteras effingere. Parum itaque sibi consuluisset Carolus, ne *scribendi quidem satis peritus*, si monogrammatis schema elegisset. V. C. HEVMANNVS *in miscellaneis Lips. nouis Vol. III. P. I. p. 124.* coniecturam proponit elegantem quidem, vt Carolum M. ab imperitiae scribendi nota vindicet. Verba nempe Eginhardi c. 25. emendat, et pro litteris, *versibus* legendum putat. Verum ne sic quidem difficultas omnis sublata videtur. Ne enim Carolum imperitum poetices existimemus, facit Eginhardus ipse, qui illum carmina heroum antiquissima condidisse testatur. c. XXVIIII. Deinde ex Eginhardi verbis nihil aliud colligi potest, quam Carolum non satis concinne scribere didicisse. Etenim eum non plane rudem fuisse ducendi litteras, saltim nominis, argumento sunt diplomata haud pauca Carolina, quorum subscriptiones propria eius manu factae sunt. Luculenter etiam poeta Saxo apud LEIBNITIVM *T. I. Scriptor. rer. Brunsuicens. p. 163.* de eius exercitio scribendi testatur. Elegans est sententia PETRI LAMBECII in *Comm. Bibl. Vindobon. L. II. c. V. p. 262.*, quam non possum non probare. Existimat is, Eginhardum priori loco intelligendum esse de studio Caroli M. maiusculas litteras effingendi, idque parum feliciter illi successisse. Sic recte sibi constare videtur Eginhardus.

§. XL.

Certior et constans monogrammatum in diplomatibus vsus a Carolino demum aeuo obtinuit. Cruciformes autem monogrammatis figuras neglexit Ludouicus Pius, et quadratas adoptauit, * quem sequuti sunt successores eius omnes, si excipias Carolos, Caluum scilicet, Crassum, Arnolphum, et vnum ex Regibus et Imp. Germanicis Conradum I., qui cruciformia monogrammata retinuerunt.

* Rationem huius rei hanc reddit PAPEBROCHIVS in *Propyl. antiqu. P. I. c. IV. §. 57.* quod ad rhombum efformandum litterae in nomine Ludouici defuissent, et aptius primae litterae H quam cruci ceteras litteras adiungi posse, visum esset. Caue vero idcirco credas, Ludouicum Pium auctorem esse cruciformium. Nam iam ante eum eiusmodi species in basilicis Italiae vsitatas fuisse, egregie obseruauit V. C. BAVDIS in *Praeparat. ad analys. monogramm. §. XIV.*

§. XLI.

Titularia monogrammata, quae paullo ante descripsimus, ab Ottonis II. Imp. temporibus inualuerunt. Hic enim Imperator factus titulum IMPERATORIS AVGVSTI nomini suo adiecit, quem morem dein successores eius constanter obseruarunt. CHRON. GOTTWICENSE *T. I. P. I. L. II. c. VI. §. 5. p. 228.* Vnde non audiendus est PAPEBROCHIVS *Propyl. antiqu. P. I. c. IV. §. 60. sq.* qui Henricum II. primum auctorem titularium facit. Nec quemquam mouere debet IO. NIC. HERT, qui in Comm. *de fide diplom. Sect. I. §. VII.* auctoritate ZYLLESII ductus, scribit, post Conradi Salici demum tempora monogrammata regiae dignitatis nomina habere coepisse.

§. XLII.

Pictura monogrammatis vel ab ipsis Regibus et Impp., vel iussu illorum a notariis conficiebatur. Vtrumque factum esse, luculenter clausulae commemorationis in diplomatis solemnes loquuntur. Talis est Caroli M. *nostrae manus signaculis chartam affirmare decreuimus*, apud ZYLLESIVM in *defens. abbat. S. Maximini P. III. n. 4.* Ottonis II. *hanc chartam connexis etiam nominis nostri litteris, subtus quodam charactere per obliquum ducto more nostro firmauimus*; apud Cl. SCHANNAT in *Vindic. dipl. arch. Fuldens. p. 93.* Exarati a notariis regii vel imperatorii characteris exempla habes in dipl. Ludouici Pii ap. D'ACHERY *Spicileg. vet. Scriptor. T. VIII. p. 140. eam chartam nominis nostri charactere muniri iussimus.* In dipl. Friderici I. ap. SCHANNAT in *Vindem. litt. coll. II. p. 117. signi nostri charactere firmare praecepimus.* Plures legas velim apud BAVDIS *Praeparat. ad analys. §. XIX.*

§. XLIII

§. XLIII.

Quum monogramma in locum crucis, quae pro ſubſcriptione olim cedebat, ſurrogatum ſit (§. XXXVII.): obſcurum eſſe nequit, ſubſcriptionis vice illud in diplomate fungi. Hinc formulae ſolemnes, quae in fine diplomatum leguntur: *manus propriae notam addidimus, manu noſtra*, item *regali imperiali firmauimus, roborauimus, ſignauimus, ſcripſimus, ſubſcripſimus*, item *cum ſubſcriptione corroborauimus*, aliaeque, addita ſaepe demonſtratione *ſubtus, ſubter, vt infra videtur, vt ſubtus apparet, vt infra poterit videri*, quibus monogrammata diſerte innuuntur.

§. XLIIII.

Quum ergo monogramma pro ſubſcriptione ſit: poſt completum praeceptum illud ponendum eſſe, recte cenſet *Auctor vetus ſyntagmatum dictandi*, ſupra laudatus. In Carolingorum diplomatis ante datam intra ipſam indicationis formulam reperitur, et quidem vsque ad Carolum Caluum ſemper vocem ſigni excipit, vti teſtantur ſpecimina apud MABILLON L. V. *de re diplomat. Tab. 23. 24. 26. 30. 31.* Succeſſores vero poſt nomen proprium, aliquando etiam, ſed rarius poſt vocem domini illud adponunt. v. CHRON. GOTTWIC. in *Tabulis p. 89. 140.-142.* Sub poſterioribus Regibus ac Impp. valde quoque variatum eſt, nec idem ſemper locus monogrammatis fuit.

§. XLV.

Tandem monogrammata, ſigna auctoritatis regiae et imperatoriae certiſſima, et argumenta plenae fidei,* multorum ſaeculorum vſu probata, poſt Fridericum III. aliis IV. Maximiliani I. patrem, ſaeculo XV. fere exoleuerunt. ** HERTIVS de *fide dipl. Germ. Sect. I. §. VII.*

K 2 perill.

perill. IO. PETR. DE LVDEWIG in *Comment. ad A. B. T. XXVI. §. 2. Tom. II. p. 585.* Successerunt tum in locum illorum litterarum per consequentiam subscriptiones, eam forte ob caussam, quod ingeniosa notariorum industria monogrammatis characterem tam intricatum redderet, vt effingere illum Imperatoribus perquam taediosum videretur.

* Id quod satis luculenter ex ipsis formulis in commemorationum clausulis vsitatis intelligitur, qualis est: *vt haec auctoritas sui vigoris perpetuam obtineat firmitatem, manus nostrae subscriptione eam firmauimus.*

** Dissentiunt hic viri eruditi, et alii cum Friderico II., alii cum Carolo IV. monogrammatum vsum intercidisse, alii post Maximilianum I. illa negligi coepisse existimant. Sed in viam facile eos reduxeris, si diuersas monogrammatum epochas statuas. V. C. BAVDIS *c. l. §. XXVII.*

§. XLVI.

Equidem Carolus IV. in chartis solemnioribus monogrammata veluti postliminio in vsum reuocauit, sed nullum ex successoribus nactus est imitatorem. Subscriptiones *manu propria,* quae in locum monogrammatum successerunt, inuenit Maximilianus I. Hic enim diploma amplissimum de an. MCCCCLXXXVI., quo iuri imperii in ciuitatem Moguntinam renunciauit, sequenti muniuit formula: *Nos Maximilianus Romanorum Rex supra scripta recognoscimus per manum ppr.* Dn. DE GVDENVS in *Praef. Syllog. varior. diplomat. p. 28.*

§. XLVII.

Quum vero dudum obseruatum sit, adcuratam horum signorum cognitionem permultum conferre ad subolendas et detegendas diplomatum fraudes: nihil reliqui fecerunt viri doctissimi, vt monogrammata Impera-

peratorum et Regum Germanicorum inde a Caroli M. aeuo colligerent, et ſchemata illorum oculis ſubiicerent. Inter hos eminent SEBAST. MVNSTER in *Coſmograph. Lib. III.* * NICOL. ZYLLESIVS in *Defenſ. Abbat. impe-rial. S. Maximini P. III.* OCTAVIVS STRADA in *Vitis Imperator. et Caeſar. Romanor.* ONVPHR. PANVINIVS de *Princip. Roman. L. IV.* CAROLVS DV FRESNE in *Gloſſario v. Monogramma.* DAN. PAPEBROCH in *Propyl. antiqu. P. I. c. IV.* Vna cum diplomatibus monogrammata eleganter aeri inciſa exhibentur in CHRONIC. GOTTWIC. *Tomo Prodromo.* Adcurate quoque illa re-praeſentauit vir magni nominis IO. DAVID KOELER in *Hiſtor. Imp. Germ.*, quae opus hoc praeſtantiſſimum mirum in modum ornant. Ex hisce aliisque probatiſ-ſimis auctoribus ſingulorum Imperatorum ac Regum Germanorum monogrammatum ſchemata deſumta, et in peculiari tabula delineata cum cura et inſigni doctri-nae adparatu explicauit V. C. GOTTFR. LEONH. BAV-DIS in *Analyſi Monogrammat. Impp. ac Regum Germ. a Ca-rolo M. vsque ad Conradum III.* Cui iungenda eſt *praepa-ratio ad hanc analyſin;* quibus binis commentationibus egregie hanc rei diplomaticae partem perpoliuit.

* Optima huius operis editio eſt, quae prodiit Baſileae apud Henr. Petri an. 1550. ideo reliquis praeferenda, quia in hac mono-grammata reperiuntur, quae fruſtra in aliis quaeſiueris. Vtinam et diplomata addidiſſet laudatus MVNSTERVS.

§. XLVIII.

Sed haec de monogrammatibus ſufficiant. Nunc reſtat, vt regulas, quae huc pertinent, omnes collectas, vno quaſi faſce complectamur. Quum conſtans nec interruptus monogrammatum vſus inde a Caroli M. temporibus vsque ad Conradum III. viguerit; facile

 patet

patet, genuina huius aetatis diplomata, * complicato hoc charactere vix sine periculo νοθείας carere posse.

* De autographis hoc tantum accipi velim. In apographis enim frequenter admodum monogramma omissum est, quia illud fere otiosum credebat monachorum vulgus. Nemo non videt, maximam diplomatis vim pendere a subscriptione Principis: sed quum huius vice fungeretur monogramma; abesse sane illud non potuit ab authentico diplomate. Recte proinde BALDVS ad *L. 3. Bene a Zenone C. de quadriennii praescriptione n. 4.* fidem instrumento derogat, in quo signum non adpareat. Per signum monogramma intelligit, vtpote quod verba eius liquido ostendunt. Ita vero ait: *sequitur in textu*; ex epistalmate, *glossa exponit, quod istud est, quod Imperator facere solet: vel est scriptura, quam ipse Princeps scribit, et ideo, cum omnes Caesares habeant de consuetudine in medio quorumcunque instrumentorum, procedentium de aula Caesarea, facere* CERTAS LITTERAS GROSSAS CVM CERTIS LINEIS, *si illud signum non inuenitur, tale instrumentum nullius est momenti.* Itaque pro apochis tantum, non pro authenticis haberi debent diplomata ex hoc aeuo, quae sine monogrammate occurrunt. V. C. BAVDIS in *Analysi monogrammat. Impp. ac Regum Germanicor.* §. *XXXV.*

§. XLVIIII.

Quumque Reges Francicae stirpis Caroli omnes, itemque Arnolfus, et ex Regibus Germanicis Conradus I. non nisi cruciformibus, reliqui vero quadriformibus monogrammatibus vsi sint (§. XL.): consequens est, vt pro spuriis haberi debeant, quotquot his cruciformia, illis vero quadrata adfinguntur. *

* Regula haec tam certa est, vt et impostores parce contra eam peccarint, et non nisi pauca exempla contraria reperiantur. Arnolfo tamen quadriforme monogramma tribuitur apud CHRISTOPH. BROWERVM in *Annal. Treuirens. T. I. L. IX. p. 436.* et cruciforme Ludouici Pii monogramma habetur in FERDINANDI VGHELLI *Italia sacra Tom. VIII. p. 45.* quae manifesto falsa esse, quilibet facile per se intelligit.

§. L.

Diximus titularia monogrammata Ottonis II. Imp. tempo-

temporibus primum coepiſſe. Vnde iam ſponte liquet, omnia, quae aetatem iſtam anteuertunt monogrammata, nominalia eſſe, et titularia, quae Principibus prioribus tribuuntur, merito reiicienda. *

* Vix ergo dignum refutatione eſt monogramma Henrici I., quod imperiale nomen complectitur, et aeri inciſum exhibet CAROLVS DV CANGE in *Gloſſario v. monogramma*, quia potius Henrico II. Imp. conuenit, cui illud proinde vindicauit REV. ABBAS GOTTWICENSIS in CHRONICO *T. I. P. I. L. II. c. II. §. V. p. 141.* Sic quoque DANIEL PAPEBROCH in *Propyl. antiquar. P. I. cap. IV. §. 60.* recte falſi damnauit omnia Ottonis M. titularia monogrammata. Tale vero occurrit in HENR. MEIBOMII *Scriptor. rerū German. Tomo I. p. 752.*, quod praeter nomen titulos IMPERATOR AVGVSTVS refert.

§. LI.

Quamquam ex communi Dd. ſententia diuerſitas manus vel atramenti ſuſpectum reddit inſtrumentum, quod ab vno homine eodemque tempore ſcriptum perhibetur: aliter tamen ſe res habet in monogrammate. Quum enim vel Principes ipſi, vel iuſſu illorum alii illud ſubnotarent: nihil ſane fidei eius detrahi poteſt ideo, quod alia manu, vel alio atramento, quam ipſa charta ſcriptum reperiatur. Nonne fieri potuit, vt alius notariorum monogramma effingeret, alius vero ipſam chartam conſcriberet?

§. LII.

Denique ex definitione monogrammatis facile conſtabit, in falſi ſuſpicionem venire monogramma, in quo litterae reperiuntur, nomen aut elogium non intrantes. Quis enim credat, Principem aut notarium monogramma pingentem, ignoraſſe, quibus litteris nomen aut titulus conſtet? Idcirco non fit veroſimile, addidiſſe eum litteras, quas ad formandum monogramma nequaquam

pertinere

pertinere, vel ſtupidus intelligeret, praeſertim quum quilibet Principum in promtu haberet ſpecimina, in quibus nec abundaret, nec deficeret quidquam litterarum.

CAPVT III.

DE SIGILLIS.

§. LIII.

Externis diplomatum notis porro accenſentur ſigilla, quae nobiliſſimam rei diplomaticae partem, et praecipuum de fide chartarum κριτήριον conſtituunt. Quemadmodum vero ſigilla ideo gentibus placuerunt, vt ope illorum auctoritatem fidemque pleniſſimam litteris inſtrumentisque conciliarent: ita quoque nemo non animaduertit, *ſigna illa eſſe diplomatibus maioris fidei cauſſa vel impreſſa vel adpenſa.* *

* Hinc formulae diplomatum ſolemnes, quibus annexi ſigilli auctoritas ſingulari formula inculcatur: *non abs re viſum eſt, vt huius formae inſtitutio inconcuſſa et irreciſa maneat,* SIGILLI IMPRESSIONE *rem ſtabiliter roborare* item: *ne praedictus quisquam deinceps inquietare, moleſtare, perturbare praeſumat praeſentis paginae conſcriptione, ac* SIGILLI MEI *impreſſione eos in perpetuum communiui. Ad perpetuam huius largitionis confirmationem praeſentis paginae teſtimonium* SIGILLI MEI *impreſſione communiui*, et quae ſunt aliae. De ſanctitate ſigillorum conſule BOEHMERI diſſ. de iure ſigilli authent.

§. LIIII.

Iam vero primo omnium obſeruanda eſt alia vocis ſigilli ſignificatio, quam ſupra iam attigimus. Saepe enim ſigillum ipſum inſtrumentum ſeu diploma denotat. Ita LEX ALAMANNORVM *T. XXVII.* ait: *ſi quis ſigillum Ducis neglexerit, aut mandatum vel ſignum qualecun-*

qualecunque, quod mandauerit, duodecim ſolidis ſit culpabilis. Hic enim manifeſto ſigillum pro edicto ducis accipitur, ſigillo corroborato. Plura huius rei exempla obſeruauit CAROLVS DV FRESNE in *Gloſſario v. Sigillum.*

§. LV.

Antiquiſſimum ſigillorum vſum apud Francos loquuntur GESTA FRANCORVM *Cap. XII. Requirentes inuenerunt in theſauro Regis annulum Clodouei inſcriptione vel imagine inſculptum*, et GREGORIVS TVRONENSIS *L. V. cap. III. Siggonem Referendarium annulum Sigeberti tenuiſſe ſcribit.* add. MABILLON *L. II. de re diplomat. c. XIV. c. XVI.* De veterum ſigillis eorumque origine et progreſſu eleganter diſputat V. C. EV. OTTO de iurisprudentia ſymbolica c. XIIII. p. 81. et paullo ante p. 75.

§. LVI.

Apud Germanos ſigillorum vetuſtatem ſatis euincit Charta Arnolfi Ducis Boioariorum de an. DCCCCLXXXIII. apud MEICHELBECK in *Chron. Friſingenſ. P. I. p. 429.* in qua ſigilli in ſubſcriptione mentio fit: *iuſſimus ei hoc praeceptum auctoritatis noſtrae conſcribi, et vt nunc per futura tempora melius credatur, et firmius obſeruetur, ſigilli noſtri impreſſione inſigniri fecimus.* Quin et antiquioribus Germaniae Ducibus ſigilla iam vſitata fuiſſe, clariſſimis argumentis probauit Reu. Praeſul Gottwicenſis in CHRON. *T. I. L. II. §. XII.*

§. LVII.

Quatuor autem circa ſigilla obſeruanda ſunt I. materia ſigillorum II. modus annectendi ſigilla III. effigies Regis vel Imperatoris, quae in ſigillo repraeſentatur, et denique IV. inſcriptiones ſigillorum. Materia

ſigillorum varia eſt, et potiſſimum quadruplex, aurea, argentea, plumbea et cerea. IO. MICHAEL HEINECCIVS de *Sigillis veter. Germanor. P. I. c. IV. V. et VI.*

§. LVIII.

Praeualuit autem cera in ſigillis ob materiae vilitatem et mollitiem caeteris ad vſum adcommodatior: ideoque in antiquiſſimis chartis diplomatisque tam Franciςis Merouingicae et Carolingicae ſtirpis apud MABILLONIVM, quam Germanicis, vtpote Conradinis, quae exhibet CHRON. GOTTWICENSE L. II. Henricianis, Ottonianis aliisque cerea ſigilla frequentius reperiuntur. Variatum quoque eſt in colore cerae in ſigillis vſurpatae. Alba cera ſub ſtirpe prima et ſecunda Regum Francorum, aliquando paullum rubricata obtinuit auctore MABILLON *L. II. de re diplomat. c. XVI.* Idem cerae color obſeruatur in ſigillis diplomatum Conradinorum et Henricianorum, vti teſtatur CHRON. GOTTWIC. *L. II. Cap. I. §. XIII.* item Ottonis M. quod oſtendit BENIAMIN LEVBER *in Magdeburgiſchem Stapel-Unfug n. 1572.* et ſequentium imperatorum ſigilla pleraque candidae cerae impreſſa reperimus.

§. LVIIII.

Quamuis vero WILTHEMIVS in *Vindic. hiſtor. pro Cenſura Conring. p. 87.* antiquiſſima Francorum ſigilla luteum colorem prae ſe ferre exiſtimet, eumdemque omnium primum in diplomatibus medii aeui locum obtinuiſſe contendat IO. MICH. HEINECCIVS *de Sigillis Part. I. cap. VI. §. III.*: tribuendum tamen hoc eſt temporis diuturnitati, quae illum colorem induxit. Candidiſſima enim cera cum tempore flaueſcit, et ſigilla, quae extrinſecus lutea videntur, intrinſecus candidi

didi

didi ſunt coloris. Rubrae ſeu miniatae et viridis cerae vſus non quidem nullus apud Germanos fuit, ſed tamen paullo ſerius inualuit. Ac rubra quidem, cur Imperatores et ſtatus in ſigillis vtantur, hanc reddit rationem IO. SAM. STRYCK *de ſanctit. reſidentiar. p. 24.*, *quod color ruber bella et clades cruentas antiquitus deſignauerit.* Ex Imperatoribus rubra cera primus forte ſignauit Fridericus I. Huius enim ſigillum diplomati Spirenſibus conceſſo annexum ita deſcribit CHRISTOPH. LEHMANNVS in *Chron. Spirenſi L. V. c. 64. p. 531. das Siegel dieſes Brieffes iſt in rothen Wachs mit dieſen Worten: Fridericus Dei gratia Romanorum Imperator Auguſtus.* Sed quum hoc ſigillum etiam monogrammatis figuram praeferat, quod plane ſingulare et inſolens eſt: de eius fide amplius deliberandum videtur. Poſt interregni tempora paullo frequentius rubri coloris vſus adhiberi coepit, et magno in pretio eſſe, ſiquidem teſte IO. SEBAST. MVLLERO in *Annal. Saxon.* Sigismundus Imp. ex Miſnenſibus primum Friderico bellicoſo, Electori XXV. Mart. MCCCCXXIII. hac cera ſignandi facultatem conceſſit: *Er thät ihm die beſondere Gnade*, (ſunt verba ſcriptoris) *daſs er und ſeine Erben fürbaſs zu ewigen Zeiten, als Herzoge zu Sachſen und des Reichs Churfürſten alle ihre Briefe mit rothen Wachſe verſiegeln möchten.*

§. LX.

Viridi cera Principes imp. magis, quam Imperatores et Reges Germaniae in ſigillis delectati ſunt, licet Galliae Reges eam quoque in deliciis habuerint, vti auctor eſt MABILLON *L. II. de re diplomat. cap. XVI. §. 1.* Quamuis vero et huius coloris vſus recentior ſit, vti diximus: non tamen a ſaeculo XIV. demum obtinuit, quod ſibi perſuaſit HEINECCIVS de *Sigillis l. c. §. VIII.*

 ſed

ſed integro ſaeculo prius, quia Henricus illuſtris, Marchio Miſnenſis iam an. MCCLXXXV. hac cera diploma ſignauit. v. V. C. IO. GOTTLOB HORN in *Henrico illuſtri Cap. VIII. §. XXV. XXVI.*

§. LXI.

Caeterum ſigilla eo maiorem prae ſe ferunt antiquitatem, quo aridior magisque exſiccata eſt cera, ex qua conflata ſunt. Hinc ſpurium omnino cenſeri debet, ſi quod antiquius perhibetur ſigillum, in quo cera mollis adhuc et pinguis adparet.

§. LXII.

Neque vero adeo perpetuus fuit cereorum ſigillorum vſus, vt plane exularent aurea, vti viſum eſt BENIAMIN LEVBERO de *Stapula Saxonica l. c.* et BERNHARDO A MALLINKROT de *Archicancellariis et Cancellar. p. 462. edit. Wenckeri.* Nam vti mos auro ſignandi litteras ſatis antiquus eſt, et iam a Graecis Imperatoribus vſurpatus: ita quoque Franci aeque ac Germanici Imperatores aurea nonnumquam ſigilla adhibuerunt. vid. V. C. IO. DAV. KOEHLERI *kurzgefaſste und gründliche Reichshiſtorie p. 50.* Praeſertim locus illis fuit in negotiis grauioribus, in quibus ipſa imperii maieſtas hoc poſtulare videbatur, vti eleganter obſeruat laudatus HEINECCIVS de *Sigillis P. I. Cap. IV. §. VIII.* et litteris paullo maioris momenti, vt externo etiam ſplendore illarum auctoritatem facerent teſtatiorem. Diplomata aureo vel plumbeo ſigillo munita proprie vocantur bullae, de quibus ex inſtituto egit HENR. GVNTHER. THVLEMARIVS in opere *de bullis.* add. IO. FRIDER. PFEFFINGER in *Notis ad Vitriarium L. I. tit. II. §. XIII. lit. b.*

§. LXIII.

§. LXIII.

Nihil attinet hic recenſere aureas bullas Carolingorum, quia otium hic nobis fecit HEINECCIVS l. c. §. V. Sed Germanicorum Impp. quae memorantur, aurea ſigilla non ignorare forſan operae pretium erit. v. STRVV *in Corpore iur. publ. p. 123.* Otto I. auro diploma ſignauit apud GOLDASTVM *Conſtitut. Imperial. Tom. I. p. 216.*, quem ſequutus eſt Otto III. vti patet ex eius diplomate de an. DCCCCXCIX. apud MARGARINVM in *Bullario Caſinenſi Tom. II. p. 61.* cuius haec eſt ſubſcriptio: *manu propria ſubſirmauimus et aurea bulla noſtrae Maieſtatis communiri praecepimus.* Henricus II. aurea bulla diploma, eccleſiae Paderbornenſi conceſſum, confirmaſſe dicitur, ſed eamdem tantum inauratam eſſe teſtatur SCHATENIVS *L. V. Annal. Paderbornenſ. Tom. I. p. 409.* Henrici III. auream bullam deſcribit BVCHELIVS in *Notis ad Wilhelm. Hedam p. 126.* qualis et laudatur in *Chronico Caſſinenſi L. II. c. 81.* At Henricum IV. a bullarum vſu plane abſtinuiſſe cenſeo, quia Bruſchiana laudata HEINECCIO *Cap. IX. §. XLIII.* merito ſagacioribus ſordet. Si fides BARONIO *Annal. eccleſiaſt. Tom. XII. ad an. 1122.* Henricus V. litteras, quibus ius inueſtiturae per annulum et baculum ceſſit Calixto II. P. R. aureo ſigillo communiuit. *

* Variae commemorantur Caroli M. aureae bullae, ſed aliae dubiae ſunt fidei, aliae furto ſubreptae ſunt, de quarum γνησιότητι nemo iudicare poteſt.

§. LXIIII.

Nec exſtincta cum Henrico V. Imp. ſtirpe Salica euanuiſſe vſum aurearum bullarum, ſatis demonſtrat ſubſcriptio diplomatis, quo Lotharius Abbatiam Stabulenſem in ſuam et imperii tutelam ſuſcepit an. MCXXXVII.

apud LÜNIG *Spicileg. ecclesiastic. Tom. III. p. 791. et vt hoc ratum inconuulsumque in omnia tempora maneat, hoc praeceptum et propria manu signauimus, et aurea bulla insigniri fecimus.* Conradum III. aureis bullis vsum esse, ex SAM. GVICHENON Bibliotheca Sebusiana probat CAROLVS DV CANGE in *Glossar. voc. Bulla.* Non vna, sed variae bullae aureae Friderici I. laudantur a scriptoribus BROWERO *Annal. Treuirens. L. XIV. an. 1156.* MADERO *Antiquitat. Brunsuic. p. 119.* aliisque. Talis quoque est, qua munitum est diploma, quo Ducatus Westphaliae Henrici Leonis proscripti Philippo Archiepiscopo Coloniensi adsignatus est, apud GELENIVM *Lib. VII. Syntagmat. p. 73.* Otto IV. et Philippus IV. duo illi imperii aemuli, priorum Imperatorum morem auro signandi diplomata sequuti sunt. De illo hoc compertum est ex subscriptione litterarum ad Mediolanenses de an. MCCIX. apud LÜNIG *Tom. I. Codic. Ital. diplomat. p. 396. n. 7.* Huius vero bullam auream describit GELENIVS in *Vita S. Engelberti p. 32.* Non potuit non Fridericus II. qui imperii maiestati tuendae et augendae adeo intentus fuit, eamdem sigillis aureis quoque prae se ferre, quorum plura, quam vllius Imp. commemorantur. Tale adpensum reperio diplomati, quod de libertate principum dedit an. MCCXXXII. prolato a viro illustri IO. PETR. DE LVDEWIG in *Reliqu. MSCtor. Tom. VII. L. IV. p. 515.* cui adiungimus reliquas bullas aureas, quas hanc in rem producit HEINECCIVS *Part. I. c. IV. §. V. p. 35.*

§. LXV.

Collapsa magni Interregni temporibus Caesarum auctoritate, splendor quoque sigillorum obsoleuit, sic, vt V. C. IO. GVIL. HOFFMANNVS, qui summa cum cura

cura diplomata Henrici VII. Conradi IV. Guilielmi Batavi, Richardi et Alfonsi excussit in *Iure publ. quod in S. R. I. magni Interregni tempor. obtinuit* §. *XXXI. sq.* nullam horum Imperatorum auream bullam obseruauerit. Redeunte vero post Interregnum laetiore rerum facie, sensim aurearum bullarum vsus rediit, et nullus fuit postea imperator, quin auro subinde signauerit diplomata. Hinc exstant aureae bullae Rudolphi I. Ludouici Bauari, Caroli IV. Sigismundi, Friderici III. memoratae IO. SCHILTERO ad CHRONICON IAC. A KOENIGSHOFEN p. 1102. et reliquorum insequentium, de quibus THVLEMARIVS in tr. *de bullis aureis cap. II. p. 8.*

§. LXVI.

In quantitate bullarum aurearum non est, cur earumdem varietatem miremur. Etenim haec Caesarum magnificentia plurimum constitit, et hic plerumque non tam imperatoris liberalitas aestimanda, quam eius sumtuum erogatio, cuius gratia diploma concedebatur.

§. LXVII.

Argentearum bullarum vti nullus fuit apud Germanos vsus; ita quoque altum de illis vbique silentium est, quin et apud Francos nulla eius metalli sigillorum vestigia obseruauit IO. MABILLON *L. II. de re diplom. c. XVI.* §. *16.* Quamuis vero plumbeae bullae veluti propriae fuerint Pontificibus Rom., qui dulce putant, aurum piscari plumbo, non tamen nulla exstant exempla, vilissimum illud metallum signandis diplomatis Imperatores Germ. adhibuisse. Exstat enim plumbea bulla Ottonis M. teste subscriptione diplomatis apud MARGARINVM in *Bullario Cassinensi Tom. II. p. 48. quod vt verius credatur, diligentius obseruetur ab omnibus, manu*

propria

propria roborantes sigillo plumbeo sigillari praecepimus. Ottonis III. bullam plumbeam laudat IO. MABILLON *de re diplomat. L. III. p.578.* et binas alias ex HVNDII *Metropol. T. I. p. 364.* et MEIBOMIO *Scriptor. rerum Germ. p. 437.* adfert Reu. Praesul Gottwicensis in CHRONICO p. 212. Conradus II. diploma ecclesiae Frisingensi concessum an. MXXXIII. plumbo signauit apud P. MEICHELBECK *Chron. Frisingensi Part. I. p. 299.* Maiestati imperii quum plumbeis bullis vix consuli posse animaduerteret Fridericus I., iisdem plane videtur abstinuisse.

§. LXVIII.

Alterum est, vt qualis annectendi sigilla modus fuerit, videamus. Germanicorum Imperatorum diplomata ita signabantur, vt membrana ea parte, cui sigilla imprimuntur, in crucis modum incideretur, deinde cera ex vtroque latere scissurae isti cruciformi, et sigillum intrinsecus cerae imponeretur, ita, vt intrinsecus et extrinsecus quasi cohaereret. Modum hunc annectendi sigilla Saxonicis Imperatoribus vsitatum eleganter descripsit BENIAMIN LEVBER in *Stapula Magdeb. n. 1572.* At melius eumdem cognoscere licet ex αὐτοψία ectypi sigilli, cui pars antica, effigie ornata, defecit, in CHRONIC. GOTTWIC. *L. II. p. 164.*

§. LXVIIII.

Sed valde modus hic imprimendi sigilla fraudibus patuit. Quam facile enim cera, membrana ad ignem modice incalescente, in postica parte abradi vel discindi potuit, et sigillum integrum alio transferri? Acute, vt solet, imposturam hanc in diplomate Abbatis S. Donati de Scozula odoratus est Innocentius III. P. R. in *Cap. 5. X. de fide Instrumentorum*, cuius verba digna sunt,

quae

quae hic adſcribantur: *Rurſus*, inquit, *cum cera ſigilli ab interiori parte vetuſtiſſima eſſet, cera, quae poſita erat ab exteriori parte quaſi ad conſeruationem ſigilli, recens erat et mollis, quod cum diligenter inueſtigatum fuiſſet, certo certius eſt compertum, quod ſub vetuſto ſigillo charta fuerat perforata, et per glutinum nouae cerae, quae poſita fuerat exterius quaſi ad conſeruationem ſigilli, vitioſe fuit ipſi chartae ſubiunctum: Eadem falſitatis ſpecie per vitioſam videlicet appoſitionem ſigilli caetera fere priuilegia Romanorum Imperatorum, praeter priuilegium Henrici, vel falſa reperta ſunt vel falſata.* Hinc iam facile reddideris rationem, cur tot falſis diplomatibus ſincera ſigilla adfixa reperiantur, quale exemplum Innocentius adfert in *Cap.5. X. de crimine falſi*, vbi ipſe recte cenſet, bullam genuinam furtim ſubreptam, et callide falſo diplomati adſutam eſſe. Sic quoque ſigillum diplomatis Lindauienſis probum et ſincerum viſum eſt HERM. CONRINGIO, quod a genuino diplomate auulſum eſſe, nemo dubitauerit.

§. LXX.

Idem ſigilla affigendi modus placuit Francis, vti docet MABILLON *L. II. de re diplomat. Cap. XXXVI. §. III.* et ab his ad Germanos, vti pleraque alia, translatus videtur. Manſit huius moris cuſtodia in Germania conſtanter vsque ad ſaeculum XII., quod vel diplomata Henrici IV. et Henrici V. prolata in CHRONICO GOTTWICENSI aliaque complura ſatis luculenter teſtantur.

§. LXXI.

Sigilla vero hunc in modum membranae affixa non eumdem omnia locum occupare ſolent. A Merouingis enim plerumque affigebantur paullo ſupra extrema Datae, quam vocant, verba. At Carolingorum diplomata

mata sigillum fere affixum habent post Cancellarii aut Referendarii nomen. Caeteri Imperatores locum sigillo elegere e regione signi et recognitionis Cancellariorum, ita tamen, vt dextrum plerumque latus, numquam fere sinistrum teneret. IO. NICOL. HERTIVS de *fide diplomatum Sect. I. §. XVII.*

§. LXXII.

Posterioris aetatis mos est sigilla *adpendendi*, et saeculo XII. fere ad finem properante, post Friderici I. Imperatoris mortem in Germania inoleuit. Equidem iam longe antea hoc vsitatum fuit, sed tantum in bullis aureis, et plumbeis, quippe quae aliter quam hoc pacto membranae illigari non poterant. At cerea sigilla non prius, quam post Friderici I. excessum diplomatibus ex filis, cera capsulis impressa, apud Germanos adpendi coeperunt. Ita constat sententia laudati LEVBERI existimantis, sub Sueuicis demum Imperatoribus nouum hunc sigilla imprimendi modum in morem iuisse. HEINECCIVS *de sigillis P. I. c. XVI. §. IV.*

§. LXXIII.

Porro spectandae sunt sigillorum imagines, quas si praecipuum diplomatibus ornamentum adferre dixero, neminem me spero habiturum contradicentem. Hinc numquam imagines in sigillis omissas esse certissimum videtur. Sane antiquissima Francica sigilla Regis effigie insignita fuisse luculenter ostendit annulus Childerici I. Regis Francorum, Tornaci in eius sepulcro anno MDCLIII. repertus. Hic enim Principis armati effigiem cum inscriptione: CHILDERICI REGIS, repraesentat. V. IO. IAC. CHIFFLETIVS in *Anastasi Childerici c. VII. p. 99.* Colligi quoque hoc potest ex loco ex *Gestis*

Gestis Francorum supra adlato, quo annulus, Clodouei imagine insignitus, inuentus dicitur.

§. LXXIIII.

In diplomatibus Imperatorum et Regum Germaniae quae occurrunt formulae, quibus sigillum ipsa imaginis voce denotatur, neminem dubitare patiuntur, sigilla Germanica imaginibus fuisse conspicua. Sic, vt vnum modo huius rei exemplum adferam, Conradus III. Imp. in diplomate, Bremensi ecclesiae concesso imaginis suae in sigillo expressae mentionem facit his verbis: *et vt haec ab omnibus sic dispofita et conftituta esse noscantur, praesentis scripti paginam fieri, et* NOSTRAE IMAGINIS *signo roborari mandauimus.* LINDENBROG *Priuileg. eccles. Hamburg. n. 45. p. 155.*

§. LXXV.

Quandoquidem vero effigies sigillorum tantum habent et momenti, et splendoris, vt eas prae ceteris magno in pretio habeant viri harum rerum peritissimi: non male forsan huic opusculo consulere videremur, si illas aeri incisas hic subiiceremus. Nemo enim tam est antiquitatis incuriosus, qui non fructum oculis gratissimum capiat, si in aere spectet venerandos Imperatorum Regumque Germ. vultus, in quibus, vt est vultus animi index, oculis quasi cernat modo huius indomitam animi ferociam, et spectatam belli domique virtutem, quae in viuo eluxit; modo illius degenerem inertiam ignobilemque mollitiem, qua in vita fere difflueret. Nec sine risu saepe videas expressam in facie stupiditatem, et fatuam amentiam, qua ad quaestus tam callide abusi sunt clerici. Quid denique iucundius est, quam in fumosis illis ceris regium veterum habitum, ad priscam

ſcam ſimplicitatem compoſitum, cognoſcere? Habet et vetuſtas neſcio quam maieſtatem, non minus mirandam ea, quam in cultiſſimo ſaeculo Reges et Principes oſtentant.

§. LXXVI.

Sed quum hoc inſtituti noſtri ratio non ferat, et imagines ſigillorum quilibet ſpectare poſſit in ectypis, quae exhibent NIC. ZYLLESIVS in *Defenſ. Abbatiae S. Maximini P. III.* V. C. IO. FRIDER. SCHANNAT in *Vindic. archiui Fuldenſ.* IO. MICHAEL HEINECCIVS in opere de *Sigillis*, et Reuerendiſſ. Abbas Gottwicenſis in CHRONICO, qui et in deſcribendis illis praeclaram poſuerunt operam, aliique complures: id nobis datum erit negotii, vt breuiter potiores, quae huc pertinent, obſeruationes perſtringamus. Iam primum omnium obſeruandum eſt, in Merouingorum * ſigillis nuda tantum capita Regum rudi admodum caelatura expreſſa eſſe, quod vel ideo non mirandum eſt, quia Reges Francorum primae ſtirpis ſignarunt annulis, in quibus praeter caput nihil fere exprimi ſolebat, vti obſeruat IO. MABILLON *L. II. de re diplomat. c. XVI. §. II.* et ſpecimina apud eumdem luculenter teſtantur. Ne te, quaeſo, moueat ſigillum Maximinianum apud ZYLLESIVM *l. c. P. III. p. 10.* in quo Dagoberti Regis effigies dimidiata cum pallio, ſceptro regali, et diademate adparet. Vti enim pleraque diplomata, quae Dagoberto tribuuntur, dubiae fidei ſunt; ita quoque ſigilla eius non vna falſitatis nota laborant. conf. HEINECCIVS de *Sigillis P. I. Cap. X. §. V. et VI.* Deinde Merouingica ſigilla totam Regum faciem aduerſam praeferunt.

* Effoſſi cum feretro Childerici Regis annuli effigiem eius cum framea ſ. haſta, quam manu tenet, crinitam prae ſe ferunt. GVNDLING *de feud. vexill. p. 11.* conf. GOTTL. WERNSDORF Comment.

ment. *de Regibus crinitis Francorum Merouing. stirp. Witemb. 1742.* in quo relatum legitur, huius stirpis Reges capillum intonsum gestasse; quod capitis decus ab regibus Caroling. fuit repudiatum. De capillo prolixo, nobilitatis decore, vid. HEINECCIVS *El. Iur. G. T. I. 402. T. II. 357.*

§. LXXVII.

Sed tota haec figurarum ratio immutata est Carolingorum aeuo, quo melior cultus et elegantia quasi renasci videbatur. Primo enim imagines illorum omnes oblique ad dextrum latus conuersae sunt, si Carolomanni iconem excipias, quae in laeuam partem inclinata est. IO. MABILLON *L. II. de re diplomat. Cap. XVI. §. VIII.* Secundo sigilla Carolingicae stirpis dimidiatam Regis effigiem, seu superiorem corporis partem exhibent. I, quaeso, in rem praesentem, et inspice specimina apud MABILLON *L. V. de re diplomat.* et SCHANNAT in *Vindic. archiu. Fuldens. diplom.* quae fidem dictis facient.

§. LXXVIII.

Ex hac consuetudine est, quod priores Germaniae Reges non toti in sigillis adpareant, sed tantum vmbilico tenus se sistant, et vultum ad dextrum latus conuersum habeant. Schema tamen illorum ad maiestatem magis, quam antea, est compositum, quia coronati, dextra lanceam vexillo ornatam, sinistra vmbellam seu scutum praeferentes repraesentantur. Eius generis sunt sigilla Conradi, Henrici I., Ottonis I., qui tamen augusta dignitate potitus, sceptrum et globum adhibuit, quod patet ex sigillo apud ZYLLESIVM *P. III. defens. Abbat. p. 22.* Hinc ab eo tempore origo *globi imperialis* * apud Germanos repetenda videtur, quia et posteri omnes, eumdem gestantes, in sigillis conspiciuntur. CHRON. GOTTWIC. *L. II. p. 163. sq.* add. NIC. HENE-

LIVS *Otio Vratislauienſi Cap. XI.* qui de origine globi ſeu pomi imperialis docte, vt ſolet, diſſerit.

* Erat hoc ſcilicet inſigne veteris imperii Rom., quo Iuſtinianum vſum eſſe conſtat. Globus ſiue orbis duplex conſpicitur in numis bracteatis Henrici IIII., id quod ad ea referendum tempora SCHILTERVS arbitratur, *de libertate eccleſiar. Germ. L. III. c. VIIII. §. 7.* quibus imperium occidentis in orientem extendebant Impp., praetenſionis ſaltem, ſiue iuris reſeruandi gratia. conſ. GOTTL. SAM. TREVERI *hiſtoria globi crucigeri, ſymboli maieſtatis, et diſquiſitio globi duplicati in numis bracteatis ſaec. XII. et XIII. Brunſu. p. 728.* A Benedicto VIII. P. R. alia ſpecies producta eſt, quam ita deſcribit GLABER: *Inſigne praecepit fabricari, quaſi aureum pomum, atque circumdari per quadrum pretioſiſſimis quibusque gemmis, ac deſuper auream crucem inſeri. Erat inſtar ſpecies huius mundanae molis, quae videlicet in quadam rotunditate conſiſtere perhibetur. Vt, ſiquidem illud reſpiceret Princeps terreni imperii, foret ei documentum, non aliter debere imperare vel militare in mundo, quam vt dignus haberetur, viuificae crucis tueri vexillo. In ipſo etiam diuerſarum gemmarum decoramine videlicet imperii culmen plurimarum virtutum ſpeciebus exornari oportere.*

§. LXXVIIII.

Elegans itaque, at plane ſingulare eſt ſigillum Ottonis III. innexum diplomati, quod conceſſum eſt eccleſiae collegiatae S. Victoris Moguntiae, et aeri incidendum curauit ILLVSTRISS. ABBAS GOTTW. in CHRONIC. *L. II. p. 209.* Stantem enim et integrum ſiſtit hunc Imperatorem, indutum amictu regio, et corona, ſupra quam ſtella ſex radiorum eminet, clauſa ornatum, dextra baculum regium magnitudine ſui integra tenentem, et ſiniſtra globum, cruce carentem. Similem eius figuram vix alibi reperias, quum in aliis, quotquot exſtant, ſigillis Otto III. ſuperiorem corporis ſui partem, ſeu dimidiatam figuram, exprimendam curauerit.

§. LXXX.

§. LXXX.

Nouam sigillorum figuram excogitauit Henricus II., qui sancti nomen meruit, quam posteri omnes mira constantia retinuerunt. Primus enim throno insidens, et totus in sigillis repraesentari voluit. Sed quid fiet sigillo Ottonis III. apud MEICHELBEK in *Chron. Frisingensi Part. I. p. 194.* quod figuram Regis in solio regio, aut imperiali sedentis praefert? Noli existimare, regulam nostram ex eo infringi! sed firmo illa talo adhuc stat, siquidem recte iam obseruauit ABBAS GOTTWIC. in CHRONICO *L. II. p. 230.* Ottonianum illud sigillum e diplomate Henrici II. desumtum esse, et a rerum imperito Ottoniano diplomati adfixum, quod credere nos iubent rationes, quae hic occurrunt, grauissimae.

§. LXXXI.

Postremo non praetermittenda est obseruatio HEINECCII de *Sigillis P. I. c. VIII. §. II. III.* in medii aeui sigillis gentilium Deorum imagines plane exulare: id quod non sine magna verisimilitudinis specie inde colligit vir in his litteris eximius, quod medio aeuo mirum in modum a profanae religionis erroribus abhorrerent Christiani.

§. LXXXII.

Venit hic mihi percommode in mentem quaestionis, quae originem aquilae imperii bicipitis in sigillis expressae spectat, de qua mirum, quam inter se contendant eruditi. Sed satis exploratum est, nullum aquilae vsum in sigillis fuisse ante tempora Ludouici Bauari. Primus hic sigilla aquila exornauit, simplici vero, non bicipiti, et quidem binas diuersas aquilas ad vtrumque throni latus collocauit, vti docet elegans sigilli ectypon, quod

quod dedit Ill. IO. GEORG. ESTOR *P. I. Opuscul. minor. p. 9.* Addatur descriptio sigilli maiestatis, quae tabulis foederis inter Ludouicum Imp. et Philippum R. Galliae icti subiecta est apud LEIBNITIVM in *Cod. iur. gent. diplomat. T. I. p. 152.* Eumdem morem tenuit Carolus IV. Imp. qui initio simplicem aquilam in vtroque latere expressam adhibuit. v. *Descriptio sigilli Carolini apud Illustr. Dn.* DE LVDEWIG in *Reliqu. MSCtor. T. I. p. 379.* et HEVMANNI *Obseruat. de Imper. mortuo p. 53.* Postea vero duas has alas in vnam quasi conflauit et bicipitem finxit. Sic in sigillo adlato a FVGGERO in *Speculo Austriaco L. III. c. IX.* quo an. MCCCLXVIII. litteras signauit Carolus IV. duabus aquilis ad latera imperatoris exhibitis, in scuto dextri lateris aquila biceps repraesentatur. Perperam ergo primam aquilae bicipitis originem Sigismundi Imper. aeuo adscribunt CANGIVS Differt. de *inferioris aeui numismat. p. 12.* et CHRON. GOTTWICENSE *L. II. p. 268.* Quum vero Imperatores promiscue modo simplici, modo bicipiti aquila vterentur vsque ad Carolum V., ab eius tempore constans aquilae bicipitis vsus in insignibus imperii deriuandus est; id quod satis testantur sigilla, quae collegit OLIVAR. VREDIVS de *Sigillis Comit. Flandriae p. 151. seq.* Rem hanc copiose et more suo egregie exposuit vir illustris IO. SAMVEL TREVER in Differt. de *vera origine aquilae bicipitis Imp. Rom. Germ.* quae prodiit Helmstadii CIↃIↃCCXXVI.

§. LXXXIII.

§. LXXXIII.

Nihil attinet, plura iam commemorare, quae ad imagines ſigillorum in vniuerſum ſpectant. Attamen quum et habitum corporis in ſigillis expreſſum cognoſcere et explicare, operae pretium ſit: licebit nobis ſpecimen dare in ſigillo Conradi I., quod idcirco infra exhibemus, vt ex eo de ceteris fieri queat iudicium. Illigatum illud eſt diplomati dato an. DCCCCXII., quod adcurate aeri inciſum edidit SCHANNAT in *Vindic. archiui Fuldenſ. Tab. VIII.* Spectabis in eo primo Conradi imberbis, corona ornati, et pallio induti effigiem, quae ſuperiorem corporis partem refert, et ad dextram conuerſa eſt. Porro animaduertes faciem eius ſerenam et ad grauitatem compoſitam, capillos breues, ſed non criſpatos, et collum vtrimque nudum. Corona, qua redimitus eſt, aperta et ſuperne rotunda eſt, et tribus radiis gemmatis conſtat. Regale indumentum, priſcis Francorum Regibus iam vſitatum, eſt pallium, in humeris dextra parte fibula gemmea conſtrictum, cuius figuram egregie deſcribit *Monachus San-Gallenſis* in *Vita Caroli M. L. I. c. 36.* Dextra haſtam ſiue lanceam faſcia inſtar vexilli ornatam tenet, ſiniſtra vero ſcutum praefert oblongum, concauum et ſtriis variis condecoratum. Inſcriptio ita ſe habet: CHVONRADVS REX. Quemadmodum vero corona, lancea, aliaque veſtimenta regalia, quibus indutum Conradum obſeruamus, inter imperii inſignia tum numerabantur; ita quoque non mirandum eſt, iisdem Henricum in ſigillis conſpicuum eſſe. Quin haec ipſa inſignia Conradus, morti vicinus, Henrico tranſmiſit, vti teſtantur LVITPRANDVS *L. II. Hiſtoriar. c. VII.* et WITICHINDVS *Annal. L. I. p. 636.* non aliam ob cauſſam, quam vt

ius imperii potissimum illi per traditionem insignium conciliaret. vid. Commentatio nostra de *iure imperii sine Clenod. et insignibus imp. minus pleno in German. habito.*

§. LXXXIIII.

Inscriptiones sigillorum latina lingua conceptae sunt, et nomen ac dignitatem eius, cuius est sigillum, exprimunt. Nonnullis cruces praemissae reperiuntur. Vsus huius signi, quod ex subscriptionibus, quibus cruces antiquitus praefixas esse, iam supra obseruauimus, in sigilla transiit, vsque ad saeculum XIV. constanter durauit. Nomen Regis vel Imperatoris aut solum occurrit hunc in modum ✠ KAROLVS GRATIA DI IMPERATOR ✠ OTTO DI GRA REX, aut praemissa formula quadam v. g. XPE PROTEGE KAROLVM IMPERATOREM.

* Multa saepe sigillorum inscriptionibus inesse, quae fraudem redolent, recte obseruat Innocentius P. R. in *Cap. VI. X. de fide instrumentorum*, vbi varias falsitatis notas in illis obuias collegit.

§. LXXXV.

Posterior formula Carolingis quibusdam Imperatoribus, vtpote Carolo M., Ludouico Pio, et Ludouico Ger-

Germanico in deliciis fuit, MABILLON *L. II. de re diplomat. c. XVI. §. VIII.* quae a Graecis Impp. ad Francos propagata videtur HEINECCIO *de Sigillis P. I. c. IX. §. 15.* Abſtinuerunt ab ea Imperatores Saxonici, Franconici et Sueuici, quippe qui ſolum nomen cum dignitate ſigillis ſuis inſculpi iuſſerunt. Altera formula *Dei gratia* antiquior eſt, ſiquidem in Merouingorum ſigillis iam occurrit, et longiori vſu probata eſt. Initio quidem ad pietatem magis, quam ad potentatum ſignificandum inſeruiit, vt conſtaret aliis, Deo omnia accepta eſſe referenda. Poſtea vero in ſenſum ciuilem abiit, vt axioma eſſet ſummi imperii et ſuperioritatis territorialis. Perill. A LVDEWIG ad *A. B. P. I. p. 8. ſq.* Quum vero illa vſi ſint Principes et Comites ea aetate, qua nondum gaudebant ſuperioritate territoriali, vti docent exempla apud PFEFFINGER *ad Vitriar. T. I. p. 395.*: facile patet, formulam hanc notam tum fuiſſe magiſtratus inſignis, ſeu adminiſtrationis regalium, quae iis per prouincias adſignatas a regibus et imperatoribus erant conceſſa. Celeberr. TREVER in Diſſ. *de ſtudiis I. R. G. ruinam procurant. Cap. III. §. VII.*

§. LXXXVI.

Antiquiora quaeque ſigilla vti ſimplicitate ſua, ita quoque inſcriptionum breuitate ſe commendant. Tantum enim abeſt, vt longo titulorum ſyrmate Imperatores Regesque delectati olim ſint, vt vix dignitatum aut prouinciarum, quibus praeeſſent, meminerint. Succeſſu temporis et ſaeculo, vt videtur, XII. longiores factae ſunt inſcriptiones, iisque primum adiecta eſt vox *Romanorum*, et poſt aliarum quoque prouinciarum et regnorum nomina adſcripta ſunt.

N 2 §. LXXXVII.

§. LXXXVII.

Denique nec id praetermittendum videtur, diuersas fuiſſe ſigillorum figuras. Antiquiſſima eſt orbicularis, quae et Merouingis placuit, quod ſatis teſtantur illorum ectypa edita a ZYLLESIO in *Defenſ. Abbat. S. Maximini P. III.* PAPEBROCHIO in *Propyl. antiqu. Tab. I. p. 12.* et MABILLON *L. V. de re diplomat.* Retinuerunt eamdem figuram Imperatores Germanici, ſi excipias Carolum M., Ludouicum Pium, Lotharium, et ceteros Ludouicos, qui oualibus ſigillis vſi ſunt. Sic quoque Principum ſigilla plurima ſunt orbicularia. Parabolica oblonga, triangularia, et quadrata recentiorum ſunt temporum, et rarius, immo vix vmquam ab Impp. et Regibus Germ. vſurpata videntur, de quibus conſulendus HEINECCIVS de *Sigillis P. I. c. VII.*

§. LXXXVIII.

Nihil adhuc diximus de *ſigillis maieſtatis* et *contraſigillis*, quorum tamen vſum ſatis frequentem in Germania eſſe, nemo ignorat. Nomen ſigilli maieſtatis non adeo recens eſt, vt quidam exiſtimant, ſed iam ſaeculo **X.** auditum, vti teſtatur ſubſcriptio diplomatis Ottoniani de an. DCCCCXCIX. apud MARGARINVM in *Bullar. Caſinenſi T. II. p. 61. manu propria ſubſirmauimus, et aurea bulla noſtrae Maieſtatis communiri praecepimus;* licet res ipſa tum nondum cognita fuerit. Etenim *ſigilla maieſtatis illa proprie dici exiſtimo, quae Reges et Imperatores coronatos, ſedentes in ſolio, ſceptrum et globum imperialem tenentes exhibent.* Talem habitum in ſigillis primus adſumſit Henricus II. Quemadmodum vero ille ad maieſtatem maxime compoſitus eſt; ita praecipue ſigillis maieſtatis nomen feciſſe videtur. Nam in omnibus ſigillis, quibus maieſtatis nomen ipſi Reges et Imperatores

res in diplomatibus tribuunt, imago illorum throno insidens expressa est. Sic Adolphus Rex, in throno regali sedet dextra sceptrum trifurcatum, laeua pomum imperiale gestans in sigillo maiestatis, quo signauit diploma de an. MCCXCIII., quod edidit Ill. IO. GEORG. ESTOR in *Origin. Iur. publ. Hass. Cap. IV. §. 41.* Eamdem figuram refert sigillum maiestatis, quo vsus est Bertoldus, Archiepiscopus Moguntinus, auctore Dn. VALENTIN. FERDIN. DE GVDENVS in Praef. *Syll. log. I. varior. diplomat. p. 21. sq.* Vnde non errant, qui sigilla maioris moduli *maiestatis* nomine adpellari sibi persuadent; sed complura sigilla maioris formae reperiuntur, quae tamen non sunt sigilla maiestatis. Vocantur subinde sigilla maiestatis in ipsis diplomatibus magna, sed hoc fit ratione contrasigillorum, quae sunt minoris formae. Denique notandum est, figuras Imperatorum sedentes in sigillis maiestatis desiisse cum Friderico III. v. Dn. DE GVDENVS *l. c. p. 21.*

* Sigillum maiestatis Ottonem III. Imp. peregrinis moribus imbutum, primum in Germania vsurpasse, docet KVCHENBECKERVS *analect. Hassiac. P XI.*, qui vsum horum sigillorum ab Impp. Graecis arcessit. Caeterum de sigillo maiestatis lege, si placet, Dn. DE LVDEWIG *in iure feudali p. 257.*

§. LXXXVIIII.

Nec Imperatores solum et Reges, sed et Principes maiestatis sigillis sua muniuerunt diplomata. Inter omnes constat, vsum illorum sibi vindicasse olim Electores Brandenburgicos, Duces Brunsuicenses, de quorum sigillo maiestatis in dissertatione peculiari disputauit POLYC. LEYSERVS, et prae ceteris Electores et Duces Saxoniae, item Austriacos, conf. KVCHENBECKER *Analect. Hassiac. P. XI.*, quippe qui persaepe in

chartis suis profitentur: *Das zu Urkund haben wir unser gröstes Majestät Insiegel an diesen Brief thun hengen.* TENTZEL in *Historia Gothana p. 660.* conf. MICH. HENR. GRIEBNER Diss. de *Sigillo maiestatis Saxonico §. V. sq.* Wilhelmus, Dux Saxoniae diploma anno MCCCCLXVII. sigillo maiestatis signauit, teste Dn. IO. MARTINO SCHAMELIO, in *Historischer Beschreibung des Benedictiner Klosters zu St. Georgen vor der Stadt Naumburg Cap. IV. §. 3. n. a.* Hassiae Landgrauios sua quoque sigilla maiestatis habuisse, ostendit vir laudatissimus, ESTOR l. c. *Cap. VI. §. 65.* Henricus I. Hassiae Landgrauius sigillum maius quidem adhibuit, sed maiestatis nomine illud non insigniuit. Henricus Ferreus, Landgrauius primus, in diplomatibus suis meminit *sigilli nostri maioris*, et sub Ludouico Placido demum saec XV. sigillum maiestatis primum est auditum. KVCHENBECKERVS *Analect. Hassiac.* et diplomata adfert, et ipsa sigilla, in quorum inscriptionibus sigilla dicuntur maiora; in diplomatibus vero maiestatica. Ex quo sigilla maiora Ducum sigilla quoque maiestatis fuisse colligit. Sed Principes in sigillis maiestatis, quantum ego scio, non vti Imperatores et Reges, throno, sed equo insident, habitu bellico ornati, galea cincti, dextra gladium strictum vel vexillum vibrantes, altera manu scutum praeferentes, vti patet ex descriptione sigilli maiestatis, quam dedit TENTZELIVS l. c. * Mouit hoc sine dubio R. P. MARQVARDVM HERRGOTT in *Genealog. diplomat. augustae gentis Habspurg. L. I. c. XVII. p. 103.* vt sigilla maiestatis Regum et Imperatorum propria esse, et ab iis separanda existimet, quae vocat equestria siue auctoritatis, et Principibus tribuit. Si quid video, Principes summum ius territoriale testaturi, aliam in sigillis

suis

ſuis inierunt rationem, quum figuras ſolio inſidentes Imperatores in ſigillis ſuis effingere ſolerent. ** Quemadmodum habitus bellicus omnium glorioſiſſimus in Germania, vtpote republica militari, credebatur; ita quoque non magis ſuam ſe dignitatem Principes declarare poſſe arbitrabantur, quam ſi equitantes ſe in ſigillis ſuis ſiſterent.

* Iuuare coniecturam noſtram videntur principum numi, in quibus, ſi a paucis diſceſſeris, omnes cum equo reperias, galea, lorica et ſcuto ornatos. Nam praeter Miſnenſes marchiones neminem facile principum ſedem vindicare ſibi, quae propria Imperatoris exiſtimabatur, auſum eſſe, pro comperto eſt. v. Dn. DE LVDEWIG *in der Einleitung zum teutſchen Münzweſen mittler Zeiten p.173.*

** Figuram ſigilli ſecreti, quod Theodoricus, Landgrauius Thuringiae diplomati, coenobio cuidam conceſſo, adfixit, exhibet HAHN *T. I. collect. veter. monument. p.114.*

§. XC.

Contraſigilla (*quae patrio ſermone non incongrue dixeris:* zurück gedruckte Siegel, *qua formula vtitur Adolphus Moguntinus in diplom. de an. 1461. apud* SENCKENBERG. *diſſ. de iure Auſtraeg. p. 106.*) ſunt ſigilla minora, quae maioribus vel a tergo impreſſa ſunt, vel ſeparatim diplomatibus adpenſa. Quum vero cerea ſigilla antiquitus ipſimet membranae imprimi ſolerent, nec ante ſaeculum XII. diplomatibus adpendi coeperint: facile patet, nullum contraſigillorum vſum ante id tempus eſſe potuiſſe, niſi in bullis aureis et plumbeis, quas ex vtraque parte ſignatas fuiſſe, nemo dubitat. Quamquam vero hoc ſatis certum ſit; tamen difficile eſt definire, quis Imperatorum primus contraſigilla adhibuerit. Vocantur illa quoque ſecreta; at ſecreto ſigillo iam vſus eſt Henricus IV. Imp. in diplomate Eccleſiae Niuellenſi conceſſo de an. MLIX. apud MIRAEVM *donat. Belgicar, p.388.*

p.388. quod a communi ſigillo ſcilicet maieſtatis diſtinguit, et *ſpecialis dilectionis indicium* vocat. Interim primum contraſigillis vſum eſſe ferunt Henricum VI., quorum formam deſcribit CASTALDVS de *Imp. quaeſt. LXXXVIIII. n.6.*, quem ſequuti ſunt Carolus IV., et, qui ei ſucceſſerunt, Imperatores. Illud adhuc monendum videtur, vſum contraſigillorum ideo inuentum eſſe, vt tituli prouinciarum, qui in ſigillo primario locum non inuenirent, in illa reiicerentur. Alii ſymbolum ſuum maioris fidei et auctoritatis cauſſa, alii inſignia gentilitia in illis exprimenda curarunt; et quum Henricus VI. primus in contraſigillis vſurpauerit formulam: *Iuſte iudicate filii hominum*, eamdem poſteriores quoque Imperatores retinuerunt. De contraſigillis medii aeui peculiari commentatione egit POLYCARPVS LEYSERVS, quam tamen videre nobis non licuit eſſe tam felicibus. *

* Huic toti de ſigillis quaeſtioni tamquam laciniam adiungere placet obſeruationes aliquot non nullius plane momenti, quarum prima haec eſto, 1) ſua quoque Imperatrices ſigilla adhibuiſſe. Documento eſt diploma apud WILHELM. HEDAM, *de epiſcopo Vltraiect. p. 154.* „*Vt haec traditio noſtrae auctoritatis rata permaneat, hanc paginam inde conſcriptam, manu propria roborantes, ſigillo noſtra inſigniri iuſſimus.*„ HEVMANNVS *de imperatore mortuo p. 52.* 2) in ſigillis Reges et Principes alitem manu tenentes saepe repraeſentantur, de qua re Henrici IIII. exemplum ex Zylleſii defenſ. S. Maxim. tabulis aeneis Corpori Hiſtor. Germ. annexis inſeruit STRVVIVS. OLIVARIVS VREDIVS *de ſigill. Comit. Flandr. p. 47.* ſigillum Roberti Beturienſis cum eius effigie et alite exhibet, de quo ita: adeoque etiam tum ſigillum habuit, figura equeſtri, tamquam ad venationem procedente: cuiusmodi plerumque eſſe ſolent iuuenum innuptorum ſigilla. conf. *Bericht vom Adel in Teutſchland p. 122.* 3) Filiis magnatum, ſi nondum iuſta aetate eſſent, ſuis ipſorum ſigillis vti fas non erat. Sic Comes de Clettenberg apud LEVCKFELD. *antiquitt. Walckenrid. p. 80.* teſtatur, ſe ſuo nondum ipſius ſigillo vti. Conf. DV FRESNE *h. v. p. 853.* De ſigillis comitum

tum vid. *Bericht vom Adel in Teutschland p. 123.*) Quo ex loco id quoque discimus, 4) Nobiles, ante annum aetatis vicesimum primum, sigillum proprium nullum vsurpasse. Hinc filii Ludouici Ysenburgii, Henricus, Ludouicus, et Wilhelmus, aui sui sigillo vsi sunt, in diplomate apud KOPPIVM *de insign. different. comit. imper. p. 361.* Caeterum 5) sero demum equestris ordo vsurpauit sigilla l. c. p. 447.

§. XCI.

Iam ex his, quae fusius de sigillis diximus, facile licebit, generales quasdam regulas eruere. Primo ergo loco tenendum,

I. Sigilla quo antiquiora sunt, eo minus habere elegantiae, et omnia medii aeui sigilla simplicissima esse;

II. Sigilla Carolingorum, Saxonicorum et Franconicorum alius coloris, quam candidi, cerae impressa, *νοθείας* vitio non carent. Vnde porro colliges: sigillum, cuius cerae color tum temporis nondum vsu receptus fertur, adulterinis non immerito accensendum esse;

III. Suspecta est antiquitas sigilli, cuius cera adhuc mollis et pinguis videtur.

§. XCII.

Quum sigilla Carolingorum et Saxonicorum Imperatorum membranae adfixa, et modum adpendendi sigilla cerea ante saeculum XII. in Germ. nondum vsitatum fuisse, demonstratum sit: consequens est, vt malae notae sint diplomata v. g. Ottonis M., Henrici IV., quibus sigilla adpensa sunt.

§. XCIII.

Quumque imagines in sigillis non omissas esse, et profanas ex sigillis medii aeui exulasse, obseruatum sit:

facile patet, fraudem prodere sigillum, quod Regis vel Imp. imagine careat, et multo magis, si in aliis omnibus eius sigillis imago eius insculpta reperiatur, aut in diplomate ipso mentio fiat imaginis, haec tamen non adpareat. Nec suspicione carent medii aeui sigilla, quae gentilium Deorum imagines repraesentant. Sic de Caroli M. sigilli, Serapidis capite ornati γνησιότητι acute dubitauit BARTHOLOM. GERMON Discept. *de veter. Reg. Francor. diplom. ad Mabillon. P. II. c. IX. p. 216.*

§. XCIIII.

Nec temeritatis vitium incurret is, qui falsa pronunciat sigilla Merouingica, quae dimidiatam Regum figuram, nec nuda solum capita eorum referunt. Amplius vero deliberandum esse censebis de fide sigillorum, quae Reges throno insidentes ante Henricum II. repraesentant. E contrario omni dubio caret, sigilla Carolingicae stirpis et priorum Germaniae Regum superiorem corporis partem exhibere, et imagines Regum ad dextrum latus oblique conuersas esse.

§. XCV.

Ex iis, quae §. LXXXIII. et sequentibus diximus, hae fluunt regulae:

I. In sigillis Imperatorum Saxonicorum, Salicorum et Sueuicorum non occurrit formula XPE PROTEGE. *

II. Si in sigillo antiquiore formula recentior habetur, eius fides laborat.

III. Titulus prolixior et ad hodiernum morem compositus sigillo antiquiori fraudi est.

* Solus Henricus IV. ex Salicis Imperatoribus hanc formulam Francicorum Impp., longo temporis interuallo intermissam, in vsum reuo-

reuocauit, si fides bullae, quam habet CASPAR BRVSCHIVS in *Chronolog. Monasterior. p. 182.* Sed valde dubiam esse, iam supra monuimus.

§. XCVI.

Postremo his subiicienda est regula de figura sigillorum:

Quodcunque sigillum figuram longe recentiorem habet, quam diplomatis aetas ferre potest, illud merito inter adulterina est referendum.

Sic sine dubio malae notae sigillum foret, quod ex Carolino aeuo produceretur parabolicum oblongum, aut triangulare, quale quidem isto tempore nondum vsitatum fuisse, constat.

SECTIO TERTIA
DE
INTERNIS DIPLOMATVM NOTIS.

CAPVT I.
DE
INVOCATIONE NVMINIS DIVINI DIPLOMATIBVS PRAEMISSA.

§. I.

HACTENVS externam diplomatum faciem spectauimus. Iam interna sequitur, quae est in formulis. Hanc autem explicaturis non aliunde nobis ordiri licebit, quam a piis diplomatum initiis seu inuocationibus Numinis diuini, quibus illa inchoantur. Exstat de hoc argumento G. A. STRVVII dissertatio, quam obseruationibus selectis auctam edere promisit Ill. BVDERVS *in biblioth. iuris selecta.*

§. II.

Inuocatio nominis diuini dicitur formula initialis diplomatum, qua diuinum Numen aut Christi, aut trium in Trinitate personarum, aut sancta Trinitas imploratur.

§. III.

Quum veteres nihil quidquam sine solemni precationis carmine auspicandum esse existimarent: factum inde est, vt instrumenta quoque ab inuocatione diuini Numinis inchoarentur. Romanos iam omnium rerum initium a precationibus cepisse, testatur PLINIVS in *Panegyr. Cap. I. principio.* Ita poetas quoque religioni sibi duxisse nouimus, carmina sua, Diis non inuocatis, auspicari. PLINIVS *L. VIII. ep. 4.* LIVIVS *in praefatione.* conf. ALCIATVS in *Parerg. VIIII. c. VI.** Veteres LLatores, Solon, Plato et Cicero legum suarum exordium a diuini nominis inuocatione duxerunt, quod eleganter ostendit RADVLFVS FORNERIVS *Rer. quotidianar. L. VI. c. I.* Sanctior huius moris custodia fuit apud Christianos. Sic Iustinianus Imp. Constitutioni de Confirmat. Digestorum et de veteri iure enucleando, item *L. 2. C. de offic. praef. praet. Afr. et Nou. LXXXV.* ita praefatus est: *in nomine domini nostri Iesu Christi.* Vt adeo frustra sit POLYCARP. LEYSERVS, qui in *Obseruat. diplomatico historicis de iis, quae Iustiniano Imp. in prooemio Institutionum imperite supposita §. III.* formulam hanc ab aliena manu prooemio Institutionum accessisse contendit. Nam et authentica est, quod ex inscriptione Trapezuntina probauit perillustris IO. PETR. DE LVDEWIG in *Vita Iustiniani M. Cap. VII. §. II.* et Iustiniano hanc praefationem solemnem fuisse, ex adlatis exemplis satis liquet. Quin et Codicum tam manu exaratorum,

rum, quam antiquitus impressorum* fide et auctoritate eamdem niti, luculenter ostendit vir eruditissimus CHRISTIANVS GOTTL. SCHWARZIVS in *Scholiis Philolog. ad prooem. Institut. Cap. II.* Accedit, quod eius aeuo formula ista tanto maiori studio retenta sit, quanto certius illa argumentum videbatur opinionis a peruersis Arii, Christum Deum esse negantis, erroribus alienae, quam palam et aperte quisque prae se ferre cupiebat. Postea in honorem huius formulae Leo Imp. Nou. LXXII. sanxit, vt pactum, licet nudum, dummodo inplorato Dei nomine factum esset, ratum ac legitimum haberetur. Et quum Maximilianus I. Imp. eam instrumentis praemittendam praecepisset, in Constitut. de *Notariis de a. 1512.*: tam necessaria in foro visa est, vt, si absit, instrumento omnis plane fides denegetur, quod iam antea Bartolus, aliique iuris interpretes ex Iustiniani Nou. XLVII. perperam collegerunt. Sed errorem hunc iam profligauit Dn. DE LVDEWIG *ad A. B. p. 3. 4. seq.* vbi graphice abusum huius formulae ostendit.

* Inter deos principem quoque a poetis esse inuocatum, VIRGILIVS et LVCANVS documento sunt. Ille enim Augustum *Georg. L. I. v. 24.*; hic Neronem L. I. v. 33., neuter sine adulationis nota in partes aduocauit.

§. IIII.

In Merouingicis diplomatibus tantum abest, vt inuocatio sanctae et indiuiduae Trinitatis occurrat, vti scribit PRAESVL GOTTWICENSIS in CHRON. *L. II. p. 117.*, vt potius nullam plane diuini nominis mentionem praemissam habeant, quotquot illorum genuina sunt et indubitata, quod contra PAPEBROCHIVM demonstrauit MABILLON *L. II. de re diplom. c. III. §. II.*

§. V.

At Carolingorum demum aetate diplomata inchoari coeperunt formulis: *in nomine Dei et Saluatoris nostri Iesu Christi: in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti.* Post a Sancta Trinitate diplomata auspicatus est Carolus Caluus hac formula: *in nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis;* quod exordium deinde Germanici quoque Reges et Imperatores retinuerunt, vt iudice Dn. DE LVDEWIG in *Vita Iustiniani M. p. 116. not. II.* ab Ottonis temporibus vix diploma Caesareum, quod hoc prologo careat, reperiatur.

§. VI.

Caue autem existimes, proprium semper ac perpetuum harum formularum fuisse vsum, ita, vt numquam fuerit immutatus. Multis enim exemplis compertum est, formulas vni Imp. familiares, ab altero neglectas esse, et alias vsurpatas. Quin ipsi Impp. morem, quem semel sequuti sunt, non raro migrarunt, et ab ea, qua antea vsi sunt, inuocatione recesserunt. * Ex instituto hoc demonstrauit IOD. HERM. NVNNING in *Vindic. verit. dipl. Caroli M. de Scholis Osnabrug. §. I.* **

* Suspectum igitur est propter aliam potius, quam propter hanc caussam mutatae inuocationis formulae, diploma Henrici II. Imp. de an. 1014., quo inter alia bona et regalia D. Petro concessa refertur magnus ducatus Beneuentanus, ap. BARONIVM *ad an. 1014.* GOLDASTVM *constitut. imperial. T. I. p. 229.* TOLNERVM *cod. diplomat. p. 24.* quum iste ducatus demum ab Henrico III. Pontifici Rom. cesserit. Initium diplomatis hoc est: *in nomine Domini Dei omnipotentis Patris, Filii et Spiritus Sancti. Ego Henricus Dei gratia, Imp. Aug. spondeo;* alia vero Henrici II. diplomata ita inchoantur: *in nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis. Heinricus, diuina fauente clementia. Rom. Imp. Augustus.* conf. STRVVIVS *in corp. iur. publ. p. 45.*

** Hinc

** Hinc non inconcinne dixeris, formulas inuocationum esse vel *ordinarias*, quae frequentius et plerumque leguntur, vel *extraordinarias*, quae rarius occurrunt.

§. VII.

Sic quamuis solemnis Conrado I. et Henrico I. inuocationis formula esset: *in nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis;* tamen Otto M. in diplomate de anno DCCCCXXXVII. apud HEDAM in *Histor. Vltraiect. p. 82.* alia vsus est: *in nomine domini nostri Iesu Christi.* Paullo post hic Imp. a se ipso defecit, et diploma Abbatiae S. Cornelii concessum de an. DCCCCXLVIII. apud LÜNIG in *Spicileg. eccles. T. III. p. 726.* aliter hunc in modum exorsus est: *in nomine Domini Dei et Saluatoris nostri Iesu Christi.* Plura huius rei exempla vide in CHRON. GOTTWIC. *L. II. p. 118. sq.* Nulla autem ex inuocationum formulis frequentius et constantius vsurpata legitur, quam ea, qua sancta Trinitas inuocatur. *

* Pontificum rescripta s. bullas nullam praeferre inuocationem, et statim ab inscriptione inchoari, MABILLONIVS *L. II. de re diplomat. c. 2. p. 61.* statuit. Cuius rei caussam adlegat POLYC. LEYSERVS in diss. *de iis, quae Iustiniano imperite supposita.*

§. VIII.

Ex his generales hasce regulas eruimus.

I. Sublestae fidei sunt Merouingorum diplomata, quae inuocationem diuini numinis praemissam habent. (§. IIII.)

II. Diplomata Carolingorum genuina ante Carolum Caluum non inchoantur formula: *in nomine sanctae et indiuiduae Trinitatis.* (§. V.)

III. Varius et inconstans sub Impp. Germanicis fuit inuocandi formularum vsus. (§. VI.)

IIII. For-

IIII. Formulae inuocationum aliae ordinariae, aliae extraordinariae. (§. VI.)

V. Inuocatio ſanctae Trinitatis reliquis omnibus frequentior et vſitatior eſt in diplomatibus Germanicis. (§. VII.)

CAPVT II.

DE NOMINIBVS ET TITVLIS REGVM ET IMPERATORVM GERM. IN DIPLOMATIBVS.

§. VIIII.

SEQVVNTVR iam formulae, quae nomina et titulos Regum et Impp. continent, de quibus tenendae regulae ſequentes. Prima eſto: *Nomina antiquiſſimorum Germaniae Regum ſimpliciter ſine praemiſſo pronomine ſingularis, aut pluralis numeri in diplomatis genuinis expreſſa ſunt.*

§. X.

Obſeruatur hoc quoque in Regum Francorum tam Merouingicae, quam Carolingicae ſtirpis diplomatibus, vti teſtantur ſpecimina apud MABILLON *L. V. de re diplomat.* Et quamuis vir hic doctiſſimus contra PAPEBROCHIVM in *Propyl. antiqu. n. 34.* oſtenderit, antiquiſſimos Francorum Reges tum ante, tum poſt Dagobertum numero multitudinis de ſe loquutos eſſe; illud tamen intelligendum ſaltim eſt de ipſo diplomatum contextu. Nam in exordio pronomine vtriusque numeri abſtinuerunt, quod ipſe fatetur. At in Germaniae Regum diplomatibus poſitum vocabulum NOS, quod genus loquendi nonnullis maieſtaticum vocatur, manifeſtum eſt fraudis et νοθείας indicium. Hinc recte

BENIAM.

BENIAM. LEVBER in *Disquisit. Stapul. Saxon. n. 1524.* diploma Ottonis M. Magdeburgense ideo falsi insimulauit, quod pronomen hoc plane inusitatum titulo praemittatur. Originem huius moris in Germ. diplomata cum additamento NOS auspicandi ab Interregni M. temporibus repetit IO. NIC. HERTIVS de *fide diplomatum Sect. I. §. XI.* Rationem vero huius formulae elegantem reddit IO. PETRVS DE LVDEWIG ad *A. B. P. I. p. 6.*

* Priuilegium Iulii Caesaris, quod domui Austriacae datum fertur, his verbis est scriptum: *Nos Iulius Imperator, nos Caesar et cultor Deorum, nos supremus terrae imperialis Augustus.* Nero autem ita auspicatur diploma: *Nos Nero, amicus Deorum, et fidei eorum propagator, Receptor potestatis Romanae, Imp. et Caesar Augustus.* Quot verba, tot paene falsi argumenta! Credibile scilicet est, Romanum aliquem ex illa aetate scripsisse: *Nos Iulius; terra imperialis; fidei propagator etc.* Quid quaeso ab vsu saeculi primi et aureae aetatis, tam barbara, tam vitiis inquinata oratione magis est alienum? conf. *pag. 37. not.*

§. XI.

Quod de pronomine numeri multitudinis diximus, illud quoque valet de altero singularis numeri pronomine *Ego.* Vtitur quidem eo Otto II. Imp. in diplomate de dono Adelheidis, Imperatricis, Monasterio Murbacensi apud EDMVND. MARTENE *T. I. Thesaur. Anecdot.* nec non Henricus II. in transactione inter Episcopatum Wormatiensem et Monasterium Laurishaimense de an. MXXIII. apud FREHERVM *T. I. Scriptor. rer. Germanic. p. 74.* verbis hisce: *Ego Heinricus diuina fauente clementia Romanorum Imperator Augustus.* Sed per errorem imperiti notarii forte in haec diplomata pronomen illud irrepsit; et multis dubiis pronominum vsum obnoxium esse, egregie monet *Auctor Chronici Gottwicensis L. II. p. 232.*

§. XII.

Altera regula est: *priores Germaniae Reges solo Regis titulo sine vllo additamento vsi sunt.* * Sic Conradus I. simpliciter se adpellauit Regem sine vllo additamento, vel Regis Germaniae, vel Alemanniae, et numquam titulum Imperatoris, aut Regis Romanorum vsurpauit. Ita quoque Henricus Auceps, et Otto M. licet hic in quibusdam diplomatibus *Lotharienfium et Francigenum et Germanenfium* quoque Regem ante adeptam Imp. dignitatem sese scripserit. Tanto magis vero hoc mireris, quod iam primae stirpis Francicae Reges, et praesertim Carolus M. se Reges Francorum in suis diplomatis dixerint. MABILLON *L. II. de re diplomat. cap. III. et IV.*

* Titulorum Regis et Imperatoris coniunctio in diplomatibus Impp. Carolingicae stirpis manifestum νοθείας est indicium. Etenim Caroli M. successores Augusti vel Imperatoris nomen non a die consecrationis Pontificiae, sed quisque a morte patris, vel designatione successoris ab eo facta adsumserunt. Hinc nec annos imperii et regni distinxerunt, nec Regem ab Imperatore, vt ex diplomatibus praeclare obseruauit ONVPH. PANVINIVS de *comitibus Imp. c. 5.* adde CONRINGIVM *de Germ. Imp. Roman. c. 10.* ad. LAMPAD. P. III. c. 2. p. 102. v. WEGELIN *de praerogatiua ciuitat. Lindau. prae coenobio Lindau. p. 250.* Etiamsi vero ipsi Reges Carolingicae stirpis Imperatoris titulo in chartis suis non vterentur: tamen monachi, aliique scriptores saepenumero illos Imperatoris nomine ornabant, quod nono iam saeculo factum esse obseruamus. Non ergo falsis adnumerandae sunt tabulae, in quibus Ludouicus Germ. ab aliis Imperator dicitur. Sed merito suspecta habentur, quae ipsi Ludouico tribuuntur diplomata, si Caesaris vel Imperatoris Augusti nomen praeferunt. vid. HEINECCIVS *histor. Ludou. Germ. p. 706.*

** Nomina a vitiis aut virtutibus imposita v. g. *magnus*, *pius*, *crassus*, *caluus* in diplomatibus non leguntur. WIG. HVNDIVS *Metropol. Salisburg. T. II. p. 18.* diploma an. IↃCCCLXXXIII. datum Caroli *Calui* nomine inscripsit per imprudentiam, contra morem curiae. Carolus enim a probroso Calui nomine se abstinuit, nec in

in tabulas illud vmquam retulit, quia contumeliosum erat. vid. SCHVRZFLEISCH in diss. *de Conrado Imp. §. 5.* FREHERVS *ad constitit. de exped. Rom.* in *celeberrimi* GEBAVERI *edit. Schilteri Instit. iur. feudal. p. 240.*

§. XIII.

Tertio obseruandum est: *formulas titulorum pro diuersitate dignitatis regiae et imperialis diuersas esse.* Ex quo imperium Romanum cum regno Germaniae, per pactum solemne inter Ottonem M. et Leonem VIII. P. R. anno DCCCCLXIV. initum, coniunctum est; Dn. IO. VLRICVS CRAMER in Progr. *de coniunct. imper. Rom. cum regno Germ. sub Ottone I.* adde SCHILTER *de libertat. ecclesiar. Germ. L. III. Cap. V. §. 11. sq.* perpetuo hoc discrimen in diplomatibus seruatum est. Ante susceptam enim Romae coronationem simpliciter se adpellabant Reges v. g. *Otto diuina fauente clementia Rex.* Si vero consequuti essent imperialem dignitatem: *Imperatoris*, aut *Imperatoris Romanorum* adpellationem sibi tribuebant. Ita Ottonis Imp. formula est: *Otto diuina fauente clementia Imperator Augustus.*

§. XIIII.

Sequatur regula quarta: *Regis Romanorum titulus ante Henrici II. tempora insolitus et spurius est.* In diuersa de origine huius tituli abeunt eruditi. Nonnulli iam tempore Carolingicorum Imperatorum Reges Romanos fuisse tradunt, a quibus dissentit SCHVRZFLEISCHIVS diss. *de Conrado Imp. §. 2. 3.* vtpote qui Carolingicos Imperatores ante partam Imperatoris Augusti dignitatem solo regis vocabulo vsos esse, docet, in diplomatibus illa aetate scriptis. Ac tantum abest, vt inter Reges Carolingicos Regem Romanum reperias, vt hocce dignitatis vocabulum ne in Saxonicorum quidem

Impp. tabulis occurrere ostenderit HOFFMANNVS, diss. *de Rege Rom. viuente Imperat. electo* §. 1. p. 7. conf. HEINECCIVS *vita Ludou. Germ.* p. 707. IO. SCHILTERVS * *Institut. Iuris publ. Tomo II. T. I. n. 14.* a Carolo I. eam repetit; alii Henricorum III. et IV. temporibus quaerunt, a quibus suam sententiam seiungit HERTIVS de *fide diplomat. Sect. II. §. I. in notis*, qui Fridericum I. titulum hunc introduxisse scribit. Sed Henricum II. Imp. hoc titulo vsum esse, patet ex diplomate Paderbornensi ecclesiae concesso apud LÜNIG *Spicileg. ecclesf. Tomo II. p. 704.* et diplomate, quod exstat in SCHANNATI *Corpore Tradition. Fuldens. n. 593. p. 243.* Ex quo antiquiorem hunc titulum Henricorum et Friderici Barbarossae aetate esse, vnusquisque intelligit

* Ipse a se dissentit SCHILTERVS, quippe qui *Tr. de libertate eccles. German. L. V. c. 7. §. 8.* ante Fridericum II. sub titulo *Regum Germanorum* ad imperium euectos esse successores existimat, ac tempore Conradi IIII. Friderici II. filii, inuenisse sibi videtur morem coeptum, vel potius ex Bulla Hadriani Pontificis repetitum suscipiendi tituli Romanorum Regis. Addit, l. c. optimo consilio id esse factum, vt eo minus litium mouere postea Romanus posset praesul, postulata consecratione et iure parili, quum electus Rex Germ. eo ipso etiam Roman. Rex esset, et futurus Imperator.

§. XV.

Quinto velim obserues: *titulum semper Augusti iam sub initium saeculi IIII. tempore Constantini M. frequentius esse vsurpatum.* Documento sunt multae inscriptiones monimentorum publice positorum a GRVTERO collectae, *inscript. antiquis p. 282. n. 3. p. 283. n. 4. 8. 9. p. 284. n. 1. 2. p. 1086. n. 4. 5.* Neque, vt fit in huiusmodi re, subito inualuit huius vocabuli consuetudo, sed paullatim coepit frequentari. Primum, quod sciam, monimentum, in quo inscriptum illud adparet, GRVTERVS ex *Camdeno*

deno attulit *l. c. p. 272. n. 9.* in Cumberlandia repertum, his verbis: OB. HONOREM. PHILIPPI. IMPERATORIS. NOBILISS. SEMPER. AVGVSTI. ET. PHILIPPI. CAESARIS. NOBILISSIMI. Itaque quum regnum Philippi, Arabis scilicet, qui haud dubie intelligitur, in saeculi tertii dimidium inciderit, quo tempore credibile est, exstructum esse hoc monimentum, etsi forte post obitum Philippi demum sit factum: adparet, antiquissimam esse *semper Augusti* adpellationem; quippe quae aliquoties et Diocletiano, hoc ipso aeuo regnanti, fuit tributa, GRVT. *l. c. p. 278. 279.* EZECH. SPANHEMIVS *d. V. et P. N. T. II. p. m. 384.* et, qui hunc excipit, Constantio, GRVT. *p. 280.* Postero tempore *semper Augustus* legitur crebrius in monimentis Iuliano (de Constantino enim iam diximus), Iouiano, Valentiniano, Grotiano positis, quod probant de Iuliano quidem MARMORA TAVRINENS. *P. I. p. 249.* et GRVTERVS de hoc ipso pariter atque de ceteris *p. 284. 285. 1086.* Mirum igitur est, quam frustra sint LEVBERVS *disquis. stapul. Saxon. n. 1532.* et CONRING *in notis ad Lampadium c. II. p. 103.* Illi enim Fridericum I. Imp. huius adpellationis auctorem faciunt; quos, vt fit, presso pede plerique sequuntur. Quorum vero sententiam loco iam mouit THVLEMARIVS *in diss. de titulo semper Augusti.* * Quid igitur ex his, quae modo diximus, de semper Augusti vocabulo, consequens esse volumus? Hoc scilicet, *vt propter hanc vnicam caussam, quod scriptum sit in praecepto semper Augusti vocabulum, nullius fides diplomatis labefactetur, quippe quod antiquissimum est.* **

* Titulus ille non ominabatur incrementa imperii, sed aeternitatem et perpetuitatem in imperio, et numquam futuros priuatos. vid. SAMVEL. PITISCI *Lexic. antiquit. v. semper Augustus.* conf. SCHVRZ-

SCHVRZFLEISCH diff. *de Conrado Imp.*, quo loco difputatum eft, num recte Augufti vocabulum Germanice reddatur: *Mehrer des Reichs*, et quando id obtinuerit.

** Non pauca quidem diplomata, quae femper Augufti titulum prae fe ferunt, fufpecta merito habentur, vt conftitutio Ottonis M. de locatione et priuilegio Camerae imperialis de an. CICCCCXXXXVII. apud GOLDASTVM *Tom. I. Conftitut. Imperial. p. 215.* et Ottonis II. Conftitutio, tot fcilicet doctiffimorum hominum argumentis conuicta; de confirmatione iuris municipalis Magdeburgenfium et praerogatiuae Scabinorum apud LEVBERVM *l. c. n. 601.* cuius principium eft: *Nos Otto Dei gratia Romanorum Imperat. femper Auguftus.* Nolumus tamen fraudis arguere, ob hanc ipfam rem alia, quae hunc titulum habent, diplomata. v. HERTIVS *l. c. Sect. I. §. XI.* HEINECCIVS de *Sigillis P. I. c. VIIII. §. 55.* Otto quidem primus matrem etiam fuam *femper Auguftam* vocat, in diplomate de an. IↃCCCCLXVIII. apud LÜNIG *T. III. Spicileg. ecclefiaft. p. 184.* [Paragraphum fuperiorem ex mea ipfius fententia immutare, quum certiora quae effent, haberem, nullus dubitaui, praefertim, quum accuratius hoc modo regula conftituatur, ex qua fides atque auctoritas diplomatum quodammodo pendet. Blafche.]

§. XVI.

Titulis praemittuntur formulae: *diuina clementia, diuina fauente clementia, diuina concedente, auxiliante, propitiante, iuuante, difponente, difpenfante, miferante, praeordinante clementia.* Tanta autem illarum eft varietas ac diuerfitas, vt operam et oleum perditurus effet, qui certam et vniuerfalem de illis regulam fuppeditare vellet. Confultius potius foret cuiuis Regi et Imperatori proprias huius generis formulas notare, ex quo facilius certi quid colligi poteft. Crebrius autem occurrit formula: diuina fauente clementia, quaeque reliquis conftantius vfurpata eft. Non minus illa antiqua eft, quam altera *Dei gratia*, fiquidem in chartis Caroli M., quae habentur in *Formulis Alfaticis*, quas in Commentar. *ad L. Salicam p. 236.* edidit IO. GEORG. ECCARD, iam occurrit,

currit, eamdemque rationem habet. Hinc quoque hac pro illa vſi ſunt Imperatores. De formula *Dei gratia* diximus ſupra. * Hic addimus, originem eius a Graecis Imperatoribus a nonnullis repeti. De Leone Imp. probat BECMANNVS in *Notitia dignitat. T. I. Diſſ. I. Cap. III. §. 7.* eum adhibuiſſe formulam Λέων ἐν Θεῷ βασιλεὺς, et alibi ἐν ὀνόματι τȢ δεσπότȢ, ΙησȢ χριςȢ τȢ ΘεȢ ἡμῶν αὐτοκράτωρ καίσαρ. Exinde colligit, poſtea hanc formulam in alteram *Dei gratia* transfuſam et mutatam eſſe. Caeterum communis haec formula fuit Regibus Francorum, Hiſpanorum, Anglorum, aliorumque, quod ex diplomatibus illorum ſatis luculenter adparet. Ratio itaque fugit laudatum LEVBERVM *de Stapul. Saxon. n. 1539.* exiſtimantem, nullum in Occidente Regem Ottonis M. tempore fuiſſe, cui formula haec placuerit.

* Non abs re viſum eſt, ſuccinctam huius formulae hiſtoriam hic addere, decerptam ex *viri ill.* LENZII *conſiliarii aulici* libello breui, qui nomine auctoris ſuppreſſo, ita eſt inſcriptus: *von Gottes und des heil. apoſtol. Stuhls Gnaden, aus Magdeburgiſchen, Saechſiſchen, Anhaltiſchen und andern diplomatibus erlaeutert. Halle 1748.* Anſam huic, vt vulgo creditur, alia praebuit pietatis aduerſus Deum pleniſſima formula: *in nomine ſanctae et indiuiduae trinitatis*, vel ſimile quid huius. Profecta igitur illa ab ordinis ſacri hominibus in oriente parte, et a *Leone*, Imp. accepta, tranſiit poſtea in occidentem. Vbi a clericis haud raro, aliis atque aliis vocibus vſurpata, *Pipino* primum regi percommoda viſa eſt, ad ſpeciem imperii honeſti, quod iniquitate partum erat, induendam. Hunc et ſui ſucceſſores et alii Reges ac Imperatores ſunt ſequuti. Itaque, quod cultui diuino tributum erat ab initio vocabulum, deinceps arrogantiae hominum ceſſit, et maieſtatis exſtitit indicium. Quod quum ita eſſet: aliis deinceps coepit ſupremae dignitatis formula, magnopere placere. Ac primum quidem illa vſi ſunt Comites Burgundiae, quibus longo poſt interuallo a Carolo VII. Rege ea interdictum eſt. Hos S. R. I. Principes et Comites ſequebantur Imperatorum Henrici IIII. et V. aeuo, quum terras illi ſuas hereditario nomine poſſidere coepiſſent. Nec deſunt exempla generoſae ſtir-

pis

pis hominum, de *Hackeborn*, de *Stegelitz*, de *Franckenstein*, de *Plotho*, de *Asseburg*, qui suis in diplomatibus cum ista formula superbiunt saeculo XIII. et XIIII. Immo etiam, quod mireris, alicubi legas in diplomate de an. 1254. *Iohannem, Dei gratia, aduocatum,* (h. e. iudicem atque praefectum) *in Alstede.* Ad dignitatis sacrae viros principes quod attinet, sunt, qui Coloniensem Episcopum, *Cunibertum*, an. 623. ea iam vsum esse adfirmant. Certa res est de *Lucullo*, Moguntino Archiepiscopo, qui an. 785. Pipinum et Carolum imitatus est. Frequens postero tempore mentio fit formulae in Magdeburgensium episcoporum diplomatibus. *Nos* illud multitudinis numero dignitatem significans, serius accessit. Mirum est, immo ridiculum, legere in diplomatibus sesquipedalium hominum cum mitra atque sandalio, quam sibi, saeculo XIII. potissimum cum hac formula placuerint; scilicet non Praepositi solum atque Decani cathedrales, sed custodes etiam Canonici, et Praepositi, Abbates, Abbatissae, Priorissae. Nec desierunt illi tantopere sibi indulgere, donec saeculo XV. ineptae arrogantiae modus poneretur a Principibus imperii, quippe qui suae dignitatis potestatisque rationem habere diligentius paullatim coepissent. Postremo neque hoc est praetereundum, quemadmodum Bohemorum Rex *Ottocar*, accepto a Rudolpho possidendi iure, *Dei et Imperatoris gratiam*, in monimentis suis coluit; consimili ratione Episcopos saeculo iam tertio decimo, *Dei et apostolicae sedis gratiam* diplomatibus suis praemisisse; siue quod memores essent, Romani Pontificis potissimum auctoritate et beneficio ad Episcopatum se adspirauisse; siue quod alia de caussa eidem blandirentur. conf. BERNH. CLEM. METTINGH, *de statu militiae Germanorum* p. 367. n) Blasche.

† Thomas Capuanus, Innocentii IIII. ad Fridericum II. legatus an. 1232. in *dictatore epistolarum* apud HAHNIVM *Collectione monument. veterum et recentium T. I. p. 283.* „Et est notandum, quod „magnus semper potest dicere de se: Dei gratia, ni scribat summo „Pontifici, vel Regi, et tunc debet hoc humilitatis caussa tacere. „Nam summus Pontifex nunquam ponit in suis litteris: Dei gratia. „Sed quia imitator est humilis Christi, dicit: Innocentius Episco„pus seruus seruorum Dei etc. Et est notandum, quod mediocres „personae vel minores non debent de se dicere: Dei gratia, quia „hoc verbum quodammodo arrogantiam vel dignitatem magnam, „vel magnificentiam importare videtur.

§. XVII.

§. XVII.

Proxime titulis collocatur *intimatio*, qua omnium notitiae diploma subiicitur. Haec vel prooemio quodam inchoatur, vel illo caret. Prooemium exponit caussam, qua Rex vel Imperator inductus tale praeceptum statuerit, aut aliquid concesserit. vid. *Auctor Syntagmatum dictandi*, cuius verba supra adscripsimus.

§. XVIII.

In donationibus solemnis et perpetua fere formula, qua caussa impulsiua concessionis commemoratur, haec est: *ob remedium animae, ob mercedem animae, ob praesentis vitae prosperitatem et futurae beatitudinem.* Ita hominum non modo ex imperita plebe, sed ipsorum etiam Principum animos, veluti pestilenti quodam sidere opinio adflauerat, donationibus et bonis Clericorum vsibus addictis animae saluti consuli. Quum tam effuse, in viuis quum essent, bona ecclesiis monasteriisque donarent; quid mirum, moribundos multo magis fuisse liberales? Hinc vix olim conditum testamentum reperias, quo non aliquid piis caussis relictum sit. *

* Communis erat veterum opinio, quo quisque plus auri argentiue in ecclesias expenderet, eo certiorem illum de abolitione peccatorum, ipsaque beatitate sempiterna spem atque fiduciam posse concipere. Hinc formulae illae in medii aeui chartis frequentissimae: *pretium animae viri diuitiae eius; date eleemosynam, et ecce! omnia munda sunt vobis.* Proinde opinionem de merito operum omnia fere diplomata produnt, quasi caelum pecunia emi possit. HAHN *T. I. monumentor. veter. p. 75. et 77.* conf. HEINECCIVS *de vita et rebus gest. Ludou. German. p. 743.*

§. XVIIII.

Ipsa autem intimatio duplici modo facta est. Nonnumquam enim simplicibus verbis enunciatur hisce formulis:

mulis: *nouerint omnes fideles tam praesentes, quam futuri: notum sit omnibus fidelibus tam praesentibus, quam futuris.* Aliquando vero substantiuo quodam exprimitur hoc modo: *nouerit omnium tam praesentium quam futurorum solertia, sagacitas, industria:* item: *volumus ad singularem fidelium nostrorum praesentium et futurorum notitiam peruenire.* At in confirmationibus antiquorum priuilegiorum solemnis formula est: *obtulit obtutibus nostris auctoritatem immunitatis, praeceptum etc.* ideoque formulae paullo ante recensitae in concessionibus priuilegiorum locum tantum videntur habuisse. Saepe quoque intimatio fit enumeratis personarum qualitatibus et conditionibus, velut: *dilectis fidelibus vniuersis paribus nobilibus, Castellanis, hominibus censualibus ac hominibus omnibus cuiuscunque conditionis,* quae formula Wilhelmo Batauo placuit in diplomate apud LÜNIG *Spicileg. eccles. Continuat. I. p. 4.* Variae sunt eius generis formulae, quae vix certa regula constant.

CAPVT III.
DE
CONTEXTV DIPLOMATVM ITEM DE IMPRECATIONIBVS.

§. XX.

POSTQVAM satis explicandis honorum nominibus, quibus sibi in diplomatibus placent Reges et Imperatores, immorati, easque formulas, quae ad praefationem diplomatis pertinere videbantur, persequuti sumus: nihil superest, quam vt ad illustrandum diplomatis contextum progrediamur. In eo vero notanda sunt I. nomina et elogia hominum, quibus aliquid conceditur;

tur; II. tituli, quos sibi ipsi tribuunt Reges et Imperatores, et denique III. id, de quo in diplomate agitur, seu res, quae in diplomate conceditur. Horum omnium in examine diplomatum rationem habendam esse, vnusquisque facile animaduertit.

§. XXI.

Quandoquidem titulorum philosophia ita consuetudini seruit, vt nihil magis, tamque varias mutationes expertum sit; animus est, pauca tantum, non proletaria tamen, nec iniucunda de titulis delibare. Primo itaque tenendum, *titulo Principum nullum Imperatorum ante Henricum Aucupem vsum esse, nec diploma ante illa tempora exstare, in quo mentio fiat Principum imperii.* * Regulam hanc debemus PAPEBROCHIO in *Propylaeo P. I. n. 22.* Equidem coaeuis scriptoribus satis familiare est vocabulum Principum imperii, quin in antiquis Alamannorum legibus iam principum mentionem fieri obseruamus. Conf. *Prologus LL. Alaman.* Ludouicus IV. Imperator in *Confirmat. Concambii* apud SCHANNAT in *Corpor. Tradit. Fuldens. n. 543. p. 220.* ait: *annuentibus atque fauentibus cunctis, qui aderant, Principibus.* Recentius exemplum habes in DITMARO *L. I. Annal. p. 325. Otto ab omnibus Regni Principibus in Regem electus Conradum sibi quasi ad hoc indigno praeposuit.* ** Duplex autem huius verbi ratio est. Primo enim Principes dicuntur proceres regni et primarii Palatii administri, quod vel inde liquet, quod Comites quoque Principes adpellati sunt. Nam Ridaggus Comes *strenuissimus Princeps* vocatur in charta Alfridi, Hildesheimensis Episcopi de an. 872. apud LEVCKFELD in *Antiquitat. Gandersheimens. cap. XXV. p. 287.* Alio sensu Principes vocantur

cantur domini territoriales, quales Germaniam Conradi I. aetate ignoraſſe adfirmant, qui rectius ſapiunt. Quae quum ita ſint; mirum omnino videri poteſt, nullum huius verbi vſum in diplomatibus obſeruari. Attamen ſatis exploratum eſt, ex genuinis diplomatibus ante Conradum I. et Henricum I. quin iis, quae horum Regum temporibus edita ſunt, principum vocem plane exulare. Hinc falſitatis notam incurrunt conſtitutio de expeditione Romana, diploma Carolinum de baſilica Aquisgranenſi, diploma Ottonis M. Magdeburgenſe vel eo nomine, quod principum imperii mentio in illis fiat.

* Diplomata, quae ante exſtinctam Carolinam ſtirpem mentionem faciunt vel *principum*, vel formulae: *noſtro et imperii*, aut *imperii principum* conſenſu habenda ſunt pro ſpuriis, falſis. MABILLON *d. Re dipl. II. c. 1. p. 220.* Omnia diplomata, quibus in ius proprium alicui ducatus aut comitatus confertur ante Henricum Aucupem, falſa ſunt. vid. DE LVDEWIG *ſingul. iur. publ. p. 104.*

** Albericus Monachus trium fontium ad an. 1234. p. 550. *Nota*, inquit, *in Alemannia omnes Archiepiſcopi et Epiſcopi, quidam excellentiores Abbates, et omnes Duces, et quidam Marchiones, et Landgrauius Thuringiae, et Palatinus Comes de Rheno, omnes iſti vocantur Principes; ceteri autem ſunt, vel Comites, vel Caſtellani, vel Nobiles.* vid. V. C. SCHROETERI diſſ. *de differentia iur. Rom. et Germ. circa connubia impar.*

§. XXII.

Quemadmodum priores epiſcopi a faſtu et dominatu mirum in modum abhorrebant, et vitae potius ſanctitate morumque integritate, quam ſplendore alios anteibant: ita quoque ſplendidis titulis, qui vanitatis quid ſpirare videbantur, nec ipſi vſi, nec ab aliis ornati ſunt. Hinc Archiepiſcopi, epiſcopi, abbates in diplomatibus Regum Germaniae audiunt *ſancti, venerabiles, honorabiles, dilecti*; aliquando *fideles* compellantur. Henricus II. Imp. in diplomate Gandersheimenſi de an.

MXXI.

MXXI. apud LEVCKFELD in *Antiquitat. Gandersheimens. cap. XIV. p. 215.* Pilegrimum *venerabilem* Coloniensis ecclesiae Archiepiscopum, item fidelissimum vocat. *Venerabilitas*, inquit CAROLVS CANGIVS, *titulus honorarius episcoporum, qui venerabiles vulgo compellantur.* Egregie hoc confirmat IOACH. VADIANVS de *colleg. monasteriisque Germ. L. II. p. m. 42.* apud Goldastum, vbi ait: *iam quod sanctum et in Christo venerabilem patrem vocant, illius aetatis more est factum. Siquidem episcopos et abbates vulgo sanctos et venerabiles dicebant.* Nec aliter ferebat vsus aetate Carolingorum, cuius quum non meminisset fabricator diplomatis Lindauiensis: turpiter admodum se dedit, et fraudis indicium luculentissimum ipse ostendit. Rabanum et Salomonem, sacrorum antistites, *illustres* adpellat, quos tamen saeculari more honoratos esse a Ludouico Pio, nemo sibi persuaserit. Nam quamuis priuati in suis litteris sacrorum Praesules ex adulandi studio, aut pro suo in eos amore illustres salutarent, vti ex Marculphi formulis, aliisque exemplis constat; tamen illi ex regii palatii consuetudine numquam ita compellati sunt. Sic Hilduinum, Archicapellanum, quem Agobardus, amori indulgens, non semel illustris titulo ornauit, Ludouicum Pium semper *virum venerabilem* dixisse, obseruauit TENZELIVS in *Vindic. Censur. diplom. Lindauiens.*

§. XXIII.

Titulo *Illustris* * nullus apud Francos splendidior et illustrior fuit, vti recte monuit MABILLON *L. II. de re diplomat. cap. III. §. 4.* Hinc ipsi Reges eo insigniri voluerunt in diplomatibus, quae ita inchoantur: *Dagobertus Rex Francorum vir inluster: Pippinus Rex Francorum*

corum vir inluster. Postea vero quam Carolus M. imperio potitus est, illustris nomen insuper habuit, aliique eius exemplo Imperatores et Reges Germanorum. Tum demum hoc dignitatis verbum proprium esse coepit optimatibus, ducibus nempe et comitibus, numquam vero sacri ordinis hominibus adtributum est, vti paullo ante obseruauimus. Origo eius arcessenda est a Romanis, qui titulum hunc deferebant Praefectis Praetorio, Quaestoribus, Magistris militum, aliisque, quin et Regibus exteris, qui summo honori hoc sibi ducebant, vti erudite, more suo, ostendit CAROLVS DV FRESNE *Dissert. XXIII. ad Ioinuille.* Sic ad Francos demum transiit.

* Conf. BOEHMERI Dissert. *de secund. nupt. personar. illustr.* STRVVIVS in *Iurisprud. heroic.* et in *Corpor. iur. publ.* itemque GOTTF. LEONH. BAVDISII Diss. *de titulis viri illustris, spectabilis, clarissimi etc. olim aulicis, nunc scholasticis. Lips.*

§. XXIIII.

Nobiles * in diplomatibus vsque ad saeculum fere decimum quintum dicuntur, non qui hodie hoc nomine conspicui sunt, quippe quos ministeriales et milites olim vocatos esse constat, ALBERT. KRANTZIVS *L. I. Metropolis cap. II. et L. III. c. II.* sed Proceres regni Germanici, Duces, Principes, Comites et Barones. Nam quamuis iam ante id tempus in nonnullis diplomatibus milites et ministeriales ** nobilium titulo condecoratos esse obseruemus, qualia exempla occurrunt apud Dn. DE LVDEWIG *Tom. IV. Reliquiar. MSCtor. p. 182. et 186.* et doctissimum CHRIST. GOTTL. RICCIVM in *Part. I. des Entwurfs von dem Landsässigen Adel in Teutschland cap. XXXIX. §. VI.*: factum tamen hoc est ex singulari Principum quorundam beneuolentia, quam ad exemplum

emplum non trahendam esse nemo ignorat. Quanto in honore et pretio in Germania habitus fuerit hic titulus, vel exinde colligamus licet, quod ipsis Regibus et Imperatoribus non indignus visus est, quemadmodum Henricus Imp. vocatur *der edle Herr Kayser Henrich* apud *Auctorem der Lindauischen Ausführung p. 668.* Hinc hodie quoque Pontifex Electores et principes in litteris suis nobiles compellare solet. vid. IO. FRID. PFEFFINGER in *Vitriario illustrato Tom. I. p. 1069.* Plura de titulo nobilis habent HVLDERICVS AB EYBEN in Diss. *de titulo nobilis §. X.* et quem honoris caussa nomino, vir illustris, IO. GEORG. ESTOR in *commentar. de ministerialibus p. 360. vsque 416.* vbi plena manu sparguntur exempla, quae rem luculentissime probant. Liceat iam addere, quod sponte quasi se offert, rationem illos maxime fugere, qui nobilitatis in superiorem et inferiorem distinctioni antiquiorem saeculo XV. originem vindicare contendunt, quippe quam hoc ipso demum tempore inualuisse res ipsa monet, et tam praeclare demonstratum est a viris harum rerum intelligentibus, vt caussa merito perorata videatur.

* Nobiles in diplomatibus Carolingicis passim vocantur *potentes regionis.* Quo quidem nobilitatis nomine CONRINGIVS in Diss. de *ciuitat. imp. §. 25.* illos solos intelligit, qui iuris dicundi potestate vtentes vulgo *Graffen* aut *Fürsten* sunt adpellati. CAROL. FRID. SCHOEPF in *praef. relation. diplomatico historicae de fratribus domus S. Kiliani,* monet, multo ante saec. XIIII. imperii equitibus titulum nobilium esse tributum. Sed falsus est. conf. *ephemerides litterariae Goettingenses 1741. plag. 97.*

** *Ill.* GLAFEY *de ministerial. L. I. c. III. sect. I. m. II. §. 14. 15. 16.* et Dn. DE GVDENVS *in syllog. diplom. p. 144.* varia attulerunt diplomata, in quibus titulus nobilis militaribus et ministerialibus tribuitur. add. STRVBEN *obseru. iur. histor. Germ. obs. I.*

§. XXV.

§. XXV.

In elogiis, quibus in contextu diplomatum vtuntur Reges et Imperatores, dum de se loquuntur, mirum in modum variatum est. Mox enim *celsitudinis*, mox *maiestatis*, mox *serenitatis*, mox *regalis magnificentiae*, mox *sublimitatis*, mox *regalis culminis*, aut simili titulo delectantur. Ex recensitis titulis plerosque omnes iam adhibuit Otto M. in diplomatibus teste Auctore CHRON. GOTTWIC. *L. II. p. 170.* Sunt qui credi sibi sine sponsore volunt, Francicos Reges primae et secundae stirpis, et Saxonicos Imperatores potestatem suam numquam *maiestatis* nomine insigniuisse, sed eius loco aut celsitudinem, aut Serenitatem, aut Amplitudinem nostram dixisse. Minime omnium vellem haec excidisse BENIAM. LEVBERO de *Stapula Saxon. n. 1533.* Mitius enim dicere non possum, quam illum errare. Nam Francis maiestatis titulum iam placuisse, ostendit vir summus IO. NIC. HERTIVS *de fide diplomat. Sect. I. §. III.* et Ottones, et ante hos Conradum I. eo vsos esse, compluribus exemplis compertum est. v. CHRON. GOTTWIC. *p. 121. 170. 197. sq.* *Serenitatis* titulus, de quo vid. *Celeb.* HEVMANNI progr. de *titulo Serenissimi, in Poeciles T. III. L. 3.* iam Imperatoribus Rom. familiaris fuit, et saeculo, vt videtur, tertio post Christum natum inualuit. Theodosius iunior et Valentinianus Impp. in L. III. C. de statuis et imagin. *in suae serenitatis imaginibus ac statuis erigendis priuatae collationis iniuriam propulsari praecipiunt.* Idem elogium sibi tribuunt Arcadius et Honorius Impp. in L. XIII. C. de re militari. Hinc sine dubio a Romanis hoc dignitatis vocabulum ad Francos transmissum est. confer. CAROLVM DV FRESNE in *Glossar. hac voce.* De titulo *fraternitatis* inter Reges et

Princi-

Principes vſitato egit MOSER in *opuſc. academ. extremo.* Documenta vero ſaeculi XVI., in quibus mentio fit *Churfürſtlicher Durchlauchtigkeit*, falſa ſunt. vid. LEYSER *Med. ad ff. vol. I. 36.*

His, quae in paragrapho dicta ſunt, adde ſequentia:

1) In diplomatibus genuinis vox feudum ante ſaeculum VIIII. fruſtra quaeritur, etſi ANTON. DOMINICVS *de praerogat. allodior. c. XV.* illam ſaeculo VIIII. iam vſitatam fuiſſe, contendat. Hinc falſitatis arguitur Conſtitutio de expeditione Rom., in qua vox iſta reperitur. FREHERVS *in notis ad illam conſtitutionem* ait: „Hanc vocem, ſc. feudum, non credebam tam antiquam, „ſed Friderici demum aeuo cum vſibus et conſuetudinibus illis „natam. Perlegi tot diplomata, tot annales, tot veteres me„morias; *feudum* numquam, beneficia ſemper inueni.„ BVRC. GOTTH. STRVVIVS *in hiſtoria iuris cap. VIII. §. 1. not.* ****** *p. 678.* conf. IO. ADAM. KOPP *hiſtor. Iur. Part. III. p. 84.* Dn. DE LVDEWIG *in iur. client. c. II. p. 22.* „Ipſe, inquit, „mille diplomata, imo clientelares litteras cuiuscumque fere „generis perlegi, nec tamen verbi alius in hoc argumento me„mini, quam beneficii, ſtipendii, clientelae.„ conf. Ill. ac Celeber. GEORG. CHHRISTIAN. GEBAVER in diſſ. *de origine vocis feud. Germ.* cap. I. §. 19. ſq.

2) Formula *beatae memoriae* in diplomatibus non ſemper denotat obitum Principis, quia etiam de viuis illa ſaepenumero vſurpatur, quod docet MVRATORIVS *della antichità Eſtenſi e d'Italiane P. I.* ove ſi tratta dell' origine e d' antichità della caſa d'Eſte *c. 34.* conf. *Illuſtr.* IO. GEORG. ESTOR, *Analect. Fuldenſ. p. 42.*

3) Loquendi modus: *cum conſilio Principum*, ante ſaeculum X. inauditus eſt. Falſa igitur ſunt diplomata cum hac formula, quae ante Henricum Aucupem ſcripta traduntur. v. MABILLON *de re diplomat. L. II. c. I.* add. LVDEWIGIVM *de Princip. S. R. I. poteſt. in ſacr. p. 27.*

§. XXVI.

Eorum, de quibus in diplomatibus agitur, disquiſitio, nobiliſſimam rei diplomaticae partem non immerito conſtituit. Manca autem et imperfecta illa erit ſine

R hiſtoria

hiſtoriarum, iuris tam publici, quam priuati, beneficiarii, eccleſiaſticae diſciplinae, et earum rerum omnium, quarum in diplomatibus mentio fieri ſolet, cognitione. Campus itaque latiſſimus hic ſe offert excurrendi in nobiliſſima quaeuis rerum grauiſſimarum argumenta, et inueniendi multa praeclare minus animaduerſa adhuc aliis, aut inuenta, maiori in luce collocandi. Sic, vt exemplo rem illuſtrem, vnde, quaeſo, luculentius ſeruorum * in Germania ſtatus intelligitur, quam ex diplomatibus? nonne haec nomina, diſcrimina ſeruorum varia, iura dominorum in eosdem clariſſime loquuntur? dic, amabo te, vnde rectius et plenius fata et ſucceſſionem ſeruitutis Germanicae diſcere licet, quam ex diplomatibus? Qui igitur fieri aliter potuit, quam vt inſigne lumen in doctrinam hanc illatum ſit a viris doctiſſimis IOACHIMO POTGIESERO in opere de *conditione et ſtatu ſeruorum apud Germ.* et Ill. IVSTO HENNING BOEHMERO in Diſſert. *de iure et ſtatu hominum propr.* qui ex his ipſis fontibus hiſtoriam ſeruitutis Germ. egregie reperiuerunt.

* De modo vindicandi aut perſequendi homines proprios inſpiciendum eſt diploma HENRICI VI. *de hominibus propriis*, quod exſtat apud SCHILTERVM *de fine et obiect. iur. publ. R. G.* in *collect. Franckiana p. 95.* Aliud diploma, *Ottonis, Burggrauii de Kirchberg*, huc ſpectans vid. *ibid. p. 97.*

§. XXVII.

Res, quae in diplomatibus conceduntur, ſiue corporales, ſiue incorporales ſint, cum longo pertinentiarum ſyrmate recenſeri ſolent. Formula ita fere ſe habet: *tradimus praedium cum omnibus appendiciis ſuis, domibus, aedificiis, mancipiis,* * *vineis, campis, agris, paſcuis, ſiluis, cultis et incultis, aquis, aquarumque decurſibus, molendinis,*

lendinis, mobilibus et immobilibus, viis et inuiis, accessibus et adiacentiis, finibus, exitibus et regressibus etc. Eius generis formulae antiquissimae sunt, quod vel ex L. III. C. *de bonis vacant.* adparet. Nec Henricianis demum temporibus in morem iuit, appendicias rerum concessarum speciatim in diplomatibus enumerare, vti visum est PAPEBROCHIO in *Propyl. P. I.* Nam longe antea Francis in donationibus aliisque chartis priuatis vsitatum fuit, quod docent formulae Marculfi apud BALVZIVM, PISTORIVM aliosque. conf. MABILLON *L. II. de re diplomat. c. VII. §. XI. et L. VI.* vbi specimina profert antiquiorum diplomatum Regum Francorum, in quibus peculiares appendiciarum recensiones habentur.

* Aperte hoc vocabulum indicat, duram adhuc conditionem seruorum, eosque a dominis cum praediis alienatos esse. Exeunte saeculo XIII. haec seruorum adpellatio fere exoleuit, siquidem in diplomatibus serui non *mancipia*, sed *homines proprii* vocentur; id quod argumento est, paullo mitiorem ex eo tempore factam seruorum in Germania conditionem. Caussam huius rei cum cura et insigni eruditionis adparatu eruit V. C. IOACH. POTGIESER *de condit. et statu seruor. L. I. c. III. §. 28.*

§. XXVIII.

Praeterea in contextu diplomatis locum habent imprecationes, quae sunt *sanctiones poenales seu repraesentationes malorum violatoribus diplomatum subeundorum.* Vsus illarum perantiquus est, et Romanos iam suprema sua iudicia, ne irrita fierent, exsecrationibus, veluti praesidiis firmissimis munire consueuisse, nouimus. Vide IO. SAM. STRYCK in Diss. *de exsecrationibus testamentorum.* Ab his ad alias gentes transiit, nimirum Graecos, Francos, et potissimum Germanos, quorum instrumenta tam publica, quam priuata exsecrandi formulis plenissima sunt. MABILLON *de re diplomat. L. II. c. VIII*

Praeſul Gottwicenſis in CHRON. *L. II. p. 174. 200. 217.* et alibi paſſim. Ex poſterioribus maxime teſtamenta et donationum inſtrumenta diris eiusmodi exſecrationibus munita ſunt, vt nullum facile eorum, quod medio aeuo conditum ſit, reperias, quod illis careat. v. MARCVLFVS in *formulis L. II. c. I. II. III. IV. V. VI.* et alibi paſſim, LINDENBROGIVS in *formulis cap. LXXII.* Ratio in promtu eſt. Quo magis enim Clerici ſua intereſſe putabant, non infirmari ſupremas tabulas et donationes, quibus eccleſiarum opes augebantur: eo ſtudioſius quoque curabant, vt diriſſimae quaeuis illis inſererentur imprecationes, quae a repetendis bonis, iniuſte occupatis, alios deterrerent.

* De imprecationibus, diplomatibus adſcriptis, egit MONTFAVCON *L. VI. Palaeograph. Graec.*, vbi de re diplomatica Graecorum differit. Huc pertinent anathematiſmi, vt vocantur, decretalium, a quibus vehementer abhorruiſſe legimus PETRVM DAMIANI, *L. I. ep. 2.* vt propterea ad Alexandrum II. P. R. ſcriberet: „Duo quae„dam apud Apoſtolicam ſedem frequens vſus obtinuit, quae ſi ſan„cta veſtra prudentia iudicat, vt nobis videtur, omnino digna ſunt „corrigi. Vnum, quia cunctis fere decretalibus paginis anathema „ſubiungitur, etc. Quamobrem ſi ſanctae veſtrae prudentiae pla„cet, hunc morem de caetero a decretalibus paginis amoueri prae„cipiat, et vel damni pecuniae, vel alterius cuiuslibet vltionis calcu„lum in earum transgreſſione praefigat.

§. XXVIIII.

Exiſtimat doctiſſimus MABILLON *L. II. de re diplomat. c. VIII. §. vlt.*, Germanis imprecationes non adeo familiares fuiſſe. Sed quamuis mulctae pecuniariae, vti ait, chartis Germanorum ſaepe adiectae reperiantur; tamen imprecationes quoque in illis identidem occurrere, ex Lege Alamannor. T. I. c. II. charta Thaſſilonis apud GEWOLDVM in *addit. ad Hundii Metropol.*

tropol. Salisburg. T. I. p. 125. aliisque veteris aeui monimentis luculenter probauit Reuerendiss. Praesul Gottwicensis in CHRON. *p. 174. sq.* *

* Quin publici saporis mos hic in Germania olim fuisse videtur. Nam et eruditi, qui ferebantur, homines, et librarii diris solebant deuouere, et quasi sacros esse iubere eos, qui scripta sua mutare, aut abolere, aut in iis aliquid delere auderent; qualia exempla frequentissima sunt in codicibus manu scriptis, quorum nonnulla adduxit IOACHIMVS CHRISTIANVS NEMEITZ in *vernünftigen Gedancken über allerhand historische, critische und moralische Materien, P. I. c. XIV.*

§. XXX.

Mala, quae repraesentari solent illis, qui vim et auctoritatem diplomatum infringere audeant, sunt vel temporalia, vel spiritualia. Ad illa refero mulctas pecuniarias, poenas capitis, et similes. Poenae spirituales, vt vocant, sunt anathemata, excommunicationes, vindicta diuina, ira sanctorum et aeterni infernalis ignis cruciatus. Mulctae pecuniariae in diplomatibus Germ. admodum frequentes sunt, et mox cum poenis spiritualibus, veluti excommunicatione, iudicii diuini interminatione coniunctae, mox sine illis reperiuntur.

§. XXXI.

Non mirandum est, his terroribus maxime in diplomatibus Reges et Imperatores Germ. vsos esse superstitioso aeuo, quo nihil magis valebat ad coërcendos frena mordentes, quam horrendum anathematis fulmen. Quis enim, qui religionis aliquem sensum habuit, ausus esset, violare diploma? si quidem sciret, anathema dictum esse omnibus diplomatum temeratoribus, eosque eiusdem sortis fore, ac Iudam proditorem, Koram, Dathanem, Abiramum, aliosque, in quos triste

exemplum diuina Nemesis statuit. Sed hoc quoque inuentum est Clericorum, quorum studio dirarum eiusmodi exsecrationum vsus primum in chartis priuatis, et potissimum donationum, ecclesiis factarum, instrumentis inualuit, qui postea in diplomata quoque migrauit. Quum tantam vim in animis hominum haberet excommunicationis fulmen: facili negotio vnusquisque intelligit, cur ad eius poenam olim sese obligauerint Germani, de quo diximus in specimine iuris Germanici *de obligatione sub poena banni ecclesiastici et imperialis.*

§. XXXII.

Instar omnium vnam alteramue imprecationis formulam hic subiiciemus, et de mulcta pecuniaria haec esto: *Si quis autem aliquam supra taxato sancto ac venerando loco violentiam, subtractionem, vel inuasionem intulerit in rebus mobilibus et immobilibus vel familiis vtriusque sexus tamquam imperialis praecepti temerarius violator, ducentas libras auri obrizi eidem ecclesiae vel ipsius rectoribus componere cogatur.* vid. diploma Ottonis I. quod episcopo Volaterensi super priuilegiis eiusdem ecclesiae concessit apud IVSTVM FONTANINVM in *Adpend. ad Vindic. diplomat. contra Germonium p. 159. sq.* Exsecrationis autem formulam hanc habe: *quod si quis arte aliqua siue dolo siue violentia quaeque bona praenominatae ecclesiae minuere praesumserit, anathema sit, et a regno Dei et consortio sanctae ecclesiae nunc et semper segregatus, et sit portio eius cum satana et angelis eius vsque in aeternum.* vid. diploma fundationis monasterii Poledani apud MADERVM in *Antiquitat. Brunsuicens. p. 107.* Diploma fundationis Walckenredensis Abbatiae apud LEVCKFELD, *antiquitt. Walckenred. P. I. c. IIII. p. 33.* atrocissimas com-

plectitur

plectitur imprecationes, ad quas qui non horreat, et penitus obstupescat, Marpesia caute durior sit oportet. Horrendam etiam ex hoc genere formulam exhibet KOPPIVS diss. *de testam. Germ. p. 139.* Rationem, cur imprecationes donationibus, aliisque contractibus adderentur, satis probabilem reddit *Vir clariss.* GNÜGE diss. *de origine iur. retract. gentilit. in Germ.* conf. GOTTL. HENR. PIPPING diss. Lips. *de imprecat. libris adscriptis.*

CAPVT IIII.

DE CLAVSVLA DIPLOMATVM, QVA SVBSCRIPTIO ET SVBSIGNATIO COMMEMORATVR, ET IPSA REGIS SVBSCRIPTIONE.

§. XXXIII.

EXTREMA contextus diplomatici pars continet clausulam, qua subscriptio et subsignatio exprimitur. Haec non alio fine subiicitur diplomati, quam vt fraudis suspicio eo magis ab illo amoueatur, maiorque fides atque auctoritas ipsi concilietur. Patet hoc ex formula solemni: *et vt haec verius credantur ac inconuulsa permaneant.* Sed paullo clarius illud docet RATPERTVS de *casibus monasterii S. Galli c. VIII.* apud GOLDASTVM *T. I. Rer. Aleman.* vbi de Ludouico Pio ait: „iussit idem „Rex suae auctoritatis praeceptum vtrique parti ad con„firmationem istius pacti statim in praesentia conscribi, „et vt cautius haec eadem firmitatis scriptura commu„niretur, praecepit primitus tantummodo dictatam, et „in aliqua scheda conscriptam sibi praesentari, et cum „ille causam comprobaret, tunc demum Cancellario „praecepit in legitimis chartis conscribere pacti confir-

„matio-

„mationem, et cum perſcriptae fuiſſent, propriae ma-
„nus auctoritate confirmans, vnam epiſcopo cum ſuis, „aliamque abbati monachisque contradidit.„ Hinc clauſula haec a diplomatibus, quae genuina ſunt, numquam abeſſe ſolet.

§. XXXIIII.

Variae autem et diuerſae ſunt formulae, quibus ſubſcriptio et ſubſignatio exprimitur. De Merouingicis et Carolingicis copioſe agit MABILLON *L. II. de re diplomat. cap. X.* De Germanicis obſeruandum, tria requiri ad ſubſcriptionem, I. ſcripturam, II. ſubſcriptionem manus regiae, III. ſigilli impreſſionem. Quae requiſita vera eſſe colligimus ex ipſa formula, quam hanc in rem Reges in diplomatibus adhibere ſolent: *hanc chartam conſcribi iuſſimus, quam manu propria ſubtus roborantes ſigilli noſtri impreſſione fecimus communiri.* Sigilli vocabulum iam adhibuit Conradus in diplomate apud HEDAM in *hiſtoria Epiſc. Vltraiectenſ. p. 72.* et ſequentes Reges Germaniae promiſcue modo annuli, modo ſigilli adpellatione vtuntur. Itaque non Ottonis I. demum temporibus ſigilli mentio in clauſula ſubſcriptionis fieri coepit, quod viſum eſt MABILLONIO *L. II. de re diplomat. c. X. §. 6.*

§. XXXV.

Sequitur iam ipſa Regis ſubſcriptio, quae variis formulis pro temporum varietate eſt expreſſa. DE LVDEWIG *ad Aur. B. P. I. p. 199. n. h. et p. 195. n. g.* Francorum Reges primae ſtirpis propria manu nomen ſuum ſubſcribebant, addito ſigno variis figuris diſtincto, aut crucis formam praeferente. Plerique adiiciebant: *ſubſcripſi,* quod vel totidem litteris, vel tribus prioribus, vel ſola littera S cum ſigno continuato expreſſerunt. Deferue-

ſeruerunt hunc ſubſcribendi morem Carolingi, quorum formula haec erat: *Signum Caroli glorioſiſſimi Regis*, a qua non multum diuerſa eſt Pipini, Caroli M. patris, qui crucis ſignum inter ſignum, et nomen ſuum interponebat, hoc modo *Signum ✠ Pippini glorioſiſſimi Regis.* Solum autem crucis ſignum manu Regis expreſſum erat, cetera Cancellarius, ſeu Notarius adſcribebat. MABILLON *L. II. de re diplomat. c. X. §. VII.*

§. XXXVI.

Quae ſubſcribendi ratio Carolingis ſolemnis fuit, ea Germanicis quoque Regibus et Imperatoribus placuit, et vsque ad Rudolphum Habſpurgicum vſu ſeruata eſt. HERTIVS *de fide diplomat. Sect. I. §. XIII.* Conſtans enim et perpetua ſubſcriptionis formula eſt: *Signum Domini Chuonradi ſereniſſimi Regis: Signum Domini Ottonis inuictiſſimi Regis: Signum Domini Henrici III. Regis inuictiſſimi.* Praeter ſigni vocabulum occurrunt etiam tituli Regis, quos iam in Carolingorum ſubſcriptionibus obſeruamus.

§. XXXVII.

Signum melioris notae ſcriptoribus ſigillum notare, nemo eſt tam parum in veterum ſcriptis verſatus, qui ignoret. Sic CICERO in *Orat. pro Quinctio c. VI.: tabulae maximae ſignis hominum nobilium conſignantur*, vbi ſignum manifeſto denotat ſigillum. Eodem ſenſu SENECA *L. III. de beneficiis c. XIII.: nec pacta*, inquit, *conuentaque impreſſis ſignis cuſtodirentur.* Sed medio aeuo ſignum a ſigillo diſtinguitur, et modo pro nomine ſubſcripto, modo pro cruce, nominis loco adſcripta, vt plurimum autem pro monogrammate nominis accipitur. Ex quo ſignum crucis, quo olim chartae et diplomata

ſignabantur, in monogramma tranſiit; poſteriores retinuerunt vocabulum *ſigni*, quo crux alias denotabatur. DV CANGE in *Gloſſario* vocibus *crux* et *ſignum*. Nihil ergo aliud vox iſta hic quidem ſignificare videtur, quam ſubſcriptionem manus propriae Regis, cuius ſignum eſt monogramma.

† Maximilianum I. ſua manu diplomata ſubſcripſiſſe negat DE GVDENVS, adfirmat KOEHLERVS. Nos illa plerumque ſubſignata fuiſſe ſtatuimus, hac ſcilicet cum formula: *per Regem, ad mandatum illius*. Sed ipſe etiam Imperator illis nonnumquam ſubſcripſit, ſi imperiale ſigillum ad manus non eſſet. v. *Celeb.* KOEHLERI *epiſtola de hac quaeſtione*. Goettingae 1748. edita.

§. XXXVIII.

Ex his, quae diximus, facile colligi poteſt regula: *in ſubſcriptione regia ſemper adhibitum eſſe vocabulum ſigni, et deinde ipſum regis nomen expreſſum.* Addenda huic eſt altera: *ſubſcriptionem regiam pro diuerſa et Regis et Imperatoris dignitate diuerſam eſſe.*

CAPVT V.

DE ARCHICANCELLARIIS ET CANCELLARIIS EORVMQVE SVBSCRIPTIONIBVS DIPLOMATVM.

§. XXXVIIII.

PROXIME regiae ſubſcriptioni in diplomatibus ſubiecta eſt ſubſcriptio Archicancellarii, ſeu Archicapellani et Cancellarii; de quorum officio iam paullo adcuratius agendum. Cancellarii aeque ac Capellani dicebantur illi, *qui deſcribendis Regis chartis et praeceptis vacabant*. Apud Romanos Cancellarii munus non adeo magnae dignitatis fuiſſe, vel ex eo patet, quod nihil foedius

foedius visum est FLAVIO VOPISCO in *Vita Carini cap. I.*, quam Praefectum vrbi, qui principem eius aetate locum tenebat, ex cancellariis ab hoc Imp. creatum esse. Sed postea magis exsplendescere coepit officii huius dignitas. Etenim CASSIODORVS, saeculi quinti scriptor *L. XI. Varior. cap. VI.* de cancellario ita loquitur: *per te praesentandus agnoscat, per te nostris auribus desiderium supplicis innotescat: iussa nostra sine venalitatis studio expedias, vt nostram possis commendare iustitiam.*

Conf. WACHTERI *comment. de Cancellariis veterum, in opusc. a Trotzio edit. p. 442.* KOCHII *prolus. de origine Archicancellariorum, Giessae edit.* H. HVGO *de prima scribendi origine, ex edit. Trotzii, p. 481.*

§. XXXX.

Apud Francos Cancellarii notariorum munere fungebantur, nimirum scribebant diplomata, eaque in scriniis regiis reponebant. Testatur hoc Monachus Engolismensis in Vita Caroli M. ad an. DCCLXIX. *quod praeceptum*, inquit, *Bartholomaeus Cancellarius eius scripsit, et ipse Dominus Rex sua manu firmauit.* Lotharius I. Imp. legem tulit, *vt Cancellarii electi, boni et veraces chartas publicas conscriberent ante Comitem et Scabinos et vicarios eius.* conf. CORPVS IVR. GERM. ex edit. V. C. PETR. GEORGISCH *p. 12. 18. Leg. XII.* Erant itaque tum Cancellarii scribae seu secretarii Principis, qui chartis tam publicis quam priuatis conscribendis adhibebantur. Quin ideo ipsi identidem Notarios se vocant in diplomatibus, quod compluribus exemplis compertum habeo. Sic Caroli M. diploma recognouit *Witherius Notarius ad vicem Chrotardi*, MABILLON *L. VI. de re diplomat. p. 502.* Diplomati Ludouici Pii de an. DCCCXXXII. apud SCHATEN *Annal. Paderbornens. L. II. p. 91.* subscri-

pſit *Hirmimarius Notarius ad vicem Theogonis.* Nec deſunt diplomata Regum German., in quibus Cancellarii loco Notarii nomen habetur. Exempla plena manu collegit Ill. IO. WILHELM. DE GOEBEL in Diſſ. de *Capellanis Imp. et Cancellariis p. 23. ſq.*

§. XXXXI.

Cancellarii dicti ſunt non a *cancellando*, quod ius illis eſſet inſpiciendi libellos, et iniquis lituras inducendi, quae eſt ſententia BVDAEI, TVRNEBI in *Aduerſariis L. XI. c. 25.* et plerorumque aliorum, ſed a *cancellis*, propterea, quod intra eos ſe continerent, vt populus, cui aures dabant, ab ingreſſu prohiberetur. v. IAC. GOTHOFREDVS ad *L. III. C. Th. de Aſſeſſor.* Tantum vero abeſt, vt infimae ſortis hominibus aditus ad munus cancellarii patuerit, vt non alii, quam illuſtres et ſummo loco nati viri illi admouerentur. Breuis vt ſim, vnicum ſaltim exemplum eius rei probandae cauſſa adfero ex EDMVNDI MARTENE et VRSINI DVRANDI *Theſaur. anecdotor. T. I. col. 1844. ſocium ſibi aſciuerunt Carolum ex illuſtri vicecomitum familia natum, qui ſcriba erat ſiue cancellarius apud dominos conſilii ſecreti ipſius.* Quemadmodum vero Reges Francorum plures habuerunt cancellarios, teſte IO. IAC. CHIFFLETIO in *Anaſtaſi Childerici cap. IX.*: ita quoque diplomata a pluribus notariis ſiue cancellariis ſubſcripta reperiuntur. Dn. DE GOEBEL in Diſſ. *de notariis cap. I. §. 14.*

§. XXXXII.

Meroueidarum aeuo Cancellarii plerumque vocabantur *Referendarii*, quorum inter Palatinos primaria erat dignitas. Cuſtodiebant illi annulos regios, itemque regiis diplomatis ſubſcribebant. Vita S. Boniti, Epiſcopi

Epiſcopi Claromont. cap. I. *ſumto annulo *aureo de manu Regis (Sigeberti) Referendarii locum adeptus eſt.* FLODOARDVS *L. II. Hiſtor. Remenſ. cap. II. Requiſitus*, inquit, *Otto, qui tunc Referendarius fuerat, cuius ibi ſubſcriptio tenebatur, adfuit, negat ſe ſubſcripſiſſe.* add. SIGEBERTVS ad annum DCXXXVII. In Referendariorum locum, Carolingis imperantibus, cancellarii ſucceſſerunt, qui eorum diplomata recognouerunt.

* „Nusquam adparet, ex quo principis miniſtrorum aulicorum „munus Referendarii fuiſſe, iudicari poſſit. Contrarium inde col„ligo, quod et plures fuerint ſimul Referendarii, et Reginae ſuos „etiam habuerint Referendarios. Verius igitur videtur, Referenda„rii munus in regno Francorum tum fuiſſe fiſcale. Id quod etiam „Aimonius L. IIII. c. XLI. docet. Referendarius ideo eſt dictus, „quod ad eum vniuerſae publicae deferrentur conſcriptiones, ipſe„que eas annulo Regis, ſiue ab eo ſigillo ſibi commiſſo muniret ſeu „firmaret. SCHILTER *de libert. eccleſ. Germ. L. II. c. VII.* §. 6.

§. XXXXIII.

Capellani dicuntur a *capa* ſeu *capella*, vel veſtis ſpecie, qua voce poſtea S. Martini veſtis κατ᾽ ἐξοχὴν denominata eſt; vel, vt alii volunt, a ciſta, in qua eiusdem S. Martini reliquiae adſeruabantur. Haec ſiue veſtis, breuis quidem ac hiſpida, humeros tegens, ſiue ciſta * in palatio regio vna cum ceteris ſanctorum reliquiis a Francis ſumma religione in vſum ſacramentorum cuſtodita eſt. DV CANGE in *Gloſſario h. v.* et ANTON. MATTHAEVS ad *Annal. Egmondan. p. 169.* et in *Analect. veter. aeu. T. I. p. 55.* Inde factum, vt loca, in quibus ſacra iſta capella vna cum aliis ſanctorum reliquiis adſeruabatur, *ſacrae capellae* vulgo vocarentur. Initio itaque capellani dicebantur, qui iſta ſanctorum λείψανα cuſtodiebant, et in regum capellis miniſtrabant. Ab

hac reliquiarum custodia simpliciter *custodes* seu *custodes palatii* vocati sunt. HINCMARVS de *ordine palatii c. XVI.* Exinde quoque constabit, cur viri dignitate illustres, Episcopi et Abbates ad capellani munus euecti sint; quod docet Charta Caroli Calui apud NIC. CAMVSAT *dans ses melanges historiques p. 84.*

* EVODIVS de *miraculis S. Stephani L. I.: capella argentea, in qua erat reliquiarum portio.* BIGNONIVS in notis ad Marculph. *T. II.* ap. BALVZIVM *p. 925.* refellit *Cangium*, ostenditque, capellam S. Martini non denotare vestem eius, sed cistam, in qua eiusdem reliquiae adseruatae essent. BVRI in der Erlaeuterung des Lehnrechts p. 246.

§. XXXXIIII.

Quum vero apud Francos diplomata aliaque regni monimenta in capellis regiis reconderentur, quod ex Concilio Francofordiensi de an. DCCXCIV. cap. III. discimus, forte, quod magis in tuto ibi fore crederentur, vt ipsa quoque Cancellaria ideo *Capella* dicta sit, vti ostendit DV FRESNE in *Glossar. h. v.*: vnusquisque, me non monente, intelligit, capellanos *fuisse scribas, secretarios et amanuenses regios*, vti diximus §. XL. Hinc non mirandum est, eos, qui sacro ordini adscripti erant, cancellariorum munia in se traxisse, quippe quae vel eo nomine iure sibi deberi credebant, quod reliquiarum curam haberent, et capellis praeessent, in quibus chartae et tabulae publicae adseruabantur. Accedit, quod hi eo tempore fere soli essent, qui litteris operam darent, et latinae linguae, qua scripta erant diplomata, periti essent, vt adeo aliis, qui litterarum tam rudes erant, quam qui trans Taurum incolunt, cancellarii munus, si maxime vellent, demandare non possent Reges et Imperatores. CLAVD. FLEVRY *Histor. Ecclesiast. Tom. XIX. in disc. praelim. §. 10.*

§. XXXXV.

§. XXXXV.

Inter Cancellarios qui familiam ducebat, dicebatur *Notarius fummus*, aliquando abfolute notarius et cancellarius, item fummus cancellarius, archicancellarius. HINCMARVS de *ordine Palatii c. XVI. fummus cancellarius, qui a fecretis olim appellabatur, erantque illi fubiecti prudentes et intelligentes ac fideles viri, qui praecepta regia absque immoderata cupiditatis venalitate fcriberent, et fecreta illis fideliter cuftodirent.*

§. XXXXVI.

Archicapellanus, qui et *Apocrifiarius* vocatur, tefte HINCMARO l. c. cap. XX. omnem rem facram, quae ad ius Regis pertinebat, curabat, omnemque Palatii clerum regebat. Hinc originem fi fpectes, diuerfus ab eo erat archicancellarius, quippe qui proprie cancellariis et fecretariis tantum praefectus erat. conf. IO. IAC. MASCOVII, viri illuftris, cultiffima differtatio de *origin. officior. aulicor. S. R. I. §. IV. V.*

* De Apocrifiariis eleganter differit STRAVCHIVS in *Amoenit. iur. Canon. VI. c. 7.*

§. XXXXVII.

Succeffu vero temporis archicapellani nomen Carolingis adhuc imperantibus * cum archicancellarii nomine eft confufum, vt nihil difcriminis inter haec officia, olim diuerfa, quod perperam negat LEHMANN in *Chron. Spirenfi L. II. c. 7.* intereffe amplius videretur. Id quod eo minus infolitum videri poteft, quod iam fub antiquiffimis Francorum Regibus haec officia fubinde coniuncta fuiffe obferuamus. Dado enim Regis Francorum, Dagoberti, Referendarius, Fredegario aliisque cancellarius dictus, archicapellanus adpellatur apud

LABBE

LABBE in *Miscell. Histor. Tom. II. p. 45.* Hitherius, qui Caroli M. diplomatis vt cancellarius subscripsit, capellanus eiusdem Regis dicitur Anastasio in *Hadriano c. I.* Apud Germanos sane vnum idemque officium semper fuit, ideoque promiscuis vocabulis designatum. BERNH. A MALLINKROT de *archicancellariis p. 227. et 235.* in Collectis Wenckeri. Non longe repetenda est huius rei ratio, siquidem capellanos cancellariorum munia obiisse iam supra animaduertimus. **

* MABILLON *L. II. c. I. p. 218.* vox archicapellani pro archicancellario insitata ante saec. X. Nam Carolini Reges cancellariae praefecere scribas et cancellarios, quos voluere, iure precario. DE LVDEWIG *singul. iur. publici p. 105.*

** „Nemo illis temporibus pacis artibus praeter Episcopos operam dabat. Itaque hos audiebant Reges, vt, si quid esset, quod religionem posset iniicere, eius monerentur; optime id animaduertente *Hugone Grotio L. II. de I. B. et P. c. 23. n. 4.* vid. GVNDLING *de Henrico Aucupe p. 220.* c)

§. XXXXVIII.

Mutata itaque rei notione, et sublata officiorum differentia archicancellarii iuxta atque archicapellani recte nobis dici videntur, qui ceteris aulae vel Palatii cancellariis et secretariis praeerant, quorumque officium erat, recensere diplomata iisque subscribere. Hinc tam in diplomatibus, quam in chronicis Germanicis modo archicancellarii, modo archicapellani adpellantur, qui Regum diplomatibus subscripserunt. Diplomati Ludouici Infantis de an. DCCCCIX. apud BROWERVM *Annal. Treuirens. L. IX. p. 445.* subiecta est subscriptio: *ad vicem Piligrini, Archicancellarii Salomon Cancellarius*, et in diplomate Conradi I. de an. DCCCCXIV. haec habetur: *Salomon Cancellarius ad vicem Piligrini Archicapellani recognoui.* In Chronico Episcoporum Mindensium plurima

rima congesta sunt priuilegia, ei ecclesiae ab Imperatoribus concessa, et a cancellariis vice archicancellariorum subscripta, qui alibi archicapellani vocantur. PHILIP. EBERH. ZECH in Schediasm. *de orig. indole, fatis et iuribus Primat. Germ. Cap. III. §. VII.* Henrici III. diploma de an. MXLIII. apud SCHANNAT *Tradition. Fuldens. p. 250.* recognouit Adelgerius Cancellarius vice Bardonis Archicancellarii, qui in eiusdem Imp. diplomate de an. MLVI. dicitur archicapellanus. SCHATEN *Monum. Paderbornens. L. VI. p. 529.*

§. XXXXVIIII.

Quamquam vero in diplomatibus Regum Germ. bina haec vocabula promiscue sint adhibita, nisi quod Conradinis diplomatibus numquam subscripserit archicancellarius, sed semper archicapellanus teste *Chronico Gottwic. L. II. p. 131.*: tamen ab Henrici III. Imp. tempore rarius occurrit posterius vocabulum, et archicancellarii nomen magis placere coepit. *Chronicon Gottwic. L. II. p. 274.* Dn. DE GOEBEL de *capellanis imp. p. 11. sq.* Obseruat vir doctissimus LVDOVICVS THOMASSIN de *veter. et nou. eccles. discipl. P. III. c. XXV. §. 17.* laudatum Imperatorem Henricum III. quamdiu Regis et nondum Imperatoris nomine vsus est, diplomata recognoscenda curasse a cancellario vices gerente archicapellani, postea vero archicancellarium, non archicapellanum subscripsisse. Neque vero tum plane vocabulum archicapellani vsurpari desitum est, siquidem eius in diplomatibus Henrici IIII. identidem adhuc mentio fieri solet apud SCHATEN in *Annal. Paderbornens. L. VI. p. 553. ad an. 1059.* add. PFEFFINGER *Vitriar. illustrato Tom. I. p. 1086.* Quin in diplomate Lotharii Saxonis de an. MCXXIX.

apud OBRECHTVM in *Prodromo Rerum Alſaticar. p. 299.* vox archicapellani in ſubſcriptione occurrit. At poſt haec tempora altum de archicapellano ſilentium, et non niſi archicancellarios diplomata recognouiſſe conſtat. Exarſerat paullo ante contentio inter imperium et ſacerdotium, et inſolentia Pontificum, oppreſſa maieſtate imperatoria, iam eo progreſſa erat, vt extortis iuribus ſacrorum nihil fere ſupereſſet Regibus in ſacris, quod eorum auctoritate, vt antea, ageretur. vid. IO. SCHILTER *de libertate eccleſiar. Germ.* L. IIII. c. 1. et 2. Quum vero iura ſacrorum olim archicapellani nomine Regum adminiſtrarent, et ex eo tempore nihil amplius de ſtatu rei ſacrae, ordine et perſonis eccleſiaſticis ad Imperatorem, ſed ad Pontificem omnia referrentur: nemo non facile animaduertit, cur omiſſo archicapellani titulo, ſolum archicancellarii nomen adhibuerint archiepiſcopi Moguntini.

§. L.

In imperio Germanico ſplendido archicancellarii titulo vtuntur tres praecipue ſacrorum Praeſules, Moguntinus, Colonienſis, et Treuirenſis, quos omnes olim Regum Germaniae diplomatibus ſubſcripſiſſe nouimus. Origines huius rei paullo altius repetere, operae pretium erit.

§. LI.

Inter complures capellas regales, quas in Palatiis ſuis habebant Reges Francorum, illae prae ceteris eminebant, quae in metropoli quadam erant. Et quum tres in Francia Orientali ſiue Germania eſſent Metropoles; veriſimile eſt, quemque harum Metropoleωn archicapellanum honores cancellarii, qui cum archicapellani dignitate tum coniungebatur, ſibi vindicaſſe.

In

In Germania prima Moguntia erat Metropolis, adeoque Moguntinus archicapellanus et cancellarius. Colonia Germaniae ſecundae metropolis erat, cuius antiſtes eo nomine non immerito ſibi archicancellarii nomen vindicabat. vid. PETRVS DE MARCA *Diſſ. de primatibus §. LXXV.* Sic quoque Treuirenſi Archiepiſcopo, vtpote Germaniae Belgicae ſeu Lotharingiae Metropolitano, archicancellariatus dignitas iure quaeſita videbatur. conf. ZECH de *orig. indole et fatis Primat. Germ. cap. II. §. III. et IV.*

§. LII.

Sub Carolingis et ſequentibus Germaniae Regibus archicapellani non eccleſiae alicuius priuilegio, ſed Regum et Imperatorum iudicio conſtituebantur. *Auctor Quinquertii Cameralis qu. V. §. 266.* Ill. IO. IAC. MASCOV in diſſertatione laudata *§. VII.* Nonnumquam etiam plures eodem tempore archicancellarii, nondum diuiſis muneris finibus, fuerunt, quod de Ottonis M. aetate oſtendit laudatiſſimus MASCOV *l. c. §. X.*; quamuis in diuerſa hic abeat Reuerendiſſimus Praeſul Gottwicenſis in *Chronico L. II. p. 182.*, qui vnum tantum archicancellarii munus obiiſſe contendit, pluresque ſibi inuicem in munere ſucceſſiſſe, et non ſine magno eruditionis adparatu cauſſas exponit, cur varii Ottonis I. diplomatis ſubſcripſerint.

§. LIII.

Interiecto deinde tempore quilibet trium archiepiſcoporum peculiarem, et ſedi ſuae ſacrae proprium cancellariatum obtinuit, Moguntinus per Germaniam, Colonienſis per Italiam, et Treuirenſis per Galliam, et regnum Arelatenſe. Tempus vero, quo certis finibus

adſtricti eſſe coeperint hi archicancellarii, certo definire, difficile eſt, et de eo pluribus diſputare ſolent iuris publici doctores, licet mire inter ſe diſſentiant. conf. MASCOV *l. c. §. XII.* IO. GEORG. ESTOR de *Miniſterial. Cap. I. §. 28. ſq.* IO. FRID. PFEFFINGER *Vitriar. illuſtrat. Tom. I. p. 1079. ſq.* Dn. DE LVDEWIG *ad Auream Bullam T. XXVI. §. 2. p. 586.*

§. LIIII.

In tantis ſententiarum diuortiis non poſſum, quin eorum accedam ſententiae, qui archicancellarii dignitatem Moguntinae ſedi, Ottone M. imperante, ab anno DCCCCLXVIII. perpetuo iure quaeſitam eſſe exiſtimant. Nam ex quo Wilhelmus, Ottonis M. filius, Moguntinam eccleſiam rexit, haud interrupta ſerie Moguntinos Praeſules archicancellarii officio praefuiſſe conſtat, * quum antea alii quoque, praeter Moguntinum, Regum et Imperatorum diplomatibus ſubſcripſerint. Dedit hoc ſine dubio Imperator amori filii, vt fixam veluti ſedem et ſtabile domicilium archicancellariatus officium in Moguntina ſede haberet, praeſertim quum iam inde ab antiquiſſimis temporibus illa Metropolis in Germania primatum tenuiſſet. Ill. MASCOV in Diſſ. *de Primatibus, Metropolitanis eccleſ. Germ. §. XX.* Ipſa ſane imperii conſuetudine Moguntinis ſupremum hoc aulae imperialis officium poſtea relictum eſt, licet lex expreſſa, qua illis dignitas haec ſit adſcripta, nondum proferri potuerit. PHIL. EBERH. ZECH in *Schediaſm. citato cap. III. §. IV.*

* Sigefridus III. Aepiſcopus Moguntinus, in diplomate primus Archicancellarii titulo vſus eſt, vti obſeruat Dn. DE GVDENVS in *cod. diplomat. p. 550. et in indice.*

§. LV.

§. LV.

Etſi vero poſt Ottonis tempora nonnumquam et Colonienſis et Treuirenſis archicancellarii munere functi ſunt in Germaniae imperio: tantum tamen ea exempla valere non debent, vt quemquam de certa et vera ſententia dimoueant. Nam ſi quando Colonienſis Praeſul pro Moguntino Regum et Imperatorum diplomatis ſubſcripſit, aut eius vice alius illa recognouit: factum hoc eſt abſente, aut impedito Moguntino, aut propterea, quod inimicitiae inter eum et Imperatorem intercedebant. Exemplo eſſe poteſt diploma Henrici V. Imp. de an. MCXIV. apud Dn. DE LVDEWIG *T. II. Reliquiar. p. 183.*, cui ſubſcripſit Arnoldus vice Brunonis (Treuirenſis archiepiſcopi) archicancellarii. Paullo ante nimirum anno MCXII. idem ille Arnoldus diplomati, quo Henricus V. Wormatiae priuilegium ratione teloniorum concesſerat, vice Alberti Moguntini praeſulis et archicancellarii recognouit apud laudatum LVDEWIGIVM *l. c. p. 181.* Sed quis eſt hiſtoriarum tam inſigniter rudis, vt Henricum V. graues cum Alberto archiepiſcopo Moguntino inimicitias exercuiſſe, et Brunonem Treuirenſem plurimum apud eum gratia valuiſſe ignoret. add. GEORG. FRANC. HELMERSHAVSEN Diſſ. de *archicancellariis S. R. I.* Erfordiae anno CIƆIƆCCXL. habita.

§. LVI.

Ex quo vero ſtabile et perpetuum in Moguntina ſede eſſe coepit archicancellariatus officium; ſupremi eius Praeſules non in Germania ſolum, ſed etiam in Italia aliiſque regni Germanici partibus ſplendidum hocce munus geſſerunt, cuius rei fidem faciunt complura diplomata apud VGHELLVM in *Italia ſacra,* eo tamen

 diſcri-

discrimine, vt in Germania reliquos Praesules excluderent, in Italia non item. Nam post Ottonis M. tempora Coloniensem et plures alios praeter Moguntinos archicancellarii munus in Italia administrasse accepimus. AVCTOR *Quinquertii Cameral. qu. V. §. 33.* Vereor autem, vt propterea, quod Colonienses archiepiscopos Ottonis M. tempore et paullo post archicancellarios in Italia fuisse in comperto sit, incunabula archicancellariatus Coloniensis per regnum Italiae in illa ipsa aetate reperiri queant, vti visum est V. C. IO. FRIDERICO IOACHIM in *Commentat. de archicancellariatu archiepiscopi Coloniensis per regnum Italiae §. V. VI.* Neque enim diuisis cum Moguntino finibus tum Coloniensis, neque perpetuo muneri illi praefuit, neque Italiae archicancellarium speciatim se dixit, ad quod maxime hic videtur respiciendum. Quum vero a tempore Henrici III. Imp. diplomata Imperatorum in Italia confecta solos Colonienses, Piligrinum, Hermannum, Annonem archicancellarios memorent, et Leo IX. Pontifex Rom. an. MXLVIIII. Hermannum perpetuum ecclesiae Romanae archicancellarium creauerit, teste WICBERTO in *vita Leonis IX. L. II. c. V. p. 71.*: non dubitandum est, quin hac aetate Italiae archicancellarii dignitas Coloniensi ecclesiae cesserit, et Imperatores exemplum Pontificis sequuti sint. Accedit, quod non multo post, tempore nimirum Lotharii Saxonis veluti expeditum visum sit, Coloniensem archiepiscopum Italiae esse archicancellarium. Etenim Chronographus Saxo ad annum MCXXXII. apud LEIBNITIVM in *Accession. historic. Tomo I. p. 289.* *et quia*, inquit, *archiepiscopus Coloniensis defuit, qui iure debet esse cancellarius in his partibus, Norbertus archiepiscopus Magdeburgicus huic officio deputatus est.*

Hinc

Hinc ſub Friderico I. primum titulo Italiae archicancellarii vſus eſt Arnoldus in diplomate de anno MCLV. apud CHAPEAVVILLIVM *Tomo II. rer. Leodienſ.* Tum quoque Moguntinus Praeſul, qui antea ſimpliciter ſe archicancellarium dixerat, Germaniae vel S. R. I. per Germaniam archicancellarium in ſubſcriptionibus diplomatum ſe vocare coepit. Exemplum forte antiquiſſimum eſt apud GEWOLDVM ad HVNDII *Metropol. Salisburg. Tom. I. p. 377.*

§. LVII.

Paullo ſerius archicancellariatum ſibi vindicarunt archiepiſcopi Treuirenſes, ſiquidem ante interregnum incerta et tantum non obſcura eius eſt memoria. Sane ſaeculo XI. penes Treuirenſes archicancellarii per Galliam munus nondum fuiſſe oportet, quia Henrici II. Conradi II. Henrici III. et Henrici IV. diplomata de rebus ad dioeceſin Treuirenſem ſpectantibus condita, Moguntini nomine recognita ſunt. vid. GLAFEY in *Hiſtor. imp. p. 175. ſq.* Et Arelatenſis regni archicancellariatum Fridericus II. Imp. in Viennenſem archiepiſcopum transtulit an. MCLVII. Itaque ſaeculo demum decimo tertio archicancellarii dignitas Treuirenſi obtigiſſe videtur; vid. SCHVRTZFLEISCHII Diſſ. *an Carolus IV. abalienauerit imperium;* licet in diplomatibus eius mentio non fiat, quia Boemundo II. hoc ipſo aeuo, tam Galliae, quam Arelatenſis regni archicancellarii titulus a coaeuis ſcriptoribus tribuitur, teſte BROWERO *Annal. Treuirenſ. P II. L. XVI. c. 152. et c. 157.* Et ex eo tempore continuatus et ab Imperatoribus confirmatus eſt, vtpote Ludouico Bauaro an. MCCCXXXII. et a Carolo IV. tam in Aurea Bulla, quam in Comitiis Moguntinis an. MCCCXLVIII. habitis. BROWERVS *l. c. L. XVII. c. 79.*

§. LVIII.

§. LVIII.

Iam addo, nihil habere HERMANNVM CONRINGIVM, quo tueri possit suam sententiam, si archicapellanos nusquam archiepiscopos dictos esse, aliis persuadere nititur in *Censura diplomatis Lindauiens. p. 189.* Nam vti MABILLON *L. II. de re diplomatica c. XI. §. XIII.* iam iure dubitauit, recte hic sensisse virum egregium; ita quoque multo magis compluribus exemplis contrarium probari potest. Sub diplomate Zwentiboldi apud HVNDIVM in *Metropol. Salisburg. p. 93.* haec habetur subscriptio: *Waltgerus Notarius ad vicem Ratbodi archiepiscopi summique cancellarii recognouit.* Et in diplomatis Ottonianis nihil frequentius obserues, quam archiepiscopi nomen in subscriptionibus archicancellariis tribui. Subscriptio diplomatis ab Ottone M. dati an. DCCCCLXVIIII. apud HVNDIVM *l. c. Tomo II. p. 251.* ita se habet: *Luitgerus Cancellarius ad vicem Hattonis archiepiscopi et capellani subscripsi.* Saepe quoque solum archiepiscopi vocabulum ponitur, omisso archicancellarii titulo, vti in diplomate Ottonis III. de an. DCCCCVCXII., cui haec subiecta sunt: *Hildiboldus episcopus et cancellarius vice Willegisi archiepiscopi.* CHAPEAVVILLE *Tom. I. Histor. Leodiens. p. 210.*

§. LVIIII.

Archicancellariorum officium fuisse, recensere diplomata, iisque subscribere, iam supra nos obseruare meminimus. Quamquam vero ipsi archicancellarii interdum diplomata recognouerint, vti exemplis quibusdam compertum est; * tamen rarissima illa sunt, et vix quatuor aut quinque a primaeua eorumdem institutione vsque ad Carolum V. reperies. MALLINKROT de *archicancellariis in collect. archiu. iuribus p. 453.* Vtplurimum

mum

mum enim et fere ſemper cancellarii diplomatibus ſubſcripſerunt. Hinc formula in diplomatibus ſolemnis: *Notarius ad vicem archicapellani; Cancellarius ad vicem archicancellarii*, cuius rei origo iam paucis explicanda.

* Sic Caroli IV. Imp. Bullam auream de iure et ſucceſſione Electoratus Saxoniae, anno MCCCLXXVI. editam, recognouit Ludouicus Moguntinae eccleſiae Archiepiſcopus, S. R. I. per Germaniam archicancellarius. Sub Maximiliano I. ipſe Berchtoldus archiepiſcopus Moguntinus litteris inueſtiturae Wurtembergicae an. MCCCCXCVI. datis propria manu vt archicancellarius ſubſcripſit. IAC. WENCKERVS in *notis ad Mallinkrot de archicancellar. p. 453.*

§. LX.

Nimirum archicancellarii, ſi in aula imperatoria non praeſentes, aut aliis negotiis diſtricti eſſent, vices ſuas delegare ſolebant aliis, qui loco illorum rebus expediendis praeeſſent, et ſubſcribendi officio fungerentur. Vſitatum hoc iam fuit circa confinia ſaeculi VII. et VIII., vt diplomata Childeberti et Caroli M. apud MABILLON *L. VI. de re diplomatica p. 480. ſq.* hoc ſatis ſuperque oſtenduut, et ex praeſtantiſſimis antiquitatum monimentis eruditiſſime demonſtrauit IO. PETRVS DE LVDEWIG in *commentario ad Auream Bullam Tit. XXVI. §. 2. p. 578. ſq.* Quum ita olim mos ferret, vt ſummi ſacrorum antiſtites in curandis ſacris vicaria opera vterentur; hoc quoque ſibi ſumſerunt in expediendis imperii negotiis, et vicarios conſtituerunt archicancellarii dignitate archiepiſcopi praediti. Eo ipſo quoque tempore, quo Vicecancellarii orti ſunt, frequentius archicancellarii nomen ad diſtinctionem a *vicario cancellario* in diplomatibus vſurpatum eſt, teſte LVDEWIGIO l. c., quum antea cancellarii nomen loco archicancellarii poſitum ſit.

§. LXI.

Ex his luculenter conſtare puto, ſatis antiquos eſſe vicecancellarios, quos pro antiquo rerum ſtatu haud inepte dixeris *vicarios archicancellariorum, qui horum partes in ſubſcribendis aut recognoſcendis diplomatis tuebantur.* Nomen *vicecancellarii* recentius eſt, et a Sigismundi Imp. tempore primum auditum. Ill. IVSTVS HENNING BOEHMER in Diſſ. de *epiſcopo vice-cancellario Imp. Cap. I. §. XXVI.* Olim qui vices archicancellariorum obibat, dicebatur ſimpliciter *cancellarius*, vti in diplomatibus apud CAROLVM MEICHELBECK in *hiſtoria Friſingenſi Tom. I. p. 148. 158. 164. 172.* NIC. SCHATEN *hiſtoria Paderbornenſi P. I. p. 307. 318. 322.* aut *notarius*, vti in diplomate Conradi I. de an. DCCCCXII. apud SCHANNAT *Tradition. Fuldenſ. p. 226.* conf. §. XXXVIIII.

§. LXII.

At tempore Sigismundi formula *ad vicem archicancellarii*, tam longo vſu probata, deſiit, et in ſubſcriptionibus diplomatum vicecancellarii nomen, nulla amplius archicancellarii facta mentione, tantum vſurpari coepit. Ipſa denique vicecancellarii ſubſcriptio non multo poſt omiſſa videtur, ſiquidem in diplomatibus Friderici III. haec formula reperitur: *ad mandatum proprium Domini Imperatoris*, nulla vice-cancellarii facta mentione. WENCKER in *notis ad Mallinkrot p. 420.* Vnde ſine dubio falſus eſt HERTIVS de *fide diplomatum Sect. I. §. XIV.*, qui exiſtimat, iam poſt Friderici II. exceſſum veterum ſubſcribendi ritum in deſuetudinem abiiſſe, nec vlla diplomata Caeſarea ab archicancellariis, aut ad eorum vicem ſubſcripta et recognita reperiri. Video tamen hanc ſententiam probari Ill. MASCOVIO in Diſſ. *de officiis aulicis S. R. I. §. VI.*

§. LXIII.

§. LXIII.

Neque vero nulla varietas in posteriori formula obseruatur. Etenim sub diplomate Friderici III. de an. MCCCCLXXXVI. haec reperitur: *ad mandatum Imperatoris in Concilio*, LÜNIG *Reichs-Archiv*, *Parte general. Tom. I. p. 127.* et sub alio: *ad mandatum Domini Imperatoris proprium.* IDEM *l. c. p. 136.* In calce diplomatis Maximiliani I. de an. MCCCCXCII. legitur: *ad mandatum domini Regis in Concilio.* Aliud eiusdem diploma de an. MCCCCXCVI. sequentem habet subscriptionem: *ad mandatum Domini Regis proprium.* LÜNIG *l. c. p. 141. et 172.* Postea placuit primum Imperatoris, deinde Vice-cancellarii nomen ponere, et tandem ad S. Cael. Maiestatis mandatum proprium, subscribentis Referendarii vel cancellarii nomen subiicere. IDEM *loc. cit. p. 500.*

§. LXIIII.

Post interregnum, quum raro iam vicecancellarii diplomata subscriberent, magis in vsum reuocatus est mos, qui iam antiquissimis Francorum Regibus placuit, vt *testes diplomatibus subscriberent.* Exstat Chlodouei iunioris diploma, quo monasterii Sancti Dionysii libertatem confirmat, anno DCLIII. datum, et inter specimina diplomatum ex autographo papyri aegyptiacae prolatum a MABILLONIO *L. V. de re diplomat. tabula XVII. et L. VI. n. VII.* quod complurium testium subscriptionibus munitum est. Erant vero episcopi et proceres regni, a quibus regia diplomata apud Francos solebant subsignari. In quo tamen haec occurrit varietas, vt sub prima stirpe ipsi Reges manu sua, sub secunda vero cancellarii testium nomina diplomatibus adscriberent, auctore MABILLONIO *l. c. L. II. c. XXI. §. 5.*

§. LXV.

At Germaniae Reges et Imperatores nullum teſtium ſubſcriptionibus locum in ſuis diplomatibus dederunt, vsque ad ſaeculum XI., ſiquidem neque in Conradi I. neque in Saxonicorum Imperatorum diplomatis tales inueniuntur. BENIAMIN LEVBER de *Stapula Saxon. n. 1547. et n. 1569.* Equidem NIC. SCHATEN *Annal. Paderbornenſ. ad annum* MXXVIII. profert diploma Conradi II. Imp. Abbatiae Corbeienſi, de praedio Godeleuesheim datum, quod Hunfridum, aliosque plures teſtes praefert; ſed a moribus Conradi hoc alienum, et inter exempla ſingularia numerandum eſſe, iam vidit AVCTOR *Chron. Gottwicenſis L. II. p. 261.* Potius ad Sueuicos Imperatores huius moris origo in Germania referenda eſt, ex quibus teſtes in diplomatibus adhibuit Henricus IV. Imp. formula vſus: *interuentu &c.* vel *teſtibus praeſentibus N. N.* vel *recognoſcebant ex Principibus &c.* quae occurrit in diplomate Hammaburgenſi eccleſiae conceſſo apud LINDENBROGIVM *Script. rer. German. p. 145.*

§. LXVI.

Nulli vero magis in moribus hoc poſitum fuit, quam Henrico V. Imp. cuius pauca admodum diplomata reperias, quae teſtium ſubſcriptionibus carent. Quin ipſe ſemper in diplomate meminit teſtium, his verbis: *hi ſunt autem teſtes, qui viderunt et audierunt*, vel formula: *huic conceſſioni praeſentes affuerunt*, qua vtitur in diplomate de an. MCXXIII. apud GEORG. CHRISTIAN. IOANNIS *Spicileg. I. tabular. veter. p. 444.* Sed in modo adſcribendi nomina teſtium ſaepe variauit. Mox enim in ipſo diplomatis contextu illa habentur, vti in binis diplomatibus Abbatiae S. Maximini de an.

MCXII.

MCXII. et anno MCXVI. apud ZYLLESIVM *P. III. p. 48. 51.* et in diplomate Goslarienſi apud HEINECCIVM in *Antiquit. Goslarienſ. p. 116.* mox ſubſcriptionis clauſulae ſubiiciuntur, vti in diplomate de an. MCXIIII. apud V. C. SIMON. FRIDER. HAHNIVM in *Collect. monument. veter. p. 74.* Eumdem morem tenuit Lotharius Saxo, qui vero inter teſtes primo loco nominat Clericos, deinde Laicos, et denique Miniſteriales. vid. diploma MCXXIX. apud MADERVM *Antiquitat. Brunſuicenſ. p. 229.*

§. LXVII.

Iam non immerito quaeritur, quae Imperatores et Reges ratio impulerit, vt a teſtibus quoque ſua diplomata ſubſignari vellent. * IOANNES TILIVS de *rebus Galliae p. 273.* recordatus memoriam Pontificum Romanorum, quorum diplomata a certo Cardinalium, qui praecipuo loco habebantur, numero, ſubſignari debebant, Imperatores, qui in Italia idemtidem commorabantur, Romanos Praeſules hac in re imitatos eſſe ſuſpicatur, et morem teſtes adſcribendi diplomatis in Germaniam induxiſſe. At mihi aliud ſedet. Exploratum eſt, Imperatores olim in Germania ſine conſenſu Procerum imperii, nihil alienare potuiſſe, quod compluribus exemplis, ſi neceſſe eſſet, comprobari poſſet. ** Hinc Fridericus I. conceſſionem Henrici III. Imp. infirmauit, et irritam declarauit, quod *ſine conſcientia et conſenſu Principum imperii facta eſſet*, vt ait in diplomate de anno MCLXXII. apud FRIDERICVM A SANDE *Conſuetud. Geldriae Tr. II. tit. I. cap. V. n. 5.* Quum vero ſub Sueuicis Imperatoribus Procerum poteſtas creuerit, vti oſtendit vir illuſtris IO. ADAMVS KOPP in praeclaro *hiſtoriae iuris opere p. 298.*, et ordines imperii fere

ab eo tempore diplomatibus vt testes subscripserint: non aliunde mihi ratio haec repetenda videtur, quam ab ipsis Imperatoribus, qui nihil inconsultis Principibus agere voluerunt.

* A dignitate testium maior fides instrumentis quaesita est, teste DESID. HERALDO, *de rerum iudic. auct. L. I. c. 5.* Hinc illae formulae: *nobilesque viros, qui suas subscriptiones dignanter adnectant, pari supplicatione poposci.* Item: *rogatorum a me nobilissimorum testium subscriptione firmaui.* v. CONRADI *Parerg. p. 471.*

** Praeclare hoc patet ex iis, quae de alienatione et commutatione principatus cuiusdam Imp. scripta sunt in diplomate de anno CIↃCCXVI. Abbatissae inferioris monasterii Ratisbonae concesso, apud HVNDIVM *T. II. Metropolit. Salisburg. p. 192.*, vbi binae Abbatissae in illa vrbe constitutae proposuerunt firmiter, nullum principatum nec posse nec debere commutari vel alienari ab imperio, vel ad alium principem transferri sine voluntate Principis illius principatus, et de pleno consensu eiusdem Ministerialium.

† Singularis et maxime memoratu digna est formula, qua Reges Angliae in diplomatis saepe vsos esse, MABILLONIVS testatur, *de re diplomat.* L. II. c. 21. *§. 7. teste me ipso.* Qua quidem formula Eduardus VI., Rex Angliae adhuc vsus est, quod docet charta eius ex autographo descripta apud HERTIVM Vol. II. T. III. p. 232.

§. LXVIII.

At quam ob caussam diplomatum recognitio tam necessaria visa est Regibus et Imperatoribus? Nemo vero non facile intelligit, factum id esse, vt fraudes euitarentur, et de integritate tabularum eo magis constaret; ne quid plus, quam Reges vellent, concederetur, aut interpolarentur diplomata, aut plane spuria supponerentur. Acu rem, vt solet, hic tetigit Ill. IO. GEORG. ESTOR in reconditae doctrinae opere *de Ministerialibus Cap. I. §. XXXI.* Eo itaque fine a cancellario prius recognoscendum erat diploma, num illud adcurate perscriptum esset, et ad regis mentem recte se haberet.

Hinc

Hinc quoque perſpicue *Lege Longobardorum L. III. T. XLI.* cautum eſt, ne cancellariorum ſubſcriptio in chartis omitteretur. Verba legis haec ſunt: *de cancellariis, qui veraces electi ſunt ad homines infirmos veniant, et ſecundum legem inſtrumenta chartarum ſcribant, et a teſtibus roborentur: et ſtatim oſtendatur ante epiſcopum et comitem et iudicem vel vicarios, aut in plebe, vt veraces eſſe cognoſcantur.* Quamquam vero haec ad priuatas tantum chartas pertinent; nemo tamen dubitauerit, non minorem cautionem Reges et Imperatores in publicis chartis adhibuiſſe. Luculentiſſimum eius rei exemplum memoriae prodidit RATPERTVS de *Caſibus Monaſter. S. Galli c. VIII.* quod eius verbis potius, quam meis commemorare lubet. „Contigit, inquit, Ludouicum piiſſimum „Regem publice placitum ſuum habere in villa, quae „dicitur Vlma, praeſentibus filiis ſuis aliisque regni ſui „Principibus. Ad quod placitum conuentionis cauſſa „perlata eſt, et coepit exinde Rex ſolerter et caute cum „ſuis cogitare atque pertractare. Rex ambarum partium cum conſpiceret vnitatem, ſeſe huic pacto interpoſuit medium, atque in ſemet omne negotium aſſumens cum manu ſua poteſtateque res ad epiſcopatum „contradidit. Haec confirmatio cum per regiam auctoritatem circa vtramque partem fuiſſet ſtabilita, et „rebus ita a clementi Rege cum omni concenſu compoſitis, iuſſit idem Rex ſuae auctoritatis praeceptum „vtrique parti ad perpetuam confirmationem iſtius pacti ſtatim in praeſenti conſcribi, et vt cautius haec eadem firmitatis ſcriptura communiretur, praecepit primitus tantummodo dictatum, et in aliqua ſcheda conſcriptum ſibi praeſentari, et cum ille cauſſam comprobaret, tunc demum cancellario praecepit in legitimis „chartis

„chartis conſcribere pacti confirmationem, et cum per-
„ſcriptae fuiſſent, propriae manus auctoritate confir-
„mans, vnam Epiſcopo cum ſuis aliamque Abbati mo-
„nachisque contradidit, perpetuae firmitatis ſine aliqua
„euerſione ita retinendas indicio.

§. LXVIIII.

Quandoquidem non parum intereſt, nomina ſeriemque archicancellariorum non ignorare: ſcias, primum Palatii Francici archicapellanorum recenſum dediſſe CAROLVM DV FRESNE, in *Gloſſario mediae et infimae latinitatis*, *voce Capella;* deinde cancellariorum Franciae catalogum FRANCISCVM LANOVIVM in *Syntagm. hiſtorico de Sanctis Franciae Cancellariis* et IO. MABILLON *L. II. de re diplomat. cap. XII.* texuiſſe. Nomina autem et ſeriem Germaniae archicancellariorum exhibent BERNARDVS A MALLINKROT, Decanus Monaſterienſis, in opere de *Archicancellariis S. Romani Imperii Parte priori*, et IO. FRIDERICVS PFEFFINGER *ad Vitriarium Tom. I. p. 1077.* Priores, quos recenſemus, ſcriptores iunctim cum aliis huc pertinentibus libellis edidit IACOBVS WENCKERVS, in libro ſ. t. *Collecta archiui* et *cancellariae iura*, qui prodiit Argentorati an. cIↃIↃCCXIV. Nomina cancellariorum ſeu vicecancellariorum qui noſſe cupit, eum ablegamus ad laudatum MALLINKROTIVM de *Archicancellariis et cancellariis Part. II.*, qui a Caroli M. aetate eorum catalogum cum cura contexuit. Egregie eum perpoliuit Illuſtr. IVSTVS HENNING BOEHMER in diſſertatione de *epiſcopo Vice-Cancellario Imp.* quae prodiit Halae anno cIↃIↃCCXXXX.

§. LXX.

§. LXX.

Non exiguam forte gratiam a lectoribus meis me initurum ſpero, ſi, quod maximam vtilitatem habet, carptim ſtrictimque percenſeam, archicancellarios et vicecancellarios, qui Regum et Imperatorum noſtrorum diplomata recognouerunt. Itaque non committam, vt aut fruſtra quis hic illorum notitiam quaerat, aut hac in parte quidquam libello deſit. Quum vero ante Caroli M. tempora obſcura ſit vicecancellariorum memoria, quippe quos ſaeculo ſeptimo demum ortos eſſe ſupra obſeruauimus: a Carolo M. iam exordium capere iuuabit.

§. LXXI.

Quemadmodum *Itherius* ſeu *Hitherius* poſtrema Pipini, ita quoque prima Caroli M. diplomata ſubſignauit tamquam *cancellarius ſummus;* cuius ad vicem *Rado* recognouit. MABILLON *de re diplomat. L. II. cap. XII. §. 4. 5.* Itherio in Cancellarii munere ſucceſſerunt annis DCCLXXIII. et DCCLXXV. *Lubertus*, qui archicancellarius vocatur, in diplomate de anno DCCLXXIII. apud MVNSTERVM in *Coſmographia L. V. c. CCXXXII.* deinde *Amalbertus*, *Theudegarius*, et *Lutherius*. MALLINKROT *l. c. apud Wencker. p. 226.* Sed et alii cancellarii munere regnante Carolo functi ſunt, veluti *Rado*, MABILLON l. c. *L. VI. n. 53. 58.* SCHANNAT in *Vindic. archiu. Fuldenſ. diplomat. Tab. IV. Hildibaldus*, qui anno DCCLXXXVIII. archicapellani officio praefuit; *Ercambaldus*, VGHELLVS *Ital. ſacr. Tom. IV. p. 200.* BROWERVS in *Annal. Treuirenſ. L. VII. p. 381.* et denique *Hieremias.* VGHELLVS l. c. *Tom. I. p. 112.* MABILLON l. c. *L. VI. p. 513.*

§. LXXII.

Vicariam in recognitionibus diplomatum operam tempore Caroli M. ſubierunt *Rado*, *Hildebaldus*, *Ercambaldus*, *Amalbertus*, qui poſtea archicancellarii dignitatem adepti ſunt, vt diximus, *Wigbaldus*, *Gilbertus*, *Optatus*, *Widolaicus*, *Gineſius*, *Eldebertus*, *Suauis*, *Ibbo* et *Witherius*. vid. SCHANNAT l. c. p. 52.

§. LXXIII.

Inter cancellarios LVDOVICI PII, primo loco nominandus eſt *Helizachar*, Abbas Centulenſis, cuius ad vicem diplomata recognouit *Durandus*. GOLDASTVS *Tom. II. Conſtitut. Imp. p. 9.* Helizachari ſucceſſit *Fridugiſus*, Sithuenſis Abbas, cuius nomine praeter Durandum iam laudatum *Hirminmaris* ſeu *Hirminmarus*, SCHATEN *Annal. Paderbornenſ. p. 91. 92. Adalulfus* et *Sigibertus* ſubſignarunt. Hunc primum excepit *Theodo*, qui et *Theogo* vocatur, deinde *Hugo*, cuius in munere ſocius fuit *Drogo*, ambo vero a Carolo M. ex concubina geniti SCHATEN l. c. Parem cum his dignitatem eodem tempore habuerunt *Hilduinus*, WENCKER in *notis ad Mallinkrot. p. 236.* et *Vmbertus*. Notarii, qui vice illorum diplomatis ſubſcripſerunt praeter Hirminmarum, *Meginarius*, *Glorius*, *Mercharius*, *Hrodmundus* fuerunt.

§. LXXIIII.

Regnante Lothario cancellarii munere functi ſunt I. *Hermenredus*, ad cuius vicem Druggemirus diploma an. DCCCXXXIV. recognouit, apud VGHELLVM *Ital. Sacra Tom. I. p. 413.*, quo ſubſcribendi officio itidem functi ſunt Balſamus et Protomus. II. *Agilmarus*, cuius nomine ab an. DCCCXXXX. Eichardus, Remigius, Firmandus et Veardus diplomata ſubſignarunt. Vnde Hildui-

Hilduinus non primo tempore, quod visum est MALLINKROTIO, sed extremis imperii annis sub hoc Imperatore cancellarii muneri praefuit, quia ante annum DCCCXLIV. in diplomatum subscriptionibus nullam eius mentionem faciunt notarii. Vicariam vero operam in recognoscendis diplomatibus Hilduino cancellario subierunt Hrotmundus, Daniel, Remigius et Ercambaldus.

§. LXXV.

Plures cancellarios habuit Ludouicus, Rex Germaniae, conf. HEINECCII *Histor. Ludou. Germ. p. 745.* I. Gozwaldum, ad cuius vicem recognouit Adalleodus, diaconus II. Grimaldum, et III. Radleicum, qui sibi inuicem successerunt, et communes habuerunt Notarios praeter Adalleodum, Dominicum, et Hadelbertum seu Hadebertum, qui et Hugbertus vocatur. His accensendus est IV. Luitbertus, ad cuius vicem Hebarhardus recognouit diploma anno DCCCLXXIII. apud SCHATEN *Annal. Paderbornens. p. 179.*

§. LXXVI.

Luitbertus, paullo ante laudatus, qui sedi Moguntinae ab an. DCCCLXIII. vsque ad an. DCCCLXXXIX. praefuit, teste SERARIO *Rerum Mogunt. L. IV. pag. 655.* sub Ludouico III. quoque archicapellani munus gessit, recognoscente eius nomine vel Wolfherio, cuius nomen subiectum est diplomati de anno DCCCLXXVIII. apud V. C SCHANNAT in *Vindic. archiu. Fuldens. Tab. VI.* vel Arnolfo, qui diplomati de an. DCCCLXXX. apud laudatum SCHANNAT in *Corpor. tradition. Fuldens. num. DXX. p. 210.* subscripsit.

§. LXXVII.

Carolus Caluus, quamdiu in Gallia tantum regnauit, archicancellariis vsus est Ludouico et Heriueo,

 quorum

quorum nomine diplomatis ſubſcripſit Gauzlenus, quod teſtantur diplomata apud MABILLON *de re diplomat. L. VI. n. 94.* et MIRAEVM in *Notit. eccleſ. cap. XXXVII.* Sed fortuna, qua vſus eſt Carolus Caluus, dum ad imperii faſtigium peruenit, Gauzleno quoque profuit, ſiquidem tunc archicancellarii muneri praefectus eſt. Sic MABILLON *loc. cit. L. V. tab. 31.* diploma Caroli Imp. profert, quod *Audacher Notarius ad vicem Gauzlini recognouit et ſubſcripſit.*

§. LXXVIII.

Magna auctoritate ſub Carolo Craſſo valuit *Liutwardus*, qui archicancellarii munus adminiſtrauit vſque ad annum DCCCLXXXVII. quo Imperatori de adulterio cum Auguſta ſuſpectus exulare iuſſus eſt. Male eius nomen habitum eſt a notariis. Modo enim *Ludwardus* audit, modo *Liutoardus* vocatur, modo *Luiutuardus* ſcribitur. Memoria eius ſupereſt in diplomate Corbeienſi Monaſterio conceſſo anno DCCCLXXXII. apud SCHATEN *Annal. Paderbornenſ. Tom. I. p. 190.* et in diplomatibus de anno DCCCLXXXIII. apud VGHELLVM *Ital. Sacra Tom. IV. pag. 416. ſeq.* Caeſarea praecepta ad eius vicem recognouit *Waldo* ab anno DCCCLXXXI. vſque ad menſem Iunium anni DCCCLXXXIII. quo ipſi in munere ſuffectus eſt Segoinus. Praeter illos ſubſcribendi officio functi quoque ſunt Inquirinus, et Amalbertus. In archicancellarii officio Liutwardo ſucceſſor datus eſt Ansbertus, ad cuius vicem Amalbertus Notarius diploma Caroli pro Coenobio S. Martini, quod Turonis eſt, recognouiſſe dicitur die XVI. Kalend. Iulii anno DCCCLXXXVII. vid. SCHANNAT *Vindic. archiu. Fuldenſ. pag. 78.*

§. LXXVIIII.

§. LXXVIIII.

Arnolpho non vnus modo Theodmarus archicancellarius fuit, quod ſibi perſuaſit MALLINKROTIVS, ſed Aſpertus, qui antea inter cancellarios verſatus eſt, et Bardo. Prioris mentio fit idemtidem in diplomatibus apud VGHELLVM l. c. *Tom. IV. p. 422. Tom. III. p. 614.* Asbertus archicancellarius vocatur in diplomate de anno DCCCXCII. apud SCHATEN *Annal. Paderbornenſ. Tom. I. p. 203.* Ex notariis, quos non paucos habuerunt, praecipue ad recognoſcenda diplomata adhibitus eſt Engilpero. Reliqui paſſim indicantur, vtpote Ernuſtus, Quirichengris et Wichingus.

§. LXXX.

Sub Ludouico Infante archicancellarii munus geſſerunt, et diplomata ex Regis voluntate mox Ratbodus, archiepiſcopus Treuirenſis, per Theodulfum aut Albricum, mox Theotmarus, archiepiſcopus Salisburgenſis per Ernuſtum aut Engilperonem promiſcue recognoſcenda curarunt. SCHANNAT l. c. *p. 83.* Non multo ante Ludouici obitum anno DCCCCIX. ad vicem Piligrini archicapellani Salomon Cancellarius diploma ſubſignauit. HVNDIVS *Metropol. Salisburg. Tom. I. p. 350.*

§. LXXXI.

Exſtincta regnatrice Carolingorum ſtirpe, rerum in Germania potitus eſt Conradus I., ſub quo ſuſceptum iam Ludouico regnante archicapellani munus porro adminiſtrauit Piligrinus, archiepiſcopus Salisburgenſis. Nec alius cancellari munere functus eſt, quam qui antea vice Piligrini diplomata recognouit, nempe Salomon, epiſcopus Conſtantienſis. Addunt huic Wadefridum, de quo vero omnia incerta ſunt. Semel di-

plomati de anno DCCCXII. apud GEWOLDVM *de Septemuirat. p. 91.* subscripsit, quod absente vel impedito Salomone factum esse credibile est, quia hic sequentibus annis semper diplomata recognouit.

§. LXXXII.

Progredimur ad Henricum Aucupem, qui archicancellarium vsque ad annum DCCCCXXVII. habuit *Herigerum*, vti patet ex diplomate Heruordiensi apud Auctorem *Monument. Paderbornens. p. 208.* Herigero dicto anno e vita excedenti suffectus est *Hildebertus*, qui munere suo functus vsque ad obitum Henrici I. KETTNER *Antiquitat. Quedlinburgens. p. 4.* Vterque Moguntinam ecclesiam rexit, et ad subscribenda diplomata vicarium adhibuit *Simonem.* Sed extremis regni Henriciani annis diplomata recognouit *Poppo.* Ita diploma de an. DCCCCXXXI. apud MEICHELBECK *Chron. Frising. p. 164.* hanc subscriptionem habet: *Poppo Cancellarius ad vicem Hildeberti archicapellani recognoui.* Occupata ab Henrico Lotharingia, Ruotgerus, archiepiscopus Treuirensis, in hoc regno archicancellarii muneri praefuit, ideoque eius nomine diplomata in Lotharingia, aut in negotiis eius regni concessa recognita leguntur apud MIRAEVM *Codice Donat. Belgicar. cap. I.*

§. LXXXIII.

Inter archicancellarios Ottonis M. primum locum tenet Hildebertus, continuato sub hoc Imperatore officio, quod sub Henrico I. iam susceperat. Diploma de anno DCCCCXXXVII. apud MADERVM *Antiquitat. Brunsuicens. p. 107.* ita subnotatum est: *Adelboldus cancellarius ad vicem Hildeberti archicapellani recognoui.* Sequitur Fridericus, cuius memoriam seruant diplomata apud

apud LEVBERVM de *Stapula Saxon. n. 1181. et 1182.*, apud LEVCKFELD in *addit. ad Antiquit. Halberstad. pag. 641.* SAGITTARIVM in *Antiquitat. episcopat. Magdeburg. p. 15.* Eodem superstite, sed ob perfidiam exilio mulctato, per vices archicancellarii munus obierunt Ruodpertus, Treuirensis archiepiscopus, Heroldus et Bruno, qui anno DCCCCLXI. apud MEIBOMIVM *T. I. Script. rer. German. p. 744.* et MEICHELBECKIVM *T. I. Chron. Frising. p. 175.* diplomatibus subscripsit. Mortuo Brunone solus archicancellarii munus gessit Wilhelmus vsque ad annum DCCCCLXVIII., cuius rei fidem faciunt diplomata apud LEVBERVM *l. c. n. 1192. et 1607.* Quemadmodum vero post Wilhelmi obitum proprium quasi ac perpetuum sedi Moguntinae fuisse splendidissimum hoc officium supra iam obseruauimus; ita quoque in locum Wilhelmi successit primo Hatto et deinde *Rupertus*, vterque Praesul Moguntinus. SAGITTARIVS *Antiquitat. episcopat. Magdeburg. p. 71.* Diplomata, in quibus illi archicancellarii memorantur, vide apud GEWOLDVM in *addit. ad Hundii Metropol. Salisburg. Tom. II. pag. 237.* LVNIGIVM *Tom. III. spicileg. eccles. p. 356.* LEVCKFELD *Antiquit. Poeldens. p. 207.*

§. LXXXIIII.

Apud Hildebertum cancellariorum locum obtinuerunt Adeboldus siue Adaldagus et Poppo, quibus promiscue quoque vsus est Fridericus. Nomine Brunonis recognouerunt diplomata Osbertus et *Luitolphus*, qui Wilhelmi quoque vices obiit. Ipse Bruno autem, priusquam archicancellarii munus susceperit; diplomata de an. IƆCCCCXXXXI. ad vicem Friderici recognouit. SAGITTARIVS *l. c. p. 19. et 22.* Post vero cancellarii

larii munere ordine functi sunt Rudpertus, qui *ad vicem vacationis archicapellani* diploma anno DCCCCLXVIII. quo rebus humanis ereptus est Wilhelmus, recognouit apud MEIBOMIVM *Tom. I. Script. rer. Germanic. p. 752.* Luidgerius siue Ludigerus, Rutgerus, Rigerius, et denique *Willigisus* aut Williisus, qui anno DCCCCLXXII. et insequenti diplomatibus subscripsit, LEVCKFELD l. c. SAGITTARIVS l. c.

§. LXXXV.

Qui Ottonis M. archicancellarius fuit Ruodbertus, eodem vsus est Otto II. quum solus imperii fasces teneret vsque ad annum DCCCCLXXV. SCHATEN *Annal. Paderbornens. Tom. I. p. 317.* Suffectus illi in munere est Willigisus, quem vicarium in recognoscendis diplomatis antea habuit. Nomine eius diplomata subsignarunt Hildeboldus, qui cum Willigiso vsque ad Ottonis III. tempora vitam produxit, apud SCHATEN *l. c. p. 321. et sq.* Folcmarus, cuius memoria superest in diplomate apud HEDAM *Histor. Vltraiect. p. 87. et sq.* Egbertus, et Folginatus, qui binis diplomatibus de an. DCCCCLXXV. subscripsisse legitur apud HARTMANNVM *Annal. Einsidlens. p. 85. et 86.* Adiungit his MALLINKROTIVS *l. c. p. 303.* Hugonem quemdam; sed quum neque vola, neque vestigium eius in diplomatibus adpareat, satius est eum in tenebris iacere, quam incerta fide cancellariis adscribi. Nullum quoque locum hic damus Burchardo de Mangenfeld, quem Ius Saxonicum primum notis siue glossis illustrasse constat. Qui enim hic cancellarius Ottonis II. esse potuit, quum Ius Saxonicum saeculo XIII. demum compilatum esse, in vulgus notum sit?

§. LXXXVI.

§. LXXXVI.

Quemadmodum Willigiſus, Praeſul Moguntinus, cum Hildebaldo ſuo Ottonis III. tempora attigit, vti diximus; ita quoque archicancellarii munus nemo praeter illum ſub hoc Imperatore adminiſtrauit vsque ad obitum Ottonis III. quod omnium diplomatum fide et auctoritate comprobatur. * Vnde in mendo cubat ſubſcriptio diplomatis, quo monaſterium Hadmersleuen Epiſcopatui Halberſtadienſi ſubiicit Otto apud LÜNIGIVM *Tom. II. Spicileg. eccleſ. p. 18.* quae ita ſe habet: *Hildebaldus epiſcopus et cancellarius vice Willichardi Epiſcopi Regis Ottonis.* Vix enim opus eſt moneri, ſponte enim liquet, loco *Willichardi* reponendum hic eſſe *Willigiſum.* Nec ſeiunctus ab eo eſt Hildeboldus, ſed conſtanter illi adhaeſit antehac iam cancellarius; quippe anno DCCCCXCVIII. diploma adhuc ad Willigiſi vicem recognouit ſingulari clauſula notabile apud HARTMANNVM *l. c. p. 110.* Plura diplomata ab eo recognita notata ſunt in CHRON. GOTTWIC. *L. II. p. 220.* Qui Hildeboldo in munere ſocium Bernwardum tribuunt, videant, an ſatius ſit Lamberti Schafnaburgenſis, quam diplomatum, in quibus nulla eius ſit mentio, fidem ſequi. Ill. IVSTVS HENNING BOEHMER de *epiſcopo Vice-Cancellario Imper. Cap. III. §. XXXI.* Sub finem imperii Ottonis III. vices cancellarii obiit Heribertus, archiepiſcopus Colonienſis, ſiquidem ab an. DCCCCXCVIII. diplomata recognouit, HVNDIVS *Metropol. Salisburg. Tom. I. p. 364.* Diſtinguendum ab eo monet doctiſſimus SCHANNAT in *Vindic. archiu. Fuldenſ. p. 95.* alterum Heribertum, cuius iuſſu Rotpertus diploma Ottonis III. ſubſignauit apud MABILLON *de re diplomat. L. VI. n. 154.* Sed quum eo ipſo tempore Hildebaldus loco

Willigisi diplomata subscripserit; nullum sane dubium est, quin aut vitiosa, aut ab alia manu sit istius diplomatis subscriptio, quod satis ostendunt argumenta AVCTORIS *Chronici Gottwic. L. II. p. 221.*

* Quum Otto III. vix triennis Rex salutatus esset, eius et regni tutelam sustinuerunt mater Theophania, et auia Adelheidis, quarum in consortium adsumta est Mathildis, Abbatissa Quedlinburgensis. Magnam quoque in regenda imperii republica partem tenuit prae ceteris proceribus Willigisus, AEpiscopus Moguntinus, de quo Dodechinus in Appendice ad Marianum Scotum ad an. 1160. „Temporibus Ottonis Imp. huius nominis tertii praefuit ecclesiae Moguntinae Willegisus, AEpiscopus memoria dignus, qui ipsum Ottonem adhuc valde puerum et Imperatorem educauit, et interim „per XVI. annos Rom. rexit imperium. „ conf. ZECH in *schediasm. de origine, indole et fatis Primat. German. cap. II. n. 3.* Diplomatibus, quae in isto tutelari regimine promulgabantur, non tutricis sed ipsius Regis praescribebatur nomen, sigillumque regium addebatur; nomina vero matris, et eorum principum, quorum potissimum consilio res acta erat, ipsi diplomati inserebantur, quasi ob horum amorem, votum aut interuentum, petitionemque res decreta esset. Testatur hoc diploma Ottonis III. an. 985., quum quintum aetatis annum ageret, Theodorico, Comiti Hollandiae datum apud MIRAEVM in *codice donat. piar. n. 41. p. 52.* conf. SCHWARZ de *Mathilde Abbatissa Quedlinburgensi, vicaria imperii p. 65. sq.*

§. LXXXVII.

Tres fuere Henrico II. archicancellarii, Willigisus, qui sub Ottonibus floruit, Erckanbaldus siue Erchinbaldus, qui ab anno MXI. diplomatibus subscripsit apud HVNDIVM *l. c. Tom. II. p. 248.* et apud SCHANNAT in *Corpor. Tradition. Fuldens. n. 593.* Postremis Henrici temporibus suprema haec dignitas obtigit Ariboni, cuius memoria superest in diplomate de anno MXXI. apud HVNDIVM *l. c. Tomo I. p. 144.* Vice Willigisi diplomata recognouerunt Egilbertus vel Engelbertus, Bruno apud HEDAM *Histor. Vltraiect. p. 101.* et Eberhardus, cuius

cuius nomen habetur in subscriptione diplomatis de an. MVIII. apud IOANNIS *Annal. Moguntin. Tom. II. p. 517.* Erchinbaldus et Aribo vicaria opera Guntheri siue Guntherii vsi sunt. ZYLLESIVS in *Defens. Abbat. S. Maximini P. III. p. 32.* De Gualtero, qui occurrit in diplomate de anno MXXIII. apud HVBERT. LEODIVM de *origin. Palatinor. p. 176.* et Cunctatio, qui diplomati an. MXVII. apud SCHANNAT *Vindem. litterar. Coll. II. p. 109. n. 2.* subscripsit, silent et annales, et diplomata. Hinc eleganter illa nomina notariorum hallucinationes, et Guntherum sub illis intelligendum esse, docet AVCTOR *Chronici Gottwicens. L. II. p. 241.*

§. LXXXVIII.

Post Henrici II. obitum superstes Aribo archicancellarii munus continuauit sub Conrado II. vsque ad annum MXXX. quo eius nomine diploma recognitum adhuc prodiit, quod exstat apud PISTORIVM *Scriptor. rer. German. p. 741.* Sed eodem anno fatis concessit, siquidem Bardo, qui Ariboni in dignitate et in munere suffectus est, eo anno diplomati subscripsit apud LVNIG *Spicileg. ecclesiast. Part. III. p. 697.* Vnde perperam Aribonis nomen loco Bardonis irrepsit in subscriptionem diplomatis de anno MXXXIII. l. c. *Tom. I. p. 145.* Vice Aribonis functus est Vdalricus, cuius rei fidem faciunt diplomata apud SCHATEN *Annal. Paderborn. Tom. I. p. 463. 467. et 491.* et apud Bardonem cancellarii locum solus Burchardus, non episcopus Wormatiensis, nobilis ille canonum compilator, sed Halberstadiensium antistes, tenuit, cuius rei auctor est chronographus Saxo apud LEIBNITIVM in *Accession. historic. p. 245.*

§. LXXXVIIII.

Nec pauciores archicancellarios habuit Henricus III. quorum prior fuit Bardo, cuius memoriam complura diplomata conseruant. BECKMANN *Histor. Anhaltin. p. 172.* HEINECCIVS *Antiquitat. Goslariens. p. 47.* Proximus illi est Luitwaldus siue Liutpoldus, cuius nomen diplomatibus ab anno MLII. emissis subnotatum reperitur. HVNDIVS *l. c. Tom. I. p. 150. et 366.* HEINECCIVS *l. c. p. 59.* Sed tanto plures fuerunt, qui cancellarii munere Henrico III. regnante fungerentur, et quod singulare et notabile est, vno eodemque tempore diuersi saepe diplomata subsignarunt. Sic ad vicem Bardonis recognouerunt I. Theodoricus apud BECKMANNVM loc. cit. et PISTORIVM *Script. rer. Germanicar. p. 737.* II. Wintherius siue Guntherus apud HEINECCIVM *locis citatis.* III. Eppo, qui cancellarius audit in subscriptione diplomatis de anno MXL. apud MADERVM *Antiquitat. Brunsuic. p. 221.* IIII. Eberhardus, quem demonstrat diploma apud ZYLLESIVM loc. cit. *Part. III. p. 36.* datum anno MXLIV. V. Adalgerus, quem annis MXLII. et MXLIII. regia iussa exsequutum esse liquet ex SCHANNATI *Corpor. tradition. Fuldens. p. 250.* Denique VI. Hartwicus, cuius subscriptionem diploma Goslariensi ecclesiae anno MXLVI. concessum praefert, apud LEVCKFELD *Antiqu. Poeldens. p. 276. sq.* At Liutpoldus muneris sui vices soli Wintherio demandauit.

§. XC.

Sequitur Henricus IV. cuius satis quidem diuturnum, sed temporum acerbitate grauiter oppressum et Pontificum insolentia misere adflictum fuit imperium. Ex archicancellariis eius primus occurrit Luitbaldus siue

ſiue Liutpoldus, cuius vice diplomata adhuc anno MLIX. recognita ſunt, MIRAEVS *donat. Belgicar. Lib. II. p. 386.* quo in viuis eſſe deſiit, vti auctor eſt LAMBERTVS SCAFNABVRGENSIS ad hunc annum. In eius locum ſucceſſit Sigefridus, qui ab anno MLXII. vsque ad annum MLXXIIII. diplomatibus ſubſcripſit. Quamquam vero diu adhuc rebus humanis interfuerit Sigefridus, et an. MLXXXIIII. demum diem obierit ſupremum; nulla tamen poſt id tempus eius mentio fit in diplomatum ſubſcriptionibus. In promtu ratio eſt. Etenim perfide Sigefridus optimum Principem deſtituerat, et eorum, qui iniuſte imperium inuadebant, Rudolphi nimirum et Hermanni partibus ſe adiunxerat, adeo officii ſui oblitus, vt et poſterioris archicancellarium egerit in diplomate de anno MLXXXIII. apud SCHATEN *Lib. VI. Annal. Paderborn. P. I. p. 608.* Hinc fieri non poterat, quin officio ſuo ſuperſederet Sigefridus, et Henricum diplomata ab homine factioſo et male de ſe merito ſubſignari voluiſſe, vix credibile eſt. Sequitur Wetzilo ſeu Wizilo, item Wenzelinus, qui poſt Sigifridum archicancellarii muneri praefuit, et diploma de anno MLXXXVI. recognouit apud HEINECCIVM *Antiquit. Goslarienſ. p. 100.* Vltimus eſt Ruthardus ſeu, vt alibi adpellatur, Rotardus, cuius nomen ſubiectum eſt diplomatibus de anno MXCIIII. et anno MXCVII. apud SCHANNAT in *Vindem. litterar. Collect. I. p. 176. et 180.*

§. XCI.

Progredimur ad cancellarios, quos breuiter eo ordine, quo ſibi inuicem ſucceſſerunt, recenſebimus. Inter eos primum locum tenet Wintherius ſiue Guntherus, qui iam ſub Henrico III. clarus vice Liutboldi re-

cognouit apud HVNDIVM *Metropol. Salisburgens. Tom. I. p. 151.* Huic in munere, quo se abdicauit Wintherius, suffectus est Gebehardus, cuius memoria superest in diplomate de anno MLVIII. apud Dn. DE LVDEWIG *Reliquiar. MStor. Tom. IV. p. 240. sq.* Sequitur Wichbertus, Rauennatensis archiepiscopus, cuius nomen occurrit in subscriptione diplomatis apud HVNDIVM *loc. cit. p. 152.* Proximus illi est Fridericus, HEINECCIVS *l. c. p. 75.* quem excepit Sigehardus, cuius rei fidem faciunt diplomata de anno MLXIIII. et MLXVII. BECMANN. *Histor. Anhaltin. p. 172.* HVNDIVS *loc. cit. p. 368.* Perperam vero cancellariis accensetur Bibo, Tullensis episcopus, auctore LAMBERTO SCHAFNABVRGENSI, ad an. MLXIX. quia nulla addicunt diplomata. Meliore iure hic locum damus Adalberoni, qui diplomati Salisburgensi anno MLXXII. subscripsit apud HVNDIVM *Tom. I. p. 58.* de quo praeclare disserit Auctor *Chronici Gottwicens. p. 298.* quia scrupulus hic haeret, quis iste Adalbero fuerit, quum plures eius nominis tum vixerint; Egilberto, archiepiscopo Treuirensi, priscae virtutis, et inuiolatae in Henricum fidei viro, quem numquam improborum consilia auferre potuerunt, GEWOLDVS de *Septemuiratu p. 103.* Adalberto, a quo diplomata recognita exstant apud BECMANNVM *Histor. Anhaltin. Tom. III. p. 153.* HVNDIVM l. c. *Tom. I. p. 153.* Gebehardo, qui diplomati de an. MLXXVII. subscripsit apud HVNDIVM *Tom. II. p. 241.* Hermanno, cuius subscriptio habetur in diplomate, quod produxit HEINECCIVS *Antiquit. Goslariens. p. 100.* Vltimus est Humbertus, qui et Hunibertus dicitur, cuius memoria in diplomatibus de an. MLXXVI. ap. LINDENBROG. *script. rer. Germ. p. 146.* et de an. MCI. ap. ZYLLESIVM *Part. III. p. 47.* reperitur.

§. XCII.

§. XCII.

Regnante Henrico V. archicancellarii muneri praefuerunt Rudhardus, in eodem dignitatis gradu sub Henrico IV. iam constitutus, qui diplomatibus de an. MCVII. et MCVIII. apud HEINECCIVM *Antiquit. Goslariens. p. 109. et 110.* subscripsit, et anno post rebus humanis ereptus est. Successit illi is, qui vices eius obiit, Albertus, Moguntinae sedi regendae anno MCXI. praefectus, quo et diploma recognouit apud HARTMANNVM *Annal. Einsidlens. p. 173.* Praeter Albertum hunc vicario archicancellariorum munere functi sunt Arnoldus, quod testantur bina diplomata apud HVNDIVM *loc. cit. Tom. I. p. 259. et Tom. III. p. 95.* et Bruno, qui idem est cum Brunone, Cancellario Hermanni, aemuli Henrici IV. SCHATEN *Annal. Paderbornens. Lib. VI. Part. I. p. 608.* Subscripsit diplomatibus de anno MCXVI. apud ZYLLESIVM *Part. III. p. 52.* de anno MCXIX. apud HEINECCIVM *loc. cit. p. 116.* et MIRAEVM *Donat. Belgicar. Part. I. cap. 40.*

§. XCIII.

Vnus Lothario fuit archicancellarius, nempe Albertus paullo ante laudatus, qui ab anno MCXXIX. vsque ad annum MCXXXVII. diplomatibus subscripsit. HEINECCIVS *l. c. p. 125.* HARTMANNVS *l. c. p. 193.* Vices Alberti obierunt Thietmarus, cuius talis est subscriptio in diplomate de anno MCXXXI. apud HEINECCIVM *Antiquit. Goslariens. p. 132. Thietmarus notarius Regis vice Adelberti Moguntini archiepiscopi et archicancellarii recognoui;* Anselmus, cuius memoriam ex MIRAEO *Codice donat. c. 87.* restituit MALLINKROTIVS de *cancellar. et vice-cancellar. p. 329.* Henricus, episcopus Ratisponensis, a quo anno MCXXXII. subsignatum exstat diploma

diploma apud LEVCKFELD in *Antiquitat. Walckenriedens. p. 356.* Hic postea in Italia Lotharii archicancellarium egit, vti patet ex diplomate Monasterio Cassinensi concesso *Tom. II. Bullar. Cassinensi p. 158.* Eckehardus, item Ebkicardus, cuius subscriptio diplomatis Frisingensis in *Chronico Gottwic.* ita se habet: *Ego Ekkehardus vice Adelberti archicancellarii recognoui.* Bertholdus, qui diplomatibus anno MCXXXIIII. apud LEVCKFELD *loc. cit. p. 387.* et anno MCXXXVI. apud HARTMANNVM *loc. cit. p. 193.* subscripsit. Reliqui ad Italiae magis, quam ad Germaniae cancellarios videntur referendi, quos recensere non instituimus.

§. XCIIII.

Diuersus ab eo, cuius praecedenti §. meminimus, est Albertus seu Adelbertus, qui sub Conrado III. archicancellarii dignitate eminuit, prioris ex fratre nepos, teste OTTONE FRISINGENSI *Lib. VII. Chronic. cap. 22.* Memoriam sui diplomatibus de anno MCXXXIX. apud Dn. DE LVDEWIG *Tom. IV. de Reliqu. MStor. p. 26.* et an. MCXLI. apud HVNDIVM *loc. c. Tom. II. p. 521.* recognitis ad posteritatem propagauit. Post Albertum, ab anno MCXLIII. constanter omnia Conradina diplomata Henricus tamquam archicancellarius recognouit. HVNDIVS *l. c. Tom. I. p. 158.* HEINECCIVS *l. c. p. 147.* Nomine illorum Arnoldus diplomatibus subscripsit, quod loca paullo ante adlata satis ostendunt. De Arberto, Desiderio, et Wicboldo, quos in hunc censum refert MALLINKROTIVS, ex diplomatibus nihil compertum est, quemadmodum de Ottone Frisingensi, grauissimo illo scriptore, amplius deliberandum videtur. Subscriptionem sane eius in diplomatibus frustra quaesiueris.

§. XCV.

§. XCV.

Conrado ex eadem Hohenſtauffiorum familia ſucceſſit Fridericus I. quo nemo maiori animi magnitudine imperii maieſtatem contra Pontificis furorem defendit. Ex eius archicancellariis primum ſibi locum vindicat Henricus, qui diplomatibus anno MCLII. apud HVNDIVM l. c. *Tom. II. p. 29.* et anno ſequenti in *Bullario Caſinenſ. Tom. II. p. 171. et 172.* in quo ipſe Imperator illum *ſupremum ſuum conſiliarium et archicancellarium* vocat, ſubſcripſit. Sed quum is dignitate archiepiſcopali a Pontifice exutus eſſet; ſuffectus illi eſt Arnoldus, cuius ſubſcriptio in diplomatibus de anno MCLVI. apud MIRAEVM *L. II. donat. Belgicar. p. 454.* et de anno MCLVII. apud MADERVM *Antiquitat. Brunſuic. p. 120.* occurrit. Arnoldo miſerabili caede anno MCLX. Moguntiae exſtincto, ad ſupremum honoris faſtigium emerſit Conradus, a quo vnicum modo diploma an. MCLXIII. ſubſignatum exſtat apud HEINECCIVM *l. c. p. 165.* ſed mox ab Imperatore de gradu deiectus eſt, vtpote Romano Praeſuli nimis addictus. Vnde eo ipſo anno in eius locum ſubrogatus Chriſtianus, diplomati tamquam archicancellarius ſubſcripſit apud HVNDIVM *Tom. III. Metropol. p. 410.* et munere ampliſſimo functus eſt vsque ad an. MCLXXXIII. quo in Italia ad plures abiit. Poſt eius obitum Conradus in gratiam cum Friderico rediit, et dignitati ſuae poſtliminio reſtitutus diplomata denuo an. MCLXXXIIII. apud I. P. DE LVDEWIG *Reliquiar. MStor. Tom. IV. p. 172.* et an. MCLXXXVIIII. apud MEICHELBECK *Tom. I. Chron. Friſing. p. 380.* recognouit.

§. XCVI.

Sed dicendum etiam de cancellariis, qui ſub Friderico floruerunt. In his familiam ducit Arnoldus,

cuius memoriam in diplomatibus anno MCLII. apud HVNDIVM l. c. *Tom. II. p. 29.* et anno MCLIII. apud SCHANNAT *Vindem. litterar. Coll. II. p. 113. seq.* reperimus. Nullus vero cancellarius sese offert in diplomatibus vsque ad annum MCLVII., a quo tempore Rainaldus vsque ad annum MCLVIIII. diplomata recognouit, quae recenset MALLINKROTIVS l. c. *p. 336.* Sequitur Vdalricus siue Vlricus, cuius subscriptio occurrit in diplomatibus, quorum notitiam debemus MALLINKROTIO l. c. *p. 337.* Proximus est Christianus, qui postea ad archicancellarii munus euectus est, HEINECCIVS *l. c. p. 165.* Quamquam vero Philippum quoque cancellarium Friderici memorent annales, Chronographus Saxo ad annum MCLXVIII. apud LEIBNITIVM *Accession. historic. p. 309.*: nondum tamen diploma ab eo subsignatum proferri potuit, iudice auctore *Chronici Gottwic. p. 383.* In hunc censum quoque venit Henricus, cuius subscriptio diplomatibus de an. MCLXIII. apud HVNDIVM *Tom. III. p. 410.* et de anno MCLXXI. apud Dn. DE LVDEWIG *Tom. I. Reliqu. MStor. p. 12.* subiecta reperitur. Sed quis ille Henricus fuerit, difficile est statuere in tot ὁμωνύμοις, qui sub Friderico memorantur. Omnium diutissime sacris scriniis praefuit Godefridus, quod complurium diplomatum, quae ab anno MCLXXII. vsque ad annum MCXC. prodierunt, et recensentur in *Chron. Gottwic. p. 384.* fide constat. Denique postremo his adiungendus Ioannes, cuius memoria in diplomate de an. MCLXXXVIII. apud HEINECCIVM *Antiquitat. Goslariens. Lib. II. p. 188.* superest.

§. XCVII.

Defuncto Friderico summa imperii ad Henricum VI. eius filium rediit, cuius vnum modo nouimus archicancel-

cancellarium, Conradum ſcilicet, qui diplomati de an. MCXC. apud HEINECCIVM l. c. *p. 191.* et LVNIGIVM in *Continuat. Part. I. Spicileg. eccleſiaſt. p. 339.* ſubſcripſit. Vicarium ille habuit, vti loca citata teſtantur, Theodoricum ſeu Dietherum, cuius ſubſcriptio ita ſe habet: *Ego Theodericus vice Domini Chonradi Moguntinae ſedis archiepiſcopi et totius Germaniae archicancellarii recognoui.* Idem vero ſub Dietheri nomine ipſe ſe cancellarium vocat in diplomate de an. MCXCI. apud MIRAEVM *donat. Belgic. Lib. II. p. 485.* Theoderico in cancellarii munere ſucceſſit Conradus, epiſcopus Hildeſienſis, cuius memoriam ex diplomate de an. MCXCVI. apud MIRAEVM *Lib. II. diplom. Belgic. cap. LVII.* reſtituit MALLINKROTIVS. Accenſet his Ottonem et Lotharium Auctor *Chronici Gottwic. L. II. p. 399.* quos tamen diplomata recognouiſſe non conſtat.

§. XCVIII.

Sciſſa poſt obitum Henrici VI. in diuerſas partes Germania de ſumma rerum inter ſe contendebant Otto IV. et Philippus. Quemadmodum vero vterque ſe pro Rege gerebat, nec iure ſuo cedebat; ita quoque eosdem fere archicancellarios et cancellarios habuerunt. Sic Conradus, qui apud Philippum archicancellarii munere functus eſt, vti ex diplomate de an. MCXCIX. apud HVNDIVM *Tom. I. p. 79.* adparet, diplomati Ottonis IV. an. MCXCVIII. Werdinenſi monaſterio conceſſo ſubſcripſit, quod exſtat in *Chronico Gottwic. Lib. II. p. 402.* Erat hic mos Conradi, vt dubium mediumque ſe partibus praeſtaret, quo inſtituto vtriusque odium vitauit, et locum ſuum retinuit. Quod quum non faceret Sigfridus, Conradi in ſede Moguntina ſucceſſor, et Ottonis rebus aperte ſtuderet: dignitate ſua a Philippo priuatus eſt, licet eo

occiso ab Ottone eidem restitutus. Sed quum paullo post Otto quoque a Pontificis ambitione alienus esset, hoc est, iura imperii tuenda susciperet: statim se a Sigfrido oppugnari sensit, proditore et communis salutis desertore, ab eoque bruto banni fulmine iussu Pontificis percussus est. Hinc facile intelligitur, cur diplomata Ottonis non Moguntini, sed Treuirensis archiepiscopi, Theoderici vice, maximam partem recognita legantur apud MEIBOMIVM *Scriptor. rer. German. Tom. III. p. 161.* LVNIGIVM *Continuat. Part. I. Spicileg. ecclesiast. p. 848.*

§. XCVIIII.

Vicario archicancellariorum munere in recognoscendis Philippi diplomatis functi sunt I. Conradus, episcopus Herbipolensis, quod ex LINDENBROGIO *Script. rer. German. p. 170.* et HVNDIO *Tom. I. p. 79. et Tom. III. p 351. et 360.* discimus, II. Conradus, episcopus Ratisponensis, qui in locum Hartwici, Aistetensis episcopi, officio suo mox depulsi, substitutus, diploma anno MCCIV. recognouit apud HVNDIVM *Tom. II. p. 179.* et denique III. Conradus, * episcopus Spirensis, qui singulari arte effecit, vt sub Ottone IV. quoque officium retineret. Imperii enim insignia, quae exstincto Philippo custodiebat, non prius restituit Ottoni, quam in officio ab ipso confirmaretur, vti memoriae prodiderunt WILHELMVS EISENGREIN in *Catalog. episcopor. Spirensium Lib. XIII. ad annum 1208.* et CVSPINIANVS in *vita Ottonis IV.* Hinc omnia eius diplomata ab anno MCCIII. vsque ad annum MCCXII. subsignauit. MEIBOMIVS *Script. rer. German. Tom. III. p. 129. p. 161. 162.* HVNDIVS *Tom. II. p. 65.* Sed Conrado in munere antecessit Hermannus, episcopus Monasteriensis, siquidem anno MCC. diploma

diploma apud GELENIVM *Lib. I. de Vita S. Engelberti*, et alia sequenti anno auctore KLEINSORGIO in *Chron. Westphal.* recognouit. Inter cancellarios Ottonis locum quoque Geruasium Tilberiensem, *otiorum imperialium* scriptorem tenuisse ex Theodorico de Niem *Lib. II. de schismate cap. XIX.* discimus, sed memoriam de eo ex diplomatibus non accepimus.

* De Conrado, episcopo Spirensi, aulae imperialis cancellario, vide diplomata in DE GVDENVS cod. diplom. p. 416. 421. 427. sq.

§. C.

Vix Fridericus II. Ottoni a Pontifice oppositus erat, quum Sigfridus, Praesul Moguntinensis, eius partibus se addixisset, mox violaturus fidem, nisi totum se ad Pontificis nutum libidinemque accommodaret. Hinc iam anno MCCXII. viuo adhuc et regnante Ottone archicancellarius diplomati Friderici II. subscripsit apud HVNDIVM *Tom. II. Metropol. p. 182.* add. MEIBOMIVS *Tom. II. Script. rer. German. p. 378.* Successorem habuit fratris sui filium, eiusdem nominis Sigfridum, cuius subscriptiones occurrunt in diplomatibus de an. MCCXXXII. apud GEWOLDVM de *Septemuiratu pag. 111.* et de anno MCCXXXV. apud MEIBOMIVM l. c. *Tom. III. p. 208.*

§. CI.

Quum Sigfridus ab Ottone IV. defecisset: Conradus, qui vicario eius munere fungebatur, eius exemplum imitatus, in partes Friderici II. concessit, ideoque sceleris comes ac socius ad vicem Sigfridi ab eodem tempore diplomata Friderici apud HVNDIVM *loc. cit.* HEINECCIVM *Antiquit. Goslariens. p. 220.* et SCHILTERVM *Instit. Iur. publ. Tom. II. Tit. XV.* recognouit. Post Conradum partes eius obtinuit Seyfridus vel Sigfridus,

Ratisbonensis episcopus, a quo subsignata diplomata † exhibent HVNDIVS lib. cit. *Tom. I. p. 163.* LVNIG *Codic. Ital. diplomat. Tom. I. p. 1582.* Dn. DE LVDEWIG *Tom. IV. Reliqu. MStor. p. 258.* aliique. His ego libenter adderem Petrum de Vineis, * iuris peritissimum, et miserabili fato, quo periit, notissimum, cuius epistolae quantiuis pretii hodienum supersunt, si, quod historiarum annales commemorant, eum sacris scriniis in aula Friderici II. praefuisse, eius rei memoria diplomatibus quoque testata esset.

* Conf. THEOPH. CHRIST. A MOSHEIM comm. de vita Petri de Pretio, Viceecancellarii Conradi II. Regis Rom. et Sicil. Goettingae 4. 1747.

† De quaestione hic tractanda, an Viceecancellarii munus in subscribendis imperat. diplomatibus hodie cesset, si AEpiscopus Moguntinus, Archicancellarius in aula Imperatoris praesens sit, hoc est tenendum, sub Maximiliano I. et Carolo V., quoties AEpiscopi Moguntini in aula Caesaris praesentes fuerunt, ad certum tempus solos diplomatibus subscripsisse. Exempla varia hanc in rem adduxit BOEHMERVS, diss. de episcopo viceecancellario Imp. p. 17.

§. CII.

Sed hic quidem subsistimus, quia post Fridericum II. sequuta est luctuosa illa temporum confusio, quae, perfractis legibus, spretisque maiorum institutis, omnem fere ordinem splendoremque rei publicae deleuit. Turbata autem continua Imperatorum serie, et distractis in diuersas factiones Principibus Germaniae, palatii Caesarei rationes quoque fluctuasse et suprema officia turbata esse, facile est ad intelligendum. Neque vero desunt diplomata, quae interregni magni temporibus prodierunt, in quibus Moguntini Praesules sacri imperii per Germaniam archicancellarios se vocant; qualia reperies apud GEORG. CHRISTIAN. IOANNIS *Scriptorum Moguntinor.*

guntinor. Tom. II. p. 537. sq. p. 600. sq. p. 657. sq. Caeterum archicancellarios, qui Regum, qui tum veluti per scenam introducebantur, diplomatibus subscripserunt, sedulo inuestigauit IO. GVIL. HOFFMANNVS in Commentat. *de Iure publ. quod in S. R. Imper. interregni magni tempor. obtinuit §. XXXI sq.* Post interregnum quum rarius diplomata ad vicem archicancellariorum recognita sint, sed a solis cancellariis et testibus subsignata, vti diximus, non est, quod vlterius progrediamur.

CAPVT VI.

DE ADNOTATIONIBVS TEMPORVM, INDICTIONIBVS ALIISQVE NOTIS CHRONOLOGICIS.

§. I.

PROGREDIMVR ad postremam rei diplomaticae partem, quae circa Chronologiam versatur, et temporum notas indictionesque explicat. Quum in fine diplomatum tempus, quo diploma datum, designetur; nemo facile negauerit, consulendam esse chronologiam, eamque ad rem diplomaticam pertinere.

§. II.

Quid? quod tam luculenta argumenta illa suppeditat ad detegendas falsariorum fraudes, et ad firmandam stabiliendamque authenticorum diplomatum auctoritatem, vt necessitate et vtilitate reliquis rei diplomaticae partibus fere anteponenda videatur. Nusquam enim magis falsariorum in confingendis diplomatis astutia defecit, quam in temporum descriptionibus, in quibus se sua imprudentia veluti sorices impostores prodi-

prodiderunt. Sane si quando litterarum ductus, monogrammatum figuras, sigilla et similia satis feliciter imitando expresserunt, vt ad genuinam speciem et similitudinem proxime accederent; semper tamen contra temporum rationes ab iis peccatum esse, dudum obseruatum est. Non ignorabant rei huius difficultatem artisque suae infirmitatem ipsi falsarii. Callide itaque fraudis suspicionem hac in re effugere se putabant, si ipsam Chronologiae partem tamquam vetustate exesam, aut alio casu corruptam, redderent corrosam. Non potuit hic fucus non statim subolere Procuratori Mediolanensi in diplomate, quod Abbas S. Donati de Scozula contra eum produxerat. Quare primo statim loco diplomati isti obiiciebat, *quod ibi maxime adpareret consumtum*, (scilicet in annotatione indictionis) *vbi potuisset falsitas facilius deprehendi.* Totam hanc controuersiam adcurate exponit INNOCENTIVS III. P. R. * in rescripto ad archiepiscopum Mediolanensem de an. MCCVIII., quod exstat in *Cap. VI. X. de fide instrumentor.* Dignum illud est, quod hic iterum iterumque legatur, quippe ex quo solo discere possumus, quantum in iure vsum ars diplomatica habeat.

* In inuestiganda diplomatum veritate et chronologia egregium vsum praestat *Celeb.* I. D. KOEHLERI *directorium chronologico-diplomaticum annorum regni et imperii omnium Regum Germ. et Imperat. Rom.* Marqu. Freheri directorio adiectum.

§. III.

Sapienter iam Romani in temporis adnotatione permultum inesse momenti existimarunt. Hinc in tabulis publicis praecipue requirebant diem et consulem, adeo, vt rescripta, quae illo carerent, auctoritate destituerentur per *Leg. IIII. C. de diuers. rescript.* et sedulo cauebant,

cauebant, vt dies et conſul tabularum clam haberetur. Ita enim VLPIANVS in *L. II. §. VI. D. teſtam. quemadmod. aperiant.* ait: *diem et conſulem tabularum non patitur praetor deſcribi vel inſpici idcirco, ne quid falſi fiat. Namque etiam inſpectio materiam falſo fabricando inſtruere poteſt.*

§. IIII.

Chronologia, quae in diplomatibus obſeruatur, ad tria reuocari poteſt capita. Conſiſtit enim I. in adpoſitione anni et diei. Haec quam neceſſaria viſa ſit Germanis in chartis, intelligi poteſt ex *Leg. Alamannor. Tit. XLIII.* qua *ſcripturam, niſi in qua annus et dies euidenter oſtendatur, non valere* cauetur. Lex Baiuuariorum *Tit. XV. c. XIII.* et Capitulare Caroli M. *Lib. VI. c. CXLVII.* diſerte requirunt adpoſitionem anni et diei, et placita, quae hac munita ſunt, firma eſſe praecipiunt. II. in adnotatione indictionis, et denique III. in adiectione annorum regni et imperii.

§. V.

Germani aeque, ac aliae gentes non certam et vnicam, ſed variam et diuerſam numerandi annos, eosque inchoandi rationem ſequuti ſunt. Vnde magna temporum ac rerum orta eſt perturbatio, nec minor difficultas, ob crebras varietates et diuerſitates epocharum, conciliandi auctorum diſſenſiones. Obſeruauit haec incommoda, quae epocharum variatio inuexerat, Concilium Colonienſe de anno MCCCX. apud HARDVINVM *Tom. VII. p. 1315.* quod ideo illis occurrendum ſtatuit. Vix opus eſt, immorari perſequendis annos computandi modis aliarum gentium: quare miſſis iam peregrinis conſuetudinibus, Germanicas ſtrictim conſectabimur.

§. VI.

Videamus primo de aera Germanorum. Hi antiquissimis temporibus annum a Calendis Martiis auspicati sunt, quod constat ex *Lege Alamann. T. XVII. §. 5.* qua cautum: *ne in mallo publico transactis tribus Kalendis Martiis posthaec ancilla maneat in perpetuum.* Eadem verba habet Decretum Thassilonis *cap. II. §. 12.* Tres enim Calendae Martiae de tribus annis intelliguntur. Paullo clarius Concilium Vernense de anno MCCLV. cap. IIII. hoc innuit hisce verbis: *vt bis in anno Synodus fiat. Prima Synodus mense primo, quod est Kalendis Martiis etc.* Epocham hanc sequuti quoque sunt Francorum Reges primae et secundae stirpis, vti auctor est MABILLON *de re diplomat. Lib. II. cap. XXIII. §. 111.* Aliter olim philosophabantur Leodienses, qui exordium anni a die XVIIII. Martii, siue a XIIII. Calend. April. ducebant. Contendunt enim in epistola de differentia quatuor temporum ad Treuirenses scripta apud MARTENE *Tom. I. Anecdotor. p. 295.* annum non initio, sed medio Martii coepisse, adeoque Calendas Martii fini magis, quam principio anni congruere. Sed haec philosophia non videtur publici saporis fuisse.

§. VII.

Posteriores Germani annum a tempore incarnationis Christi inchoabant. Et haec quidem aera est vulgaris, quam inuenit Dionysius Exiguus, Abbas Romanus, qui saeculo sexto ineunte floruit. Recepta primum illa est a conditoribus annalium, qui in chronicis suis incarnationis annos adscripserunt, quorum vsum postea in diplomata Reges introduxerunt. Exemplum eius rei antiquissimum est diploma Longobardicum, saeculi

ſaeculi octaui initio in cortice ſcriptum, quod in lucem protulit BERNARD MONTFAVCON in *Diario Italico cap. IV. p. 64.*

§. VIII.

Annos autem incarnationis communi fere conſenſu a natiuitate Chriſti computabant. Ita enim WIPPO in *Vita Conradi Salici* apud PISTORIVM *Tom. I. Script. rer. German. p. 433. Inchoante anno Natiuitatis Chriſti Rex Chuonradus in ipſa regia ciuitate natalem Domini celebrauit.* Bruno in hiſtoria belli Saxon. apud FREHERVM *Tom. I. Scriptor. rer. Germ. p. 119. Natalis dominici feſtiuitatem, vbi* MLXXVI. *annus ab incarnatione Domini inchoatur*, et paullo poſt: *transacto vero natali Domini proximo, qui incarnatione Domini coeptus annus erat.* add. DV FRESNE in *Gloſſario* v. *annus*, et CHRONICON GOTTWIC. *Lib. II. p. 134.* Quum tempus natalium Chriſti congruat cum tempore Solſtitii hiberni, et hoc apud antiquiſſimos Germanos anni exordium conſtituerit, vti oſtendit IOSEPHVS SCALIGER de *emendat. tempor. Lib. II. p. 170.:* haec quoque ratio fuiſſe videtur, cur hunc computandi modum poſteri obſeruarint.

§. VIIII.

Ex rationibus Dionyſii anni initium non a die ſeruatoris noſtri natali, ſed a XXV. die Martii ducendum foret, quia incarnatio potius a tempore conceptionis, quam natiuitatis repetenda eſt, conceptio autem in diem XXV. Martii incidit. Hinc quoque nationes quaedam a die annunciationi Mariae feſto annos inchoarunt, vti Angli, quos Wilhelmus Nortmannus Conqueſtor hanc putandi rationem docuit. V. C. CHRIST. GOTTLOB HALTAVS in *Calendario medii aeui p 24.*

Treuirenses quoque eumdem annos auspicandi morem tenuerunt, quod docet BROWERVS in *Annal. Treuirens. L. XVIII. §. 97. p. 258.*

§. X.

Non parum auctoritatis huic computandi modo accessit ex eo, quod ecclesia Romana illi faueret. Ita enim Eugenius IV. Papa an. MCCCCXL. hortatu Blondi Foroliuiensis nominatim statuit, annorum initia non amplius a Kal. Ianuarii, vti Iulius Caesar; aut a die XXV. Martii, vt Dionysius ordinauerat; sed a natalitio Christi festo numeranda esse, vti obseruat GASSARVS in *Annal. August.* apud MENCKEN *Tom. I. Script. rer. Germ. p. 1555.* Hinc magno numero Germani ob reuerentiam in ecclesiam Rom. computationem adoptarunt, missa epocha, qua antea vtebantur. Ad exemplum ecclesiae Rom. prouocat Concilium Coloniense, sancitque, vt de caetero annus domini obseruetur, et in natiuitate Christi innouetur a quolibet anno, prout sacrosancta Romana ecclesia id obseruat apud HARDVINVM *Tom. VII. p. 1315.*

§. XI.

Etsi vero natalis Christi dies apud Germanos plerosque annum aperuit; nihil tamen obstitit, quo minus alii alias rationes inchoandi annum inirent. Nouimus enim, veteres annum etiam auspicatos esse a Calendis Ianuarii, seu a die circumcisionis, qui passim vocatur *der neue Jahrs-Tag, der Tag des ingehenden Jahres.* Iam tempore S. Bonifacii Germanos Romanorum more annum vulgo a Calendis Ianuarii inchoasse, docemur ex Epistola Zachariae Papae ad Bonifacium de an. DCCXII., vbi Germani Calendas Ianuarias et Brumam ritu paganorum colere, et aliquid noui facere *propter nouum annum*

annum prohibentur. DV CANGE in *Glossar. v. annus.* A festo Paschatos die initium anni ducebant Galli, teste MABILLON loc. cit. *L. II. c. XXIII. §. VI. sq.* quorum consuetudinem suam quoque fecerunt Belgae et Heluetii. OLIVAR. VREDIVS de *Sigillis Comit. Flandr. p. 228.* et HOTTINGER in *Heluet. Kirch. Gesch. P. II. p. 122.* Alii alias epochas obseruabant.

§. XII.

Cur a Paschate annus coeptus sit, disquirit MABILLON l. c. *§. VIII.* et recte ob reuerentiam festi Paschalis diei hoc factum esse coniicit. Generatim enim obseruasse iuuat, gentes et Germanos, prout huic vel illi diei festo maiorem cultum atque solemnitatem prae reliquis deberi crederent, ab eo simul annorum exordia duxisse. Inde fluxit tanta epocharum varietas, quae crucem figit veteris aeui monimentorum lectoribus. V. C. HALTAVS in *Calendar. med. aeui p. 23.*

§. XIII.

Ex annalibus vsum annorum incarnationis in chartas et diplomata iam inde a saeculo octauo transiisse, supra ostendimus. Iam quando Franci et Germani annos incarnationis in diplomatibus suis adscripserint, dispiciendum est. Ex Merouingicorum Regum diplomatis annos incarnationis exulare, extra omnem dubitationis aleam positum est, et luculenter probatum a NIC. ZYLLESIO in *Defens. Abbat. S. Maximini P. II. p. 59. Manifeste*, inquit, *constat ex historia, Dagoberti aetate et multo etiam post ad Caroli M. tempora, expeditas non fuisse a Regibus Francorum litteras adscriptis incarnationis Domini annis.*

§. XIIII.

Nec alius mos fuit secundae stirpis Regum, quippe qui Merouingicorum exemplum sequuti sunt, nisi quod eorum diplomata, quae rem publicam maxime spectant, cum annis regni adiunctos habeant annos incarnationis. Exstant enim apud NIC. SCHATEN *Lib. VIII. Histor. Westphal. p. 597.* et *L. IX. ad an. 803.* et IO. MABILLON *de re diplomat. L. II. cap. XXVI. §. 4.* complura diplomata Carolina integrae fidei, quae annos incarnationis praeferunt. Inde facile intelligitur, anprobanda sit sententia DAVID. BLONDELLI, qui *in Pleniore Genealog. Franc. assertione* scribit, nulla Francorum monimenta tota Pippini, Caroli M., Ludouici Pii, et filiorum aetate, Christi annis, quod postea in more positum, consignata reperiri, si forte synodica excipias. Errat quoque SALOMO VAN TIL in Diss. Ienae cum praefatione IO. GEORG. WALCHII an. 1741. recusa, *de annis Christi, Phosphoro prophetico adnexa Part. I. cap. I.* qui sub Eugenii IV. pontificatu anno MCCCCXXXI. demum hanc computandi rationem inualuisse contendit, adeoque huius aerae vsum longe recentiorem contra diplomatum fidem facit. Nec hoc mirum videri debet, siquidem modus numerandi annos a tempore incarnationis, tempore Caroli M., non incognitus fuit, quod vel constitutiones in synodis factae satis demonstrant, apud MABILLON *l. c. L. V. Tab. 54. 55. sq.* Vnum modo exemplum hic adferre licebit. Synodi Germanicae Dingoluingensis hoc est principium: *Regnante in perpetuum domino nostro Iesu Christo, in anno vero XXII. regni religiosissimi Ducis Tassilonis Gentis Boioariorum sub die, quod erat 11. Octobr. atque anno ab incarnatione dominica*

DCCLXXII.

DCCLXXII. *Indictione X.* Exſtat apud GEWOLDVM in *Addit. ad Hundii Metropol. T. I. p. 450.*

§. XV.

Recte ergo originem annorum incarnationis a Carolingorum temporibus repetendam cenſemus. Quamuis enim IO. AVENTINVS *L. IV. annal. Boioar. cap. VI. p. 461.* NICOL. VIGNIER *Chronic. Burgundiae ad ann. 885.* STVMPFIVS *L. VII. Heluet. cap. VI. p. 197.* aliique eam ad Carolum Craſſum referant: ſatis tamen hanc ſententiam iam refellerunt viri doctiſſimi MARQVARD. FREHERVS in *Notis ad Conſtitut. Caroli Craſſi*, et HERMAN. CONRINGIVS in *Cenſura diplomat. Lindau. cap. XVII. p. 323.* Illud vero certiſſimum eſt, Carolum Craſſum magis firmaſſe vſum annorum Chriſti in diplomatibus, vagum antea et inconſtantem, eumque certiorem ab eius aetate inualuiſſe, et ad poſteriores Germanorum Reges propagatum eſſe.

* Aeram Dionyſianam Pipini aetate iam receptam fuiſſe, auctor eſt BVCHERIVS *Sect. I. Chron. rerum Francic.* Sed maxime placet ſententia MABILLONII, qui *L. II. c. 28.* §. *1.* incarnationis annos iam inde a ſaec. VIII. in diplomata nonnumquam admiſſos eſſe, ex traditionibus Fuldenſ. Piſtorianis demonſtrat. Idem tamen *c. 26. §. 14.* non negat, Carolingorum tabulas pleraſque adhuc epocha illa carere. conf. Ill. HEINECCIVS, diſſ. *de genuina natiuit. Chriſti aera §. 4.* In numis ne ea quidem aetate, qua in diplomatibus adſcribi coepit, aera Dionyſiaca adparet. Ex quo facile patet, quid ſentiendum ſit de numo Bracteato Ducis Saxoniae, ap. TENZEL. in *Dialog. Menſtr. an. 1691. p. 619.* v. HEINECCIVS *l. c.* §. 7.

§. XVI.

Sequitur iam altera Chronologiae pars, quae in adnotatione indictionis conſiſtit (§. IV.). Eſt autem Indictio ſpatium XV. annorum, quod annis Chriſti addi ſolet. Tria ergo luſtra comprehendit indictio. Quum vero

vero ſingulis olim luſtris Romae cenſus ageretur, et cenſus in prouinciis noua adferret tributa, vt ait AMMIANVS MARCELLINVS *Hiſtor. Lib. XIX. c. XI.*: probabile ſane eſt, a tributariis penſitationibus ſeu indictionibus nomen manaſſe. Ratio quoque inde reddi poteſt, cur XV. annorum ſpatio indictiones finiantur, vt ſcilicet prouincialibus conſtaret, qualia tributa indicta et conferenda eſſent, ſiquidem ſingulis luſtris alia exigebantur.

§. XVII.

Ante Conſtantini M. Imperat. tempora, qui obtinuiſſe indictiones negant, adcuratius rationes ſubducere videntur, quam qui originem illarum inde ab Augusti tempore repetunt, aut ad Quinquennalia Imperatorum Rom. referunt. Exploratum enim eſt, nullum indictionum vſum fuiſſe ante Conſtantinum. Quippe huic Imperatori Chronologi adſcribunt indictionem, quae ab VIII. Kalend. Octobr. proficiſcitur, ab eoque Conſtantinianam adpellant. HENRIC. NORISIVS *de anno et epocha Syro Macedon. Diſſ. III. p. 199.*

§. XVIII.

Tres autem notandae ſunt indictionum ſpecies, I. Conſtantinopolitana ſeu Graeca, quae a Calendis Septembris inchoatur, II. Conſtantiniana, quae ab VIII. Cal. Octobris, et III. Pontificia ſeu Romana, quae a Calendis Ianuarii incipit. Ex his Conſtantiniana potiſſimum ab Imperatoribus vſu ſeruata eſt, ideoque etiam *caeſarea* dicitur. DV FRESNE in *Gloſſar. v. indictio.* Eamdem quoque Iuſtinianus Imp. inſtrumentis inſeri iuſſit per *Nou. XLVII. cap. I.* Vſum eius adhuc hodie Notarii in imperio retinent ex Conſtitutione Maximiliani I. *de Notariis §. III.*

§. XVIIII.

§. XVIIII.

Hanc quidem computationem per indictionem ad cauendos errores, qui de temporum ordine forte oboriri poterant, inuentam esse, ait BEDA de *ratione tempor. cap. XLVIII.* Veri quoque simile est, eam ob caussam imperatores ea vsos esse, vt ex collatione temporum inter se, anni scilicet christiani, et indictionis veritas, et falsitas instrumenti eo facilius intelligi posset. Nec adeo absurda est haec ratio, quam quidem nonnullis videtur, licet computatio ipsa perplexa et intricata sit. Vide, quae de ea disputat Dn. DE LVDEWIG in *Comment. ad Aur. Bull. P. I. p. 89.*

§. XX.

Exponendum iam est, quomodo inueniatur indictio, * quod scite intelligenterque ostendit scriptor antiquus, ROLLANDINVS in *summa Notariae*, cuius verba ab hoc loco non aliena esse videntur. „Fuit vero, „inquit, primo inuenta ista indictio, siue factum fuit „istud praeceptum a Caesare Augusto tribus annis ante, „quam Dominus nasceretur de virgine, et propter hoc „diuisis annis Domini per quindenos, si quid a quinde„nis supererit, ei quod supererit, debent addi tres, et „quot fuerint illi anni, qui supererunt a quindenis cum „dictis additis tribus, tanta erit indictio etc.„ Declarant quoque hoc versus sequentes:

Si per quindenos Domini diuiseris annos,
His tribus adiunctis, indictio certa patebit.
Si nihil excedit quindena indictio currit.

* Indictionis rationem satis dilucide exposuit ANTON CONTIVS *L. I. Lect. subseciu.* Exstat etiam de indictionis vsu, et diuersarum temporis adnotationum obseruatio in MEM. DE L'ACAD. DES INSCRIPT. *ex edit. Bertrami.*

§. XXI.

Indictionis vsum ante initium saeculi VIIII. in diplomatibus Francicis nullum fuisse, et non adeo frequentem apud historicos, recte censet CAROLVS LE COINTE *Annal. ecclesiast. Tom. II. ad annum DLXXV. n. 5.* licet ante id tempus in actis Conciliorum aliisque monimentis locum nonnumquam habuerit, quod ostendit MABILLON *de re diplom. Lib. II. cap. XXIIII. §. 11.* Itaque ab imperio Caroli M. id est, ab ineunte an. DCCCI. in diplomatibus modus signandi tempora per indictionem inualuit. Regulam hanc iam dedit PAPEBROCH in *Propyl. antiquar. Part. I. c. VIII. §. 116.* quam magis firmauit MABILLON *loc. cit. cap. XXVI. §. 5.* A Carolingis morem hunc acceperunt Germani, et constanter retinuerunt. Quum vero Franci varias sequerentur indictiones, modo Constantinopolitanam, modo Romanam, auctore MABILLON l. c. *cap. XXIV. §. 3.*: apud Germanos non nisi ea indictio, quae ab VIII. Kal. Octobris incipit, seu Constantiniana obtinuit. DV FRESNE l. c.

§. XXII.

Ad Chronologiam quoque pertinet computatio annorum regni et imperii (§. III.). Mos adscribendi annos regni in numis primum inualuit. Graeci enim Imperatores in numis suis aereis annos imperii designarunt, quod luculenter comprobant Iustini Thracis, Iustiniani, Iustini iunioris, Tiberii, Mauritii, Phocae, Heraclii, aliorumque numi, vti auctor est CANGIVS in *Dissertat. de inferioris aeui numismat. §. XLIV.* Immo longe iam ante instauratam Constantinopolim annos imperii in numismatibus adscriptos esse, insigni eruditionis adparatu ostendit doctissimus HENRICVS NO-

RISIVS

RISIVS in *Differt. de duobus nummis Diocletiani et Licinii cap. VI.*

§. XXIII.

Ex numis in diplomata morem hunc transiisse nullus dubito. Nam in antiquissimis Regum Francicorum diplomatis annos imperii adscriptos esse, obseruat MABILLON l. c. *cap. XXVI. §. VI. seq.* Et, quod maxime notabile est, subnotatio temporis per annos regni antiquior est vsu aerae christianae et indictionum, quippe quibus Merouingica diplomata carere paullo ante diximus. Notas has chronologicas erudite, vt solet, examinauit laudatus MABILLON loc. cit. Idem obseruat, hanc computandi rationem per annos regni magnas difficultates peperisse. Quum enim scriptores annos istos regni cum annis incarnationis componere vellent: fieri non potuit, quin in graues inciderent errores, qui et chronologiam Regum Francorum, et historiam eorumdem mirum in modum turbant. conf. *Supplementa lib. de re diplomat. cap. VII.*

§. XXIIII.

Vti in omnibus fere Germanici Reges Francos imitati sunt; ita quoque hanc consuetudinem adscribendi annos regni in diplomatibus suis fecerunt. Reges annos regni tantum exprimebant, qui, si imperatores creati essent, imperii annos seorsim numerabant. Ob diuersam igitur regiam et imperatoriam dignitatem duas adhibebant epochas, alteram regni Germanici, alteram imperii, et si qua alia regna tenerent, horum quoque annos computabant. Id quod iam Francorum Regibus secundae stirpis solemne fuisse, ostendit MABILLON *loc. cit. §. XII. seq.* Sic Henricus I.

annos regni tantum numerat, non imperii, quia imperator numquam adpellatus eſt. Accepto vero Lotharingiae regno, ſingulari quoque epocha in computandis Lotharingici regni annis vſus eſt. Otto M. qui primus e Germaniae Regibus Romanum imperium obtinuit, annos regni et imperii numerat in diplomate de anno DCCCCLXV. apud LEVBERVM in *disquiſit. de ſtapula Saxon. num. 1600. ſeq.* hac formula: *Anno Regni Domini Ottonis XXX. Imperii III.* et diplomate de anno DCCCCLXX. apud ZYLLESIVM in *Defenſ. Abbat. S. Maximini P. III. n. 15. Anno Regni Domini Ottonis XXXV. Imperii autem IX. filiique eius Regni X. Imperii autem IV.** Idem Imperator, poſtquam Italiam ingreſſus eſt, annos Italici regni quoque computauit, quod teſtatur diploma ipſius eo anno datum apud PVRICELLVM *Monument. Ambroſ. Mediolanenſ. ad annum DCCCCLI. p. 293.* vbi haec occurrit ſubſcriptio: *Data VI. Idus Octobris anno Incarnationis Domini noſtri Ieſu Chriſti DCCCCLI. Indictione X. anno regni Ottonis Regis in Italia I. actum Papiae.*

* Singulare hoc eſt in Ottonis M. diplomatibus, quod etiam filii eius Ottonis II. anni regni et Imperii numerentur, ex quo in regni imperiique conſortium a patre cooptatus eſt. In aliis etiam eiusdem Imperatoris diplomatis chartisque priuatis, eodem tempore editis, hoc obſeruari teſtatur CHRON. GOTTWIC. *Lib. II. pag. 190.* Neque tamen inſolitum hocce regni eſt in diplomatibus conſortium. Quin diu ante Ottonem M. vtriusque imperatoris nomine diplomata ſcripta et ſignata ſunt. Sic Ludouicus Pius, poſtquam filium Lotharium imperatoris titulo et inſignibus donauerat, inter alia conſtituit, vt diplomata in poſterum vtriusque imperatoris nomina praeferrent. v. HEINECCIVS de *vita et rebus geſtis Ludou. Germ. L. I. c. 4. §. 6.*

§. XXV.

Carolingi annos regni et imperii non a morte illorum, quibus ſucceſſerunt, ſed ab ipſa primaeua electione

ctione et coronatione regia et imperiali computabant. MALLINKROT de *archicancellariis imperii P. II. p. 316.* Reges autem et Imperatores Germaniae epocham hanc regulariter auſpicantur a tempore ſuſcepti regni et imperii, ſeu conſecrationis regiae et imperatoriae. Otto II. quia a patre in regni imperiique ſocietatem receptus erat, Carolingorum morem reuocauit in vſum, annosque regni et imperii a primaeua regii et imperialis tituli adquiſitione, veluti in arrham et pignus ſucceſſionis futurae certiſſimum numerauit. MALLINKROT l. c. et CHRON. GOTTWIC. *Lib. II. p. 204.* SIGEBERT. GEMBL. *ad an. DCCCCLXXI.* vid. *diploma* apud SCHATEN *annal. Paderborn. L. IIII. ad a. DCCCCLXVIII. et LXVIIII.*

* Carolus M. conſulatum pro imperio ſumſit, ***annumque conſulatus primum*** pro anno imper. primo habuit et in plerisque tabulis ſignauit. SCHVRZFLEISCH. *diſſ. de Coſſ.* §. 6.

§. XXVI.

Aliam plane computandi rationem inierunt Henrici, Imperatores Salici. Hi enim tempus, quo viuis adhuc parentibus regis titulum geſſerunt, quod nouo vocabulo *ordinationis* denotant, diſtinguebant a tempore, quo ipſi regni gubernacula moderati ſunt. Hinc primo annos ordinationis, porro annos regni, et denique annos imperii numerant. Henrici III. in diplomate de anno MLVI. apud ZYLLESIVM *in Defenſ. Abbat. S. Maximini Part. III. num. 24. 25.* haec eſt ſubſcriptio: *Anno autem Domini Henrici tertii Regis, ſecundi Imperatoris, ordinationis XXVIII. Regni vero XVIII. Imperii X.* Ordinatio ergo ſignificat primaeuam illam Regis adpellationem, per annum regni vero ipſa regni

administratio designatur. Discrimen hoc antea minus vsitatum seruarunt omnes Henrici Imperatores. Post Henricum V. qui ipse rarius annos ordinationis numerauit teste CHRON. GOTTWIC. *L. II. p.324.* huius epochae vsus plane exoleuit.

* De notis chronologicis diplomatum Pontificiorum haec habet MABILLON *L. II. de re diplomat. c. 25. §. 1.* Varii pro temporum ratione chronologici characteres iis adpositi sunt. Primum enim a Consulibus et Indictione, tum ab annis Impp. vt Gregorius M. Gregorius II. et III. Zacharias et alii; postea ab annis ipsorum Pontificum cum annis Impp.: ac demum ab annis Incarnationis, Indictionis et Pontificatus cuiusque desumti sunt. Tres priores modi ad saec. VIIII. obtinuerunt, quo tempore paullatim omissis Impp. annis suos substituerunt Pontifices (maxime Gregorius VII.) postquam ob inuestituras Impp. nomen illis odiosum esse coepit, eumque morem deinceps cum Indictione retinuerunt.

Exinde E. S. CYPRIANVS in *der Belehrung vom Ursprung und Wachsthum des Pabstthums* p. m. 322. recte colligit, Pontifices Rom. Imperatoris iuri subiectos fuisse, quod confirmat Natalis Alexander Histor. ecclef. saec. IV. diss. 25. p. m. 319. sq. Pontifices hanc e suis diplomatibus seruitutis notam expunxerunt.

§. XXVII.

Notatu vero dignissimum est, Henricum V. Imperatorem annos etiam a transactione de inuestitura per annulum et baculum anno MCXXII. cum Calixto II. Pontifice Romano facta, numerasse. Exstat enim diploma apud NIC. SCHATENIVM *Annal. Paderbornens. Tom. I. Lib. VII. p. 703.* cum hac subscriptione: *Data Anno Dominicae Incarnationis MCXXIII. Indict. XIII. apud Louissen, quando Dominus Imperator annulum et baculum remisit durante adhuc eo anno.* Tanti visum est perstrenuo huic augustorum iurium vindici ius inuestiendi episcopos per annulum et baculum, quod non nisi aegre et post atrocissimas contentiones Pontifici Romano

no concessit, vt etiam in subscriptionibus diplomatum mentionem faceret propudiosae transactionis, qua illi renunciatum. Sed satius fuisset, delere eius memoriam et plane oblitterare, quam eam cum ignominia renouare. Plura et egregia, more suo, de illa dixit vir illustris, quem honoris caussa nomino, CHRISTIANVS GOTTLIEB BVDER in *Commentatione de feudis sceptri Cap. I. §. V. seq.*

§. XXVIII.

Quamuis vero ordinarie anni imperii ab annis regni in diplomatibus seorsim numerentur; non tamen semper hoc adcurate obseruatum, nec inusitatam esse annorum imperii in diplomatibus omissionem, compluribus exemplis compertum est. Dn. DE WESTPHAL. *T. III. monum. inedit. p. 2014.* Etenim Reges et Imperatores discrimine hoc posthabito annos imperii cum annis regni nonnumquam coniunxerunt, ita, vt vnam chronologiam certo respectu constituerent. Luculentissimum huius rei exemplum habemus in diplomate Ottonis M. dato Veronae III. Kal. April. an. DCCCCLXX. apud ZYLLESIVM *l. c. Part. III. p. 24.* vbi positus est annus regni XXXV. quum tamen annus XXXIV. adhuc iuerit. Nimirum Otto M. sub initium anni DCCCCLXII. Romae salutatus imperator, exinde annum imperii primum numerare incipiens, abrupto regni anno XXVI. qui vltra dimidium vix effluxerat, numerare coepit annum XXVII. vt idem esset initium annorum regni et imperii, et sic cum anno regni XXXV. coniungitur annus imperii nonus. vid. PAPEBROCH in *Propyl. Part. I. §. 46.* Itaque vno plane anno, vel saltem aliquot mensibus posthabitis annos regni et imperii adaequabant, id

id quod etiam circa annos ordinationis et regni vſu venit. CHRON. GOTTWIC. *Lib. II. p. 277.*

§. XXVIIII.

Simile quid in Francicis diplomatibus reperitur. In his enim tres epochas nonnumquam in vnam imperii conflatas eſſe ait MABILLON *l. c. cap. XXVI. §. 12. ſq.* et hanc in rem exemplum ex GOLDASTI *Rer. Alemannicar. T. III. p. 59.* adfert, vbi habetur ſubſcriptio: *Datum XLI. anno imperii Caroli Caeſaris, die dominica III. Id. Februar.* Hoc enim loco ſub annis imperii annos regni Francici et Italici comprehendi animaduertit MABILLONIVS.

§. XXX.

Itaque non praetermittendae, quae potiſſimum huc pertinent regulae. Notandum vero I. nonnumquam menſes aliquot tam regni, quam imperii annorum omiſſos eſſe, ita, vt plane non numerati videantur, nonnumquam vero ita eosdem eſſe computatos, vt integrum annum conſtituant. II. annos regni et imperii ſibi alioquin in anno quidem, ſed non certo anni tempore aequales, vel additis, vel reiectis nonnullis menſibus adaequatos eſſe. Regulam hanc debemus PAPEBROCHIO *Propyl. Part. I. §. 46.* cuius vſum in diplomate Ottoniano oſtendimus §. XXVIII. Hic iam addimus, Carolo M. hoc iam ſolemne fuiſſe. Quum enim is antea regni ſui annos de autumno in autumnum numeraſſet; eosdem poſtea cum imperii annis, dimiſſis tribus menſibus, a die Chriſti natali computauit.

§. XXXI.

Non poſſum hoc loco facere, quin vel vno exemplo praeſtem, vt priorem obſeruationem ad eximendos feliciter

feliciter ſcrupulos, qui in chronologia diplomatum haerent, permultum prodeſſe omnes intelligant. Mirifice inter ſe ſcriptores diſſentiunt, quo anno imperium capeſſiuerit Henricus Auceps. NICOL. HIERONYMVS GVNDLINGIVS in commentatione egregia de *Henrico Aucupe*, *§. XIIII. in notis p. 75.* eum anno DCCCCXIX. poſt Februarias Idus ſceptro donatum eſſe, diplomatum fide nixus exiſtimat. Sed diſceſſionem ab eo facit IO. GEORG. LEVCKFELD in *Antiquitat. Halberſtad. p. 126. ſq.* et ante menſem Nouembrem Henricum annos regni auſpicatum eſſe negat. Sed facile diuerſas has ſententias, quae in anno quidem regni conueniunt, verum in menſibus disiunguntur, ex regula ſupra propoſita conciliaueris. Nam aut menſes nonnulli omiſſi ſunt, vt loco duorum, vel aliquot menſium anni prioris DCCCCXIX. integer tantum annus DCCCCXX. adiectis prioribus menſibus fuerit computatus, aut aliquot anni prioris menſes pro integro anno ſunt computati. vid. LOEBER de *Burggrauiis Orlamund. p. 62. ſq.* Priori modo ſupplentur diplomata, quae minorem habent numerum annorum regni; poſteriori vero caſu maior annorum regni numerus intelligendus eſt. Ita diuerſae temporum deſcriptiones ſine pulueris iactu componuntur. Aliis exemplis regula haec illuſtrari poteſt ex CHRONICO GOTTWIC. *Lib. II. p. 189. 207. 243. 260.*

§. XXXII.

Ex his porro fluit illa generalis regula, prae ceteris, ſi qua alia, in hac rei diplomaticae parte obſeruanda: diploma non ſtatim pro confictο habendum, quod anachronismum quemdam praefert, aut in quo temporis notatio vitae imperatoris non recte quadrat, ſi reli-

qua in eo recte se habeant, nec aliud fraudis indicium adpareat. Constat enim, diplomata nonnumquam a viuis Imperatoribus inchoata, post mortem demum vulgata esse, aut ante plures annos confecta post aliquot annorum decursum in effectum deducta esse. Ad hanc rem probandam vnum modo adducam exemplum. In diplomate Ottonis M. quod ecclesiae Magdeburgensi apud LEVBERVM in *Disquisit. de stapula Saxon. n. 1605.* concessit, Otto *serenissimus Rex* adpellatur, et tamen chronologia annum DCCCCLXVI. Indict. X. annum regni Ottonis II. praefert. Quum vero Otto iam anno DCCCCLXII. imperatoris titulo vsus sit, adeoque dicto anno non Rex, sed Imperator adpellari debuerit: luculenter sane hoc arguit, diploma illud ab Ottone II. confirmatum et in effectum deductum esse. Accedit, quod huic quoque posterior annos regni computandi ratio conueniat.

§. XXXIII.

Huc quoque pertinet altera: si historicorum, etiam coaeuorum, testimonia tempori dati diplomatis contradicant, illorum auctoritas diplomatis fidem non infirmare debet. conf. Celeb. ERNESTI diss. *de Fide histor. p. 27. sq.* Elegans est exemplum, quo regulam hanc MABILLONIVS *de re diplomat. L. III. cap. VI.* illustrat, et me vti non piget. Indictus erat Ludouico XIV. Galliarum regi inaugurando dies; iam cusi hanc in rem numi, et variis monimentis huius diei memoria posteritati erat consecrata. Sed vnctio in alium differtur diem, quo data sunt aliquot diplomata, in iisque notatus dies alius ab eo, quem numi et alia monimenta praeferebant. Quid? tabellam statim posces, et falsi damnabis ista diplomata? numi, inquis, obstant! historici in

in alia omnia abeunt! Nimis inuerecundum eſt, horum auctoritatem praeferre aut opponere diplomatibus: ſincera enim ſunt, et incorrupta, quod nemo, cui laeua mens non eſt, negabit.

§. XXXIIII.

Hiſtoriarum ſcriptores ſaepe bona fide falli et fallere, quis neſcit, nec raro aliquid pro certo dicere, quod re adcuratius expenſa, et ſubductis probe rationibus omnibus, falſum eſſe intelligitur? Itaque ſi hiſtorici aut tituli aduerſus diplomata citantur: haec adcuratius ſunt examinanda, neutiquam vero continuo proſcribenda; potius interpretatio tentanda eſt, vt cum hiſtoricis conciliari poſſint. Sic facile tolli poteſt diſſenſio, quae inter Ottonem M. Imp. et Ditmarum Merſeburgenſem, nobilem et grauem auctorem, intercedit. Ille enim in diplomate de anno DCCCCLXI. apud CASPARVM SAGITTARIVM in *Antiquitat. Magdeburg. p.39.* ait, ſe in honorem S. Petri, nec non S. Mauritii et Innocentii monaſterium in ciuitate Magdeburgenſi conſtruere velle. Merſeburgenſis Praeſul an. DCCCCLV. hoc Ottoni iam conſilium fuiſſe refert in *Chronico* ad hunc annum. Hic enim ad coeptum opus ſeu ad initium, diploma ad perfectum opus reſpexit. CHRON. GOTTWIC. *L. II. p. 187.*

§. XXXV.

Quemadmodum vero optima quaeuis et ſincera diplomata ſumma iniuria is condemnabit, qui propoſitam non obſeruat regulam; ita quoque in alteram partem magnopere peccabit, ſi ea non recte vtatur, ſiquidem eius obtentu falſiſſimum quoduis corruptiſſimumque diploma immerito abſoluet, et genuinum eſſe tamquam ex tripode pronunciabit. Ex quo ſatis patet,

 magnam

magnam hic cautionem eſſe adhibendam, ne ſana quae ſunt, male ſana eſſe temere exiſtimemus. Alias enim regula magis obeſſet, quam prodeſſet, et ad euertenda ea, quae ſunt in arte diplomatica certo conſtituta, comparata. Sed anſam hinc cauillandi inuidioſe regulas Mabillonianas, neſcio, an ſatis verecunde et conſiderate, arripuit eruditiſſimus GEORG. HICKESIVS in Praefatione *Theſauro linguar. veterum ſeptentrional.* praemiſſa *p. 36. ſq.* „Quae, inquit, eſt infelicitas, vt regulae „ipſae ſuffugia quaedam et veluti aſyla impoſtoribus „praebeant? Quam facile eſt abuti illis non minus, „quam vti? adeo vt, niſi recte intelligantur, chartae et„iam falſiſſimae earum ope excuſari poſſint;„ id quod exemplis quibusdam probare adnititur. At regularum hoc non eſt vitium, ſed eorum, qui eas aut inepte et peruerſe explicant, aut non recte adſequuntur. An Mabillonio vitio verti poteſt, quod regulis eius, quas ipſe HICKESIVS bonas et legitimas eſſe fatetur, bona fide alii non vtantur? Ita ſponte in fumum abeunt, quae acute ab HICKESIO obiiciuntur, quaeque eleganter diluit vir doctrinae iuxta ac modeſtiae laude inſignis, FRANCISCVS THEODOR. RVINART in Praef. ſecundae editioni librorum *de re diplomatica* praemiſſa.

§. XXXVI.

Quum in adnotationibus temporum occurrant formulae *Datum* et *Actum;* de illis hic iam paucis dicendum. Datum apud Graecos, anno, menſi, diei, et loco conuenit. Ita SVIDAS in *Lexico*, Δατὸν παρὰ Ῥωμαίοις σημασία τῆς ἡμέρας, καὶ τοῦ καιροῦ, ὅτε τῆς ἐκ πόλεος ἢ ἔκ τινος τόπου ἀποςαλῆ, *datum apud Romanos ſignificat diem et tempus, quando aliquid ex ciuitate et ex aliquo loco ablegatur.*

Vnde

Vnde patet, Datum esse anni, mensis, diei et loci, diplomati adscriptam notationem.

* Datum vel Data est temporis nota, quo rescripta sunt emissa. Constantinus M. L. I. C. Th. de Constitution. et L. I. C. Th. de Rescr. constituit, vt constitutiones et edicta in iudiciis prolata auctoritate posthac carere debeant, quae notatione temporis careant. Mentio Dati vel Datae occurrit in capit. VII. *quod nullatenus.* Haec itaque Data ad falsitatem euitandam fuit introducta. STRAVCH *amoenit. iur. Canon. eccl.* c. 15.

§. XXXVII.

Reges Francorum primae stirpis solum Datum exprimebant hac formula: *Datum, quod fecit mensis Martius dies XIIII. anno III. regni nostri, Compendio in Dei nomine feliciter,* seu *datum sub die X. Kalend. Ianuar.* Carolingi vero *Datum* seu *Data* et *Actum* in vno eodemque diplomate vsurpant, quorum alterum alteri mox praeponitur, mox subiicitur. Praeterea a Caroli M. tempore Data in tertia persona, quasi Cancellarius loquatur, concepta sunt, vti innuit formula: *Anno regni vel imperii gloriosissimi* vel *serenissimi Imperatoris* vel *Regis.* Quod secus erat in diplomatibus Merouingorum. Hi enim Datum quasi a se positum exprimebant ita: *anno regni nostri.* HERT *de fide diplomatum Sect. I. §. XV.*

§. XXXVIII.

Insigne autem vtriusque vocis est discrimen, quod qui non intelligit, eum mirifice caecutire oportet in examinandis diplomatibus. Datum denotat tempus confecti instrumenti seu expeditionis; Actum vero tempus concessionis et significatae regiae voluntatis indicat. In chartis vernacula lingua scriptis differentia haec adcurate ita efferri solet: *Gegeben und geschrieben,* vti praeclare obseruauit vir perillustris ERNESTVS

IOACH. DE WESTPHALEN in *Specim. document. Mecklenburgens. p. 93.* Vtrumque in eodem loco praesente Rege aut Imperatore fieri in continenti potest. Datum non requirit praesentiam Regis, et hoc etiam absente fieri potest in cancellariis. Actum vero numquam fieri potest absente Rege largitore, vtpote cuius voluntate et iussu ad conficiendum diploma opus est. Primus differentiam hanc ostendit MABILLON *de re diplomatica cap. XXVI. §. 10. et 13.*

§. XXXVIIII.

Parum ergo idonea est ratio, qua vtitur CAROLVS LE COINTE *Annal. Tom. VI. ad annum DCCCIII. num. 72. p. 825. seq.* ad fidem diplomatis Caroli M. de scholis Osnabrugensis episcopatus de anno DCCCIII. infringendam, quod eo tempore, quo diploma datum, nempe die XIV. Kal. Ian. Carolus Aquisgrano procul abfuerit, quod operose probat. Sed alia suppetunt eaque grauiora argumenta, quibus falsitas huius diplomatis euinci potest, quae vno quasi fasce complexus est vir celeberrimus, dum viueret, IO. GEORG. ECCARDVS in schediasm. s. t. *Diploma Caroli M. Imp. de scholis Osnabrugensis ecclesiae Graecis et Latinis critice expensum ab A. I.* Ipsum diploma Carolinum ex autographo primus adcurate in lucem protulit litteratissimus princeps, FERDINANDVS FVRSTENBERGIVS in *Monument. Paderbornens. p. 295. seq.*

§. XXXX.

Quum episcopus Monasteriensis diploma Ottonis M. datum decima Kal. Nouembr. DCCCCLXVIII. Magdeburgi, quo varia iura archiepiscopo Magdeburgensi in Abbatiam nobilium virginum Borchorstiensium, Mo-

nasteriensi oppido vicinam, concessa sunt, temere et perperam fraudis accusaret, eo, quod an. DCCCCLXVIII. quo diploma Magdeburgi datum, Otto in Italia commoratus esset: obseruatione hac insigni cum fructu vsus est perillustris Fridericianae Academiae Cancellarius, IO. PETRVS DE LVDEWIG, et laudatum diploma ab ineptis criminationibus egregie vindicauit. *Reliquiar. MSptor. Tom. I Praef. p. 43. et 50. Commentar. ad Aur. Bull. Tit. XXX. §. 2. p. 1403.*

§. XXXXI.

Qui mos signandi Datum Carolingis solemnis fuit, ille a Germaniae quoque Regibus et Imperatoribus in diplomatibus seruatus est, et obtinuit vsque ad Rudolphum Habspurgicum. Ab hoc tempore Merouingica ratio in vsum postliminio reuocata est, vti censet HERTIVS de *fide diplomat. Sect. I. §. XV.*

§. XXXXII.

Iam considerandae notae numerales, quae in consignandis diplomatum calculis adhibitae sunt. Duplicis illae generis sunt, nempe numeri Romani, et Arabici, quos vulgo *cifras* vocamus. De harum cifrarum origine variae sunt et diuersae doctissimorum hominum sententiae. Conf. HADR. RELANDI *praef. Fastis Consular. fratris sui praemissa.* Vir eximius, PETRVS DANIEL HVETIVS in *Demonstrat. euangel. p. 647.* existimat, Arabicos numeros esse Graecorum characteres, a librariis Graecae linguae ignaris interpolatos, et diuturna scribendi consuetudine corruptos, eosque Arabas a Graecis accepisse. Pluribus hanc sententiam exposuit in *Huetianis num. XLVIII. p. 114. seq.* vbi perquam ingeniose vestigia litterarum Graecarum in cifris nostris ostendit.

ostendit. In partes suas vocat Theophanem, saeculi IX. scriptorem, qui diserte testetur, Arabas Graecorum numeros retinuisse. Sed quantumuis ingeniosa et non parum probabilis sit coniectura Huetiana; Mabillonio tamen ea non probatur. Hic enim verisimilius esse putat, notas istas Arabicas originem duxisse a notis Tironianis, quippe quae magnam cum illis adfinitatem habeant, conf. V. C. IO. FRID. WEIDLERI dissert. de *Characteribus numeror. vulgar. et eorum aetat. §. XIIII.*

§. XXXXIII.

Vulgares numerorum notae ab Arabibus primum inuentae, et ab his ad Europaeas gentes deriuatae sunt. Vsum illarum ante saeculum XIII. Europaeos ignorasse, adfirmat ATHANAS. KIRCHERVS in *Arithmologia cap. IV. p. 50.*; at eundem saeculo X. iam in Europam transiisse, multis argumentis contendit IOAN. WALLISIVS de *Algebra cap. III. et IV.* et in *Mathesi vniuersal. cap. X.* Vtrumque refellit Cl. WEIDLER in *Dissert. cit. §. VIII. seq.* longe maiorem antiquitatem cifris vindicans, vtpote quas saeculo sexto inuentas, et Europaeis non incognitas fuisse ex BOETII, libri de *geometria* auctoris, testimonio colligit. Quoquo modo se res habet, illud certissimum est, nullum vulgaribus hisce notis numeralibus locum fuisse in diplomatibus, sed dies a Francis aeque, ac Germanis numeris more Romanorum per Kalendas, Idus, Nonas exprimuntur.

* In numos ante saeculum XV. signa numerorum barbara non venerunt, et ex eo demum tempore latius eorum vsus manauit. Neque enim ante in scriptis codicibus frequentantur. v. HEINECCII *syllogen opusculor. varior. exerc. II. §. 7.* LVDEWIGII *Einleitung zum T. M. p. 200.* Vir Cl. FRIDER. HEVSINGER. diss. *de vsu ex cognit. rei numar. veter. Germanorum capienda n. 3.*

§. XXXXIIII.

§. XXXXIIII.

Neque vero ſolum Romanorum more Germani dies in diplomatibus deſignarunt, ſed etiam a nominibus Sanctorum, aut a diebus feſtis tempora notare conſueuerunt. Atque hoc eſt Calendarium Sanctorum, quod vere Germanicum dixeris, cuius non minus multus eſt vſus in diplomatibus medii aeui, adeoque de eo quaedam obſeruare pretium erit. v. I. A. FABRICIVS *Bibl. lat. L. IV. c. 6. §. 8. p. 770. ſq. de calendariis eccleſiaſticis Chriſtianorum.*

* Menſem vbique notare, olim non fuit vſitatum. Veteres enim Germani tum in diplomatibus ſuis, tum in protocollis loco menſis ſolebant notare dies feſtorum et Euangeliorum e. g. *vff Dinſtagh nach Galli, nach Inuocauit, poſt purificationem, in die Egidii etc.* cum adpoſitione anni. vid. KOPP de *teſtament. vngebabt vnd vngeſtabt* p. 168.

§. XXXXV.

Vſus huius Calendarii Sanctorum iudice HERTIO de *fide diplomat. §. XV.* poſt Rudolphum Habsburgicum inoleuit. Sed antiquiorem illum eſſe, ex diplomatibus quibusdam iam coniecit Cl. HALTAVS in *Calendar. medii aeui praef. §. 3.* Primum vero Belgae ſubſcriptionibus diplomatum dies feſtos vel nomina ſanctorum adiecerunt, ſiquidem antiquiſſima diplomata, in quibus eiusmodi ſubſcriptiones occurrunt, Belgica ſunt. Talia exſtant apud AVBERTVM MIRAEVM in *diplomat. Belgic. Oper. Tom. I. p. 265.* vbi diploma datum Rodomis anno MXLIV. menſe Ianuario in Octaua Epiphaniae. Aliud datum Gandaui ſub die Kalend. Nouemb. qui eſt dies venerationis omnium Sanctorum anno MXXVI. *Tom. II. Supplem. P. II. pag. 947.* In MIRAEI *Codice donat. piar. Tom. I. pag. 109.* exſtat diploma datum in December,

cembri, in Conceptione gloriosae virginis Mariae anno MCXCV.

§. XXXXVI.

Satis iam luculenter patet, morem hunc dies hoc modo notandi iam saeculo XI. inualuisse. Quum vero pleraque eius temporis diplomata Calendarium Romanum adhuc praeferant, et a saeculo XII. crebrius in diplomatibus mentio fiat Sanctorum dierumque festorum; rectius huic aeuo vsus calendarii Sanctorum vindicatur. Vnde non potest non suppositititium esse diploma, quod habetur in IO. DV MONT *Corps diplomatique Tom. I. Part. I. num. LV. p.37.* quod datum dicitur an. DCCCCLXIII. in die Palmarum, XV. Kal. Maii. Nam quum vnum alterumque modo exemplum ex saeculo XI. proferri possit; quid aliud dicendum, quam istam dies per festa notandi rationem ab vsu saeculi X. plane esse alienam?

§. XXXXVII.

A Belgis paullatim hic mos ad Germanos propagatus est, iamque ab Henrico V. Imp. vsurpatus in diplomate Herbipolensi de anno MCXX. apud LEVCKFELD *Antiquitat. Poeldens. Adpend. III. p.254.* Sub Friderico II. Imperat. frequentem eius vsum satis loquuntur diplomata de anno MCCXXIV. MCCXXXII. apud MEICHELBECK *Histor. Frisingens. Tom. I. P. I. p. 400.* WENCKERVM de *Vsburgeris p.6.* et LVNIG *Spicileg. secul. Part. I. p.381.* in quibus subscriptiones: in *Annunciatione Beatae Virginis in crastino Lucae Euangelistae, in Vigilia Andreae*, et eius generis aliae occurrunt. Ad finem properante saeculo XIII. regnante Rudolpho Habspurgico, et post eius obitum mos hic ferme vbique,

que, etiam in monimentis Germanicis inualuit, eiusque custodia posterioribus etiam saeculis mansit.

§. XXXXVIII.

Nomina Sanctorum Sanctarumque, quibus dies dedicati sunt, facile intelliguntur ex Martyrologiis, Actis Sanctorum, et Calendariis ecclesiasticis. Exstant eiusmodi Martyrologia, versibus comprehensa, apud LVCAM D'ACHERY in *Collect. veter. scriptor. Tom. II.* Edidit quoque V. C. CHRISTIAN GOTTLOB HALTAVS ex vetusto Codice membranaceo saeculi XIV. de nominibus Sanctorum antiquos versus memoriales in *Calend. med. aeu. p. 153.*

§. XXXXVIIII.

Sed quomodo haec tempora a nominibus Sanctorum designandi ratio ad nostros reuocatur calculos? Id quidem facile est, si dies ipse sancto sanctaeue consecratus diplomati subscriptus sit, v. g. *die S. Thomae, S. Apolloniae.* Tunc enim illo mensis die diploma datum est, qui sancti sanctaeue nomen praefert. Attamen hoc non semper fit, quia saepe etiam dies, qui Festum Sancti cuiusdam clarioris vel praecesserat, vel sequebatur, designatur, v. g. *die Lunae ante Mariae Magdalenae festum, die Mercurii post festum S. Michaelis*, et tunc maior oritur difficultas inueniendi dies.

§. L.

Immortales itaque laudes iure meruit vir illustrissimus, IOANNES DV MONT, L. B. DV CARLSCRON, quod in splendidissimo opere, quod inscribitur *Corps diplomatique du droit des gens*, secundum iustam temporum seriem diplomata digerere, eorumque data cum aera vulgari componere studuerit. Sed non mirandum

 est,

eſt, aquam illi perſaepe haeſiſſe, eumque non ſemel auſis excidiſſe. Ne quis autem hic in poſterum offendat, et vt rei diplomaticae ſtudioſis longae inquiſitionis labor abſit, ſalebroſum et obſitum ſpinis iter ingreſſus eſt IO. IACOBVS RABE in *Calendario feſtorum dierumque mobilium in vſum rei diplomaticae, Onoldi anno MDCCXXV. 4. edito*, qui laudabili inſtituto primo ordine digeſſit dies, qui Sanctorum Sanctarumque memoriae dedicati ſunt, ſingulisque adſcripſit, in quem quisque anni diem incidat: deinde indices calendarii feſtorum tam mobilium, quam immobilium contexuit, vt eius ope feliciter et ſine mora dati quilibet menſium dies, medii aeui more notati, cum noſtra computandi ratione componi poſſint. Quare praeclaram viri doctiſſimi induſtriam ad illuſtrandam diplomatum chronologiam comparatam, eo libentius maiorem in modum commendamus, quo vberiorem inde fructum capient ii, qui diplomata in vſus ſuos probe conuertere ſtudent.

§. LI.

Magnam quoque vtilitatem habet, nouiſſe atque explorata habere nomina menſium, dierum et feſtorum Germanica. Sunt quidem illa difficilia et perobſcura, vt ſaepe Delio natatore indigeant, et neſcio, quid barbari ſonant, vt adeo non mirandum ſit, complures errores ex iis perperam intellectis ortos eſſe: attamen in chartis Germanica lingua ſcriptis, et praeſertim monimentis ſaeculi XIV. identidem occurrunt. Diſcere illa potes ex Calendariis et Ritualibus Germanicis veterum eccleſiarum, quorum tamen pauca admodum exſtant, aliisque monimentis antiquis. Ex his ea, quae frequentius in ſubſcriptionibus diplomatum leguntur, cum cura eruit, et obſcuriora quaeque egregie illuſtrauit

uit V. C. CHRIST. GOTTL. HALTAVS in *Calendario medii aeui, praecipue Germanico*, quod Lipsiae MDCCXXIX. 8. prodiit, vt hac quoque in parte multum verae lucis rei diplomaticae additum sit.

§. LII.

Est et alia tempus adnotandi ratio, quae Germanis nostris in diplomatibus familiaris fuit. Nimirum veteres tempora interdum designare solebant per introitus Dominicarum, seu initia cantuum illorum, quos ad exordium missae vsurpauit ecclesia. Vnicum huius rei exemplum esto diploma, quod exstat apud Illustr. DE LVDEWIG in *Reliquiis MSCtor. Tom. I. p. 175.* cuius haec memorabilis est subscriptio: *Datum et actum in Luckow anno Domini MCCXCVII. proxima feria quarta post Dominicam, qua cantatur: gaudete in Domino.* Mos hic quando coeperit, fateor me scire cum ignarissimis.

§. LIII.

Quum vero hanc ob caussam ista cantuum initia scire intersit et ne quis forsan ea hic frustra quaerat, subiiciam.

INTROITVS DOMINICARVM.

Domin. 1. Aduentus: *Ad Te leuaui.*
- - - 2. - - - - *Populus Sion.*
- - - 3. - - - - *Gaudete in Domino semper.*
- - - 4. - - - - *Exurge Domine, vel Memento nostri.*

Dom. 1. post Natal. Domini: *Dum medium silentium.*
- - 1. post Epiphan. *In excelso throno.*
- - 2. - - - - - *Omnis terra adoret.*
- - 3. - - - - - *Adorate Dominum.*

Dom. Septuages. *Circumdederunt me.*
- - Sexages. *Exurge, quare obdormisti Domine.* *

* Hic introitus notatur in binis diplomatibus in *Reliqu. MSCtor. T. I. p.350. 351.* Dn. DE LVDEWIG.

Dominicarum sequentium vsque ad Pascha introitus etiam in nostris ecclesiis audiuntur et vulgo noti sunt; itemque illi, qui in festo Paschali vsque ad Pentecosten cantantur.

Sabbathum ante Iudica: *Sitientes venite.*

Dom. Palmarum: *Domine ne longe.*

Dom. Octaua Pentecost. siue Festum Trinitatis: *Spiritus Domini repleuit.*

Dom. 1. post Trinit. *Domine in tua misericordia.*
- - 2. - - - - *Factus est Dominus Protector meus.*
- - 3. - - - - *Respice in me.*
- - 4. - - - - *Dominus illuminatio mea.*
- - 5. - - - - *Exaudi Domine.*
- - 6. - - - - *Dominus fortitudo.*
- - 7. - - - - *Omnes gentes.*
- - 8. - - - - *Suscepimus.*
- - 9. - - - - *Ecce Deus adiuua me.*
- - 10. - - - - *Dum clamarem ad Dominum.*
- - 11. - - - - *Deus in loco Sancto.*
- - 12. - - - - *Deus in adiutorium.*
- - 13. - - - - *Respice Domine.*
- - 14. - - - - *Protector noster aspice Deus.*
- - 15. - - - - *Inclina, Domine, aurem.*
- - 16. - - - - *Miserere mei.*
- - 17. - - - - *Iustus es Domine.*
- - 18. - - - - *Da pacem.*
- - 19. - - - - *Salus populi ego sum.*

Dom.

Dom. 20. poſt Trin. *Omnia quae feciſti.*
- - 21. - - - *In voluntate tua.*
- - 22. - - - *Si iniquitates obſeruaueris, Domine.*
- - 23. - - - *Dicit Dominus: Ego cogito.*

Rationem inueniendi dies hoc modo notatos oſtendit laudatus RABE in *Calendar. in vſum rei diplomat. Praef. p. 10.*

CAPVT VII.

DE LOCIS, IN QVIBVS DIPLOMATA DATA SVNT, PALATIIS ET VILLIS PVBLICIS ET CVRTIBVS REGIIS.

§. LIIII.

Expensis iam iis omnibus, quae ad inſtitutum noſtrum videbantur pertinere, et ad quae potiſſimum animum eum adtendere oportet, qui de fide diplomatum adcurate iudicare cupit; grauiſſima laboris, quem ingreſſi ſumus, parte defuncti videmur. Sed quum in calce diplomatum locus quoque adſcriptus ſit, vbi res geſta et diploma datum eſt; reſtat adhuc, vt de palatiis publicis, villis et curtibus regiis Regum et Imperatorum Germaniae more noſtro, hoc eſt, quantum fieri poteſt, breuiter, et veluti per lancem ſaturam, agamus.

§. LV.

Iam vero primo omnium ſatis conſtat, Germanos nullas vrbes incoluiſſe, ſi vltimam illorum memoriam recordamur, ſed fuſos per vicos et diſperſos, ſuam quemque ſedem, ſuos penates rexiſſe, vti ex CORNELIO TACITO de *Moribus Germanorum c. XVI.* diſcimus. Hinc idem grauiſſimus auctor principes iura per pagos vicosque reddere conſueuiſſe tradit *Cap. XII.*

*Saxones

* Saxones ante tempora Henrici Aucupis paucissimas vrbes, connexis et cohaerentibus aedificiis constantes habebant, sed veterum Germanorum more colebant discreti ac diuersi, vt fons, vt campus, vt nemus placebat. Sed quum Saxones exterorum praedae ac direptioni semet ipsos exponere Henricus animaduerteret; muniri castella, exstrui ciuitates, inque eas nonum quemque ex agrariis militibus commigrare iussit, et priuilegia iis perampla munifice concessit. Conrad. Vrspergensis p. 200. Hinc opulenta multa hodieque illustria apud Thuringos et Saxones oppida, Goslaria, Merseburgum, Quedlinburgum, Nordhusa, Gotha, Brema, Misna, et inprimis Susatum, celebre Westphaliae oppidum ortum suum Henrico debent. LVDEWIG in diss. *Henricus Auceps, historia anceps cap. III. p. 15. sq.* conf. CONRINGII exercit. *de vrbibus Germaniae.* HEINECCII diss. *de Colleg. in Germ. orig. et iur. cap. II. §. 2.*

§. LVI.

Ex quo regnari coepit Germania, paullatim quidem vici nonnulli vrbium speciem induere coeperunt, attamen prisci iuris patrii sanctissima mansit custodia. Etenim Franci, quum in Gallis consedissent et rerum potiti essent, vrbes, quae tamen moenibus nondum cinctae erant, teste LVITPRANDO *Lib. III. Cap. XII.* et celebriores vicos sibi retinebant, in quibus, si prouincias peragrarent, ius dicere solebant. Quemadmodum vero alios ob loci situsque amoenitatem, erant enim fere ad nemus, fluuium vel ad fontem exstructi veteri Germanorum instituto, vti auctor est TACITVS *de moribus German. Cap XVI.* cariores habebant, alios saepius adibant, siue quod maiores et celebriores, siue quod regni cuiusque capiti propiores essent; ita quoque illos prae ceteris splendidis aedificiis seu palatiis exornabant, praesertim, quum postea magnorum hominum, qui illuc confluebant, splendore celebrarentur. HADRIANVS VALESIVS *Rerum Francic. Lib. XI. ad an.* DCXXIV.

§. LVII.

§. LVII.

His ergo vicis ſiue villis poſtea *palatii* nomen haeſit, vt ab iis diſtinguerentur, quae palatiis deſtitutae erant, et villae regiae dicebantur, quia ad fiſcum regium pertinebant. Neſcio vero, quid in mentem venerit AVCTORI *Chronic. Gottwic. Lib. III. pag. 443.* quando Francorum Reges in exſtruendis palatiis Romanorum Imperatorum conſuetudinem aemulatos eſſe ſcribit. Quaſi vero externa repetenda ſint, quum domi ſimile reperiamus inſtitutum, quod TACITVS explicate planiſſimeque commemorat. Ego equidem non nego, Romanos Imperatores palatia habuiſſe, ſed iuris dicendi cauſſa eos prouincias obiiſſe, aut hanc in rem palatia condidiſſe, nemo veterum memoriae prodidit. Antiquiſſima palatia ſine dubio fuerunt in ciuitatibus epiſcopalibus; id, quod ex eo colligi poteſt, quod per canones epiſcopatus non niſi in vrbibus celebrioribus eſſe oportebat. CONCIL. SARDIC. *can. VI.* CAPITVL. Aquisgr. anno DCCLXXXIX. *Cap. XIX.* vid. GVNDLING *de Henrico Aucupe p. 122.*

§. LVIII.

Quamquam vero palatia etiam fuerint villae, vti hoc quoque nomine ſaepe in diplomatibus veniunt, aut vtraque adpellatio coniungitur; minus tamen recte omnes villas palatia dixeris, quod iam egregie obſeruauit laudatus HADRIANVS VALESIVS l. c. Erant enim, ad quas numquam, vel raro et non niſi in tranſcurſu diuertere ſolebant reges, ideoque non ornatae palatiis, quippe quae in maioribus et iis modo, quas ſaepius inuiſebant, exſtruebantur. Vnde non poſſum, quin diſceſſionem ab eruditiſſimo CANGIO faciam, qui

Ee villas

villas et palatia idem ſonare putat. In *Gloſſario* v. *palatia* et *villae*. Nec quidquam eum iuuat locus, quem ex diplomate Henrici II. apud ZYLLESIVM *Part. III. p. 32.* cui ſubiectum eſt: *Actum in Triburia regia villa palatio publico*, adfert, ſed potius contrarium probat. Nam ſi idem notaſſent haec vocabula; non neceſſe fuiſſet vtrumque adhibere.

§. LVIIII.

Quum reipublicae potiſſimum adminiſtrandae cauſſa inſtituta eſſent palatia; non mirandum eſt, tantam illorum fuiſſe magnificentiam, quantam Ingelheimenſis olim verſibus ſatis politis celebrauit ELMOLDVS NIGELLLVS de *rebus Ludouici Pii* apud MENCKENIVM *Scriptor. rer. German. pag. 939.* Illud enim centum columnis innixum, eiusque baſilicam aureis oſtiis aereisque poſtibus ornatam fuiſſe tradit. In his enim palatiis reges hiemare, et ſi quies, nihilque vmquam eſſet hoſtile, aeſtiua quoque agere ſolebant: ibi legatos exterarum gentium audiebant, et, quaecunque habebant rerum ſuarum pretioſiſſima, adſeruabant; inde ad bella proficiſcebantur. Praeterea ſolemnia natalis et paſchatis feſta in ſplendido Principum comitatu, et inſigni cum adparatu in palatiis celebrata eſſe, ſatis ſuperque Francorum annales teſtantur. Mos hic Germaniae quoque Regibus et Imperatoribus placuit. Sic enim GVNTHERVS in *Ligurin. Lib. V. pag. 110.* de Friderico I. ſacra Chriſti natalitia celebrante.

Hunc celebrare diem digno meditatus honore
Caeſar, vbi illuſtrem legeret ſibi Curia ſedem,
Quae poſſet pleno tot millia paſcere cornu,
Wormatiam petiit.

CON-

CONRADVS VRSPERGENSIS ad annum MCXIV. *Imperator Natalem Domini Babenberg cum ſumma magnificentia copioſaque Principum multitudine celebrat.* Nulla denique res fuit maioris momenti, quae non in his palatiis olim acta ſit. Sic ibi de reipublicae negotiis cum proceribus deliberabant, Principum controuerſias dirimebant; eo epiſcoporum concilia et optimatum comitia ſaepe indicta ſunt. Placita vero ſiue annui populi conuentus, in quibus leges latae ſunt, non procul a palatiis habebantur, de quibus pluribus agit IO. NIC. HERTIVS in *Notit. regni Francorum vet. cap. V.* Inprimis magnum illis ſplendorem adferebant *Curiae ſolemnes*, ibi ſumma cum pompa et magnifico ornatu celebrari ſolitae, quarum indolem egregie expoſuerunt CAROLVS DV FRESNE Diſſertat. IV. ad Ioinuillae hiſtoriam Ludouici S. apud Dn. FRIDER. WILHELMVM DE PISTORIVS *Part. I. amoenitat. hiſtorico iuridicar. p. 92. ſq.* et illuſtris IO. IACOBVS MASCOV in Diſſert. *de paribus Curiae §. III. et IV.* Sed omnium maxime notandum eſt, quod in his villis et palatiis Reges et Imperatores bene de ſe meritos priuilegiis ornarent, diplomata concederent, aut iam antea conceſſa confirmarent.

§. LX.

Itaque non aliam ob cauſſam palatia *publica*, et villae *publicae* in diplomatibus vocantur, quam quod publica negotia, quae ad regni adminiſtrationem pertinebant, in illis gererentur; quamuis ideo quoque ita dictae videntur, quod regio fiſco addictae eſſent. POTGIESSER de *ſtatu ſeruor. L. II. c. VII. §. 4. p. 427.* Quidquid enim regii iuris erat, olim publicum vocabatur, vti recte obſeruauit CANGIVS in *Gloſſario* v. *palatium.*

Neque vero Reges solum, sed et Missi regii ac dominici ad haec palatia diuertebant, si iuris dicundi caussa conuentum per prouincias agerent, et reipublicae necessitatibus consulerent, ne populus diuturnis eorum hospitiis nimis adfligeretur. Hinc Synodus Ticinensis anno DCCCLV. sanxit: *vt singuli conuentus et exactores reipublicae in suis ministeriis per loca solita restaurent palatia, quibus cum iter dictauerit, nos legatosque nostros valeant recipere, ne grauetur ecclesia.* Quemadmodum vero palatiorum et villarum regiarum cura commissa erat *Comitibus*, qui reditus in comitatum regium missosque dominicos erogandos curabant, dicti ideo *prouisores;* ita principem post archicapellanum locum in palatiis tenebat *Comes palatii*, qui caussas publicas et priuatas, potissimum ciuiles, sacra vice Regis iudicabat, vti docet HINCMARVS de *ordine et offic. palat. Epist. III. cap. XIX.* add. V. C. EVERARD. OTTO Dissertat. de *Comit. palat. Cap. II. §. VIII. seq.*

* Comites palatii caussas minores pauperum et minus potentum dirimendi ius habebant ordinarie, maiores caussas aut potentium non nisi iussu Regis, seu vigore commissionis tractabant. *Capitul. 77. L. III.* EGINHARD *vita Caroli M.* c. 24. add. GREG. TVRONENSEM *L. VIIII. c. 30.* Non nisi vnum palatii Comitem eodem tempore palatio praefuisse contendit CONRINGIVS in Censura diplomat. Lindau. cap. VIII. p. 128. seq. Sed aliud discimus ex ipsis Capitular. L. III. §. 78. Tradit. Fuldens. p. 474. et Eginhardo epist. XI. quibus locis omnibus plures palatii Comites eodem tempore memorari iam docuit Hieron. Bignon. ad Marculf. L. I. c. 21. p. 914. conf. SCHILTER de *libertate ecclesiar. Germ.*

§. LXI.

Curtes regiae et *fisci dominici* erant loca, ex quibus reditus ad regiam familiam alendam capiebantur. Ne enim Reges sumtibus ciuium et graui eorum dispendio

dio

dio viuerent, villas, ex quibus ea, quae ad victum pertinebant, omniaque ad sustentationem necessaria haberent, sibi reseruabant. Sic aliae frumenta et opsonia, aliae feras, pecudes, pisces praebebant, ex aliis vinum, oleum, lac, et id genus alia sumebant: quales reditus ad curtem seu villam regiam pertinentes in diplomatibus recenseri solent. Ita Carolus M. apud *Auctorem Ludouici Pii anno MCCXCVII.* ordinauit: *qualiter in quatuor locis hiberna transigeret, vt tribus annis exactis, quarto demum anno hic maturum se quisque eorum susciperet locus, Theodwadum scilicet palatium, Cassinogilum, Andiacum et Eurogilum, quae loca quando quartum rediebatur ad annum, sufficientem regio seruitio exhibebant expensam.* Plura de voce curtis habent de LVDEWIG in *iure feud. pag. 513.* et *Lib. Baro* de KNIGGE in Diss. *de nat. et indol. castri.*

§. LXII.

Itaque hoc loco curtis denotat villam seu habitationem aedificiis, colonis, seruis, agris aliisque ad rem agrestem necessariis instructam. Sed et aliae huic voci medio aeuo subiectae erant notiones. Proprie enim significat locum sepe vel muro cinctum, in quo domus consistit, vti docet ECCARDVS ad *Legem Salicam pag. 26.* Saepe quoque in latiori sensu palatium itemque comitatum et familiam Principum designat, et speciatim iudicium, in quo caussae feudales tractantur. vid. WEGELIN de *praerogatiua ciuitat. Lindauiens. prae coenobio Lindau. pag. 86. et 90.* Hoc sensu *iudex curtis I. F. 18.* occurrit. Sic Francofurtum, vetustum et celebre Germ. palatium, *curtis* vocatur in Annal Fuldens. Freher. ad an. DCCCLXXXIX. *placitum Curte regia*

gia Franconofurt haberi cum Francis Regi complacuit, et *fiscus regius* in diplomate Ludouici apud ECCARDVM in *Origin. Saxon. pag.50.*

§. LXIII.

A Francis institutum hoc ad Germaniae Reges et Imperatores transiit, qui vsque ad Ludouici Bauari tempora continuis itineribus prouincias peragrabant, et per vices et velut in orbem imperii negotiis operam dabant, in villas et palatia sua se, tamquam in portum, recipientes. IOANNES ADLZREITER *Annal. Boic. Part. II. ad annum* MCCCXXXVII. *p. 167.* vid. BOEHMER de *prouocat. iur. Germ. pag. 60.* Quin adeo mos hic probatus erat, vt nihil magis Germanis in Henrico IV. Imp. displicuerit, quam quod totam in sola Saxonia aetatem inerti transigeret otio deditus, nec Goslaria decederet. Hinc non sine conuiciis Saxones postulabant, vt *regnum, quod maiorum industria latissimum sit, circumiret; ecclesiis et monasteriis, viduis et orphanis, et ceteris, qui calumniam patiantur, iusta faceret.* LAMBERTVS SCHAFNABVRGENSIS *ad annum* MLXXIV. *pag. 203.* Postquam vero Henricus Auceps plures vicos turribus moenibusque aduersus Hunnorum irruptiones communire coepit; tunc palatia in vrbibus potissimum exstructa sunt, ex quibus postea vrbes palatinae ortae. vid. GVNDLING de *Henrico Aucupe pag. 125.* Et quum Imperatores prouincias imperii principibus et episcopis hereditario iure conferre inciperent; certas tamen sibi retinebant vrbes et prouincias, e quibus fisci sui reditus necessarios praecipue petebant. Institutis dein ducatibus, in singulis

iis terram, a Ducum poteſtate liberam, ſibi reſeruabant, quam Imperatorum nomine Comites Palatini regebant. Vnde originem ducunt palatinatus, quorum reditus in fiſcum Caeſareum influebant. Sed quum ſenſim curtes regiae et fiſci imperiales epiſcopatuum et monaſteriorum fundationibus addicerentur; vrbes palatinae et terrae immediatae in Principum poteſtatem veniſſent; aut beneficio Imperatorum Ducibus Comitibusque donatae eſſent: vsque adeo imminuti ſunt reditus, vt vix haberent Imperatores, vnde viuerent. Hinc fieri non potuit, quin deperditis et diſſipatis imperii bonis, Ludouicus Bauarus neceſſitate adactus, in terris ſuis hereditariis certam fixamque ſibi ſedem conſtitueret, cuius exemplum ſucceſſores quoque ſequuti ſunt. LEHMANN. *Chronico Spirenſi L. VII. cap. LXXVI.* Ab eo ergo tempore, ceſſante veteri inſtituto, palatiorum quoque ſplendor obſoleuit.

§. LXIIII.

Praeclare itaque de rei diplomaticae ſtudio meriti ſunt, qui loca illa, in quibus diplomata olim conceſſa ſunt, adnotarunt, et de villis et palatiis Regum et Imperatorum Germaniae cum cura commentati ſunt. Luculentiſſimam hic aliis facem praetulit MICHAEL GERMANVS, vir doctiſſimus, et Mabillonii ſodalis diligentiſſimus, qui poſt Valeſii et Cangii induſtriam ex inſtituto Regum Francorum palatia ſecundum litterarum ſeriem recenſuit et deſcripſit, cuius commentatio librum quartum Mabil-
loniani

loniani operis absoluit. Quamquam vero MABILLONIVS laboris sui aemuli tractationem ex merito laudet: ipse tamen eam suppleri posse obseruauit in *Supplement. Cap. XI. num. 6.* Sic enim praetermisit celeberrima Regum Francorum temporibus palatia Triburiense, et Salzense. Huius situm indicant Annales Francorum a Reubero editi, et Capitularia *Tom. I. Baluz. pag. 415.* etiam Poeta Saxo ad annum DCCXC. de Carolo M.

donec prope moenia venit
Magna Palatinae sedis, Salz nomine dictae,
Nascenti vicina Salae.

De quo palatio adcurate disseruit IOANNES GEORGIVS ECCARD in *Notis ad Leibnitii disquisitionem* de *origine Francorum pag. 262.* et multo plenius in commentatione Germanica *von der Keyserlichen und Koeniglichen alten Saltzburg und dem Pallaste Saltz in Francken;* quae prodiit Herbipoli, 4.

§. LXV.

In Germania idem argumentum tractauit BENIAMIN LEVBERVS in *Disquisit. de stapula Saxonica num. 767.* et palatia Imperatorum Saxonicorum, et qui post eos regnarunt, recensuit. Sed eius aliorumque, qui simile quid tentarunt, luminibus obstruxit Reuerendissimus Praesul Gottwicensis, qui in CHRONIC. *Lib. III.* amplissima commentatione de Palatiis Regum et Imperatorum Germanic. in Germania

mania ſitis, et ordine alphabetico deſcriptis egit, et nomina illorum ita explicauit, vt nemo futurus ſit, qui poſt Homerum Iliada ſcribere velit.

§. LXVI.

Nullum ergo facile reperias diploma Regum Francorum et Germaniae Imperatorum, in quo non alicuius palatii, vel regiae ſeu publicae villae memoria celebretur. Merouingi quidem locum in diplomatibus ſuis notare ſolebant, ſed nec palatii, nec villae regiae vocabulum, aut non niſi rariſſime adiiciebant, quod Carolingis admodum familiare erat; vti Carolo M. in diplomate apud SCHANNAT in *Vindic. archiu. Fuldenſ. Tab. IV. actum Hariſtalio palatio publico in Dei nomine feliciter.* At Germaniae Reges et Imperatores modo adiiciunt palatii, vel villae nomen notationi loci, modo illud omittunt.

§. LXVII.

Non magis ad diplomatum integritatem locorum notatio intereſt, quam ad hiſtoriam, tum, quia inde eruitur notitia loci, vbi Princeps tum erat, quum aliquod diploma daret, tum quod itinerum, quae pro rei publicae vſu Reges et Imperatores obibant, ratio hinc colligi poteſt. Hinc iam antiquitus in chartis adnotationem loci Germani requirebant, id, quod ex eo patet, quod Synodus Dingoluingica apud GEWODVM in *addit. ad Metropol. Hundii Tom. I. pag. 461.* de hereditate, quae eccleſiae tradita eſt, ita conſtituit: *vt quisquis hereditatem ſuam ad eccle-*

 ſiam

ſiam antea donauerat, aut poſtea donauerit, ſi quid mutare voluerit, chartam ſuam habeat ita ſcriptam, vt locum et tempus et perſonam habeat. Caeterum in tabulis comitum, dynaſtarum, nobilium locum, vbi res geſta, aut negotium transactum, et ad perpetuam memoriam in litteras relatum eſt, perraro deſignatum eſſe illuſtris VALENTINVS FERDINANDVS DE GVDENVS *Syllog. varior. diplomat. praef. p. 8.* obſeruauit. Sed iam video calcem, ad quam quum decurſum ſit, nihil ſupereſt, niſi, vt illi, qui rei diplomaticae ſtudium cum interiori iuris tam publici, quam priuati ſcientia coniunxerit, id, quod MANILIVS *Lib. IIII. aſtronom. v. 209.* de notis veterum Iuriſconſultorum ſcripſit, acclamem:

Hic etiam legum tabulas et condita iura
Nouerit, atque notis leuibus pendentia verba,
Et licitum didicit, vetitum quae poena ſequatur,
Perpetuus populi priuato in limine Praetor.

INDEX

INDEX
RERVM MEMORABILIVM.

Numeri paginam monstrant.

quando

Contra-

H, lit-

Lingua

Minium,

in

Rubrica,

qui

F I N I S.

